Юрій Олеша

ТРИ ТОВСТУНИ

Роман-казка

Переклав з російської ФЕДІР МАКІВЧУК

Частина перша

КАНАТОХОДЕЦЬ ТІБУЛ

Розділ І

НЕСПОКІЙНИЙ ДЕНЬ ДОКТОРА ГАСПАРА АРНЕРІ

Часи чарівників минули. Мабуть, їх ніколи не було насправді. Все це вигадки й казки для зовсім маленьких дітей. Просто деякі фокусники вміли так спритно обманювати всяких роззяв, що цих фокусників вважали за чаклунів і чародіїв.

Був такий доктор. Звали його Гаспаром Арнері. Наївній людині, ярмарковому гультяєві, недоучці-студентові він теж міг здатися чарівником. І справді, цей доктор виробляв такі дивовижні речі, що вони дійсно схожі були на чудеса. Звичайно, він не мав нічого спільного з чарівниками й пройдами, що обдурювали довірливий люд.

Доктор Арнері був учений. Мабуть, він вивчав близько ста наук. Принаймні в країні не було людини, ученішої і мудрішої за Гаспара Арнері. Про його ученість знали всі: і мірошник, і

солдат, і дами, і міністри. А школярі виспівували про нього пісеньку за таким приспівом:

Як лисиць за хвіст ловить,

Воду з каменю робить,

Як здійнятись вище хмар,

Знає доктор наш Гаспар.

Одного разу влітку, у червні, коли видалась дуже хороша днина, доктор Гаспар Арнері надумав вирушити в далеку прогулянку, щоб зібрати деякі види трав і жуків.

Доктор Гаспар був людиною уже немолодою і тому боявся дощу й вітру. Виходячи з дому, він обмотував шию товстим шарфом, надівав окуляри від куряви, брав тростину, щоб не спіткнутися, і взагалі збирався на прогулянку з великою осторогою.

Цього разу погода була чудесна: сонце тільки те й робило, що сяяло; трава була така зелена, що в роті навіть з'являлося відчуття солодкого; літали пушинки кульбаби, насвистували птахи, легкий вітерець шелестів, як ефірне бальне плаття.

— Оце добре, — сказав доктор, — але все-таки треба взяти плащ, бо літня погода оманлива. Може задощити.

Доктор розпорядився по господарству, подув на окуляри, захопив свою схожу на валізу скриньку із зеленої шкіри й пішов.

Найцікавіші місця були за містом — там, де височів Палац Трьох Товстунів. Доктор частенько відвідував ці місця. Палац Трьох Товстунів стояв серед велетенського парку. Парк оперізували глибокі канали. Над каналами звисали чорні залізні мости. Мости охороняла палацова варта — гвардійці в чорних клейончатих капелюхах з жовтими пір'їнами. Довкола парку аж до обрію тяглися луги, що рясніли квітами, гаї та стави. Тут було чудове місце для прогулянок. Тут росли найцікавіші види трав, тут дзижчали найкрасивіші жуки і співали найспівучіші птахи.

"Але пішки йти далеко. Я дійду до міського валу і найму екіпаж. Він довезе мене до палацового парку", — подумав доктор.

Біля міського валу народу було більше, ніж завжди.

"Хіба сьогодні неділя? — здивувався доктор. — Не думаю. Сьогодні вівторок". Доктор підійшов ближче. Вся площа була заповнена народом. Доктор побачив ремісників у сірих сукняних куртках з зеленими вилогами; моряків з обличчями кольору глини; заможних городян у барвистих жилетах та їхніх дружин, спідниці яких нагадували кущі троянд; торговців з карафками, лотками, морозивницями і жаровнями; худих вуличних акторів, зелених, жовтих і строкатих, неначе зшитих із клаптикової ковдри; зовсім маленьких хлоп'ят, які тягли за хвости рудих веселих собак.

Усі юрмились перед міською брамою. Величезна, висока, як будинок, залізна брама була наглухо зачинена.

"Чому зачинена брама?" — здивувався доктор.

Натовп вирував, усі голосно розмовляли, кричали, лаялись, сварилися, але до пуття нічого не можна було второпати. Доктор підійшов до молодої жінки, що тримала на руках товсту сіру кішку, і спитав:

— Будьте ласкаві, поясніть, що тут відбувається? Чому людей так багато, яка причина їх хвилювання і чому зачинена міська брама?

— Гвардійці не випускають людей з міста…

— Чому ж їх не випускають?

— Щоб вони не допомогли тим, які вже вийшли з міста і пішли до Палацу Трьох Товстунів.

— Я нічого не розумію, громадянко, і прошу мені вибачити…

— Ой, та невже ви не знаєте, що сьогодні зброяр Просперо і гімнаст Тібул повели народ, щоб взяти штурмом Палац Трьох Товстунів?

— Зброяр Просперо?

— Так, громадянине… Вал високий, і по той бік засіли гвардійські стрільці. Ніхто не вийде з міста, і тих, що пішли із зброярем Просперо, палацова гвардія переб'є.

І справді, гримнуло кілька дуже далеких пострілів.

Жінка впустила товсту кішку. Кішка ляпнулась на землю, як сире тісто. Натовп заревів.

"І я проґавив таку значну подію, — подумав доктор. — Щоправда, я цілий місяць не виходив з кімнати. Я працював на самоті. Я нічого не знав..."

У цю мить десь ще далі вдарила кілька разів гармата. Гуркіт застрибав, як м'яч, і покотився по вітру. Не тільки доктор злякався і поспішно відступив на кілька кроків — весь натовп шарахнув і розвалився. Діти заплакали; голуби розлетілися, залопотівши крилами; собаки присіли і почали вити.

Залунала сильна гарматна стрілянина. Гармидер знявся страшенний. Натовп насідав на браму і кричав:

— Просперо! Просперо!

— Геть Трьох Товстунів!

Доктор Гаспар зовсім розгубився. Його помітили у натовпі, адже багато городян знало доктора в обличчя. Дехто кинувся до нього, немовби шукаючи захисту. Але доктор сам мало не плакав.

"Що там робиться? Як дізнатися, що там робиться, за міською брамою? Може, народ перемагає, а може, всіх уже перестріляли!"

Чоловік десять побігли в той бік, де від площі починалися три вузенькі вулички. На розі стояв будинок із високою старовинною баштою. Разом з іншими доктор вирішив вилізти на башту. Внизу була пральня, схожа на лазню. Там було темно, як у підвалі. Вгору вели кручені сходи. У вузенькі віконечка пробивалось світло, але його було мало, і всі піднімалися повільно, з великими труднощами, тим більше, що

сходи були дуже старі, з поламаними поручнями. Неважко уявити, з якими зусиллями і хвилюванням доводилось підніматись докторові Гаспару на самий верх башти. В усякому разі, ще на двадцятій сходинці у темряві пролунав його крик:

— Ох, у мене лопається серце, і я загубив каблука!

Плащ доктор загубив ще внизу, після десятого пострілу з гармати.

На башті була площадка з камінними поручнями. Звідси відкривався краєвид щонайменше кілометрів на п'ятдесят довкола. Ніколи було милуватися краєвидом, хоча краєвид заслуговував на це. Усі дивилися в той бік, де відбувалася бійка.

— У мене є бінокль. Я завжди ношу при собі бінокль з дев'ятьма скельцями. Ось він, — сказав доктор і одстебнув ремінець.

Бінокль переходив із рук в руки.

Доктор Гаспар побачив на зеленому просторі безліч людей. Вони бігли до міста. Вони втікали. Здалека люди здавалися різнобарвними прапорцями. Гвардійці на конях гналися за народом.

Доктор Гаспар подумав, що все це схоже на картинку чарівного ліхтаря. Сонце яскраво світило, блищала зелень. Бомби вибухали, як шматочки вати; полум'я з'являлося на одну мить, неначе хтось пускав у натовп сонячних зайчиків. Коні гарцювали, ставали дибки і вертілись дзигою. Парк і Палац Трьох Товстунів огорнуло білим прозорим димом.

— Вони тікають!

— Вони тікають! Народ переможено!

Люди наближалися до міста. Цілі юрби людей падали на дорозі. Здавалося, що на зелень сиплються різнобарвні клаптики.

Снаряд просвистів над площею.

Злякавшись, хтось упустив бінокль.

Бомба розірвалась, і всі, хто був на башті, кинулись назад, униз, всередину башти.

Слюсар зачепився шкіряним фартухом за якийсь гак. Він озирнувся, побачив щось жахливе і заверещав на всю площу:

— Тікайте! Вони схопили зброяра Просперо! Вони зараз ввійдуть у місто!

На площі почався гармидер.

Натовп одсахнувся від брами і кинувся з площі до вуличок. Усі оглухли від стрілянини.

Доктор Гаспар і ще двоє зупинилися на третьому поверсі башти. Вони дивилися з вузенького віконця, пробитого у товстій стіні.

Тільки один міг виглянути як слід. Інші дивились одним оком. Доктор теж дивився одним оком. Але й для одного ока видовисько було досить страшне.

Величезна залізна брама розчинилась на всю ширину. Чоловік триста влетіли в цю браму одразу. Це були ремісники в сірих сукняних куртках із зеленими вилогами. Вони падали, обливаючись кров'ю.

По їхніх головах мчали гвардійці. Гвардійці рубали шаблями і стріляли з рушниць. Жовті пера маяли, виблискували чорні клейончасті капелюхи, коні роззявляли червоні пащі, вивертали очі й розбризкували піну.

— Дивіться! Дивіться! Просперо! — закричав доктор.

Зброяра Просперо тягли в зашморгу. Він ішов, падав і знову підводився. У нього було скуйовджене руде волосся, скривавлене обличчя і шия, стиснута товстим зашморгом.

— Просперо! Він потрапив у полон! — закричав доктор.

У цю мить снаряд влетів у пральню. Башта захиталася, нахилилась, якусь мить затрималась нахиленою і повалилася.

Доктор полетів сторчака, гублячи другий каблук, тростину й окуляри.

Розділ II

ДЕСЯТЬ ПЛАХ

Доктор упав щасливо: він не розбив голови, і ноги в нього лишились цілі. Однак це нічого не значить. Навіть і щасливе падіння разом із підстріленою баштою не зовсім приємне, особливо для людини не молодої, а скоріше старої, якою був доктор Гаспар Арнері. В усякому разі, від самого переляку доктор знепритомнів.

Коли він отямився, уже був вечір. Доктор озирнувся навколо:

— Яка прикрість! Окуляри, звичайно, розбилися. Коли я дивлюсь без окулярів, я, мабуть, бачу так, як бачить некороткозора людина, коли надіває окуляри. Це дуже неприємно.

Потім він почав бурчати, що залишився без каблуків:

— Я і так невеличкий на зріст, а тепер буду на вершок нижчий. Або, може, і на два вершки, бо одламалися два каблуки? Ні, звичайно, тільки на один вершок.

Він лежав на купі щебеню. Майже вся башта розвалилася. Довгий і вузький кусок стіни стирчав, як кістка. Десь далеко грала музика.

Веселий вальс відлітав з вітром — зникав і не вертався. Доктор підвів голову. Згори звисали з різних боків чорні поламані крокви. На зеленкуватому вечірньому небі виблискували зорі.

— Де це грають? — здивувався доктор.

Без плаща зробилося холодно. Ні голосу, ні звуку не чути на площі. Доктор, крекчучи, став серед безладно наваленого каміння. Підводячись, він зачепився за чийсь великий чобіт. Слюсар лежав, витягшись поперек балки, і дивився в небо. Доктор поворушив його. Слюсар не хотів уставати. Він помер. Доктор підняв руку, щоб зняти капелюх.

— Капелюх я теж загубив. Куди ж мені йти?

Він почвалав з площі. На дорозі лежали люди; доктор низько схилявся над кожним і бачив, як зорі відбиваються в їхніх широко розплющених очах. Він прикладав долоню до їхніх лобів. Вони були дуже холодні і мокрі від крові, яка вночі здавалася чорною.

— Ось! Ось! — шепотів доктор. — Отже, народ переможено... Що ж тепер буде?

За півгодини він добувся до людних місць. Він дуже втомився. Йому хотілося їсти й пити. Тут місто мало звичайний вигляд.

Доктор стояв на перехресті, відпочивав від довгого ходіння і думав: "Як дивно! Горять різнобарвні вогні, мчать екіпажі, дзвенять скляні двері. Півкруглі вікна палають золотим сяйвом. Там уздовж колон танцюють пари. Там веселий бал. Китайські кольорові ліхтарики кружляють над чорною водою. Люди живуть так само, як жили вчора. Невже вони не знають про те, що сталося сьогодні вранці? Хіба вони не чули стрілянини і стогонів? Хіба вони не знають, що вождя народу, зброяра Просперо, взято в полон? Може, нічого й не трапилося? Може, мені наснився страшний сон?"

На розі, де горів трикутний ліхтар, уздовж тротуару стояли екіпажі.

Квіткарки продавали троянди. Візники перемовлялися з квіткарками.

— Його протягли в зашморгу через усе місто. Бідолаха!

— Тепер його посадили в залізну клітку. Клітка стоїть у Палаці Трьох Товстунів, — сказав гладкий візник у блакитному циліндрі з бантиком.

Тут до квіткарок підійшла дама з дівчинкою, щоб купити троянди.

— Кого посадили в клітку? — зацікавилася дама.

— Зброяра Просперо. Гвардійці взяли його в полон.

— Ну й слава богу! — сказала дама.

Дівчина запхикала.

— Чого ж ти плачеш, дурненька? — здивувалася дама. — Ти жаліємо зброяра Просперо? Не треба його жаліти. Він хотів нам зла… Дивись, які гарні троянди…

Великі троянди, як лебеді, повільно плавали в мисках, наповнених гіркуватою водою і листям.

Ось тобі три троянди. А плакати нічого. Вони заколотники. Якщо їх не саджати в залізні клітки, вони заберуть наші будинки, плаття і наші троянди, а нас переріжуть.

У цей час повз них пробігав хлопчисько. Він смикнув спочатку даму за плащ, гаптований зірками, а потім дівчинку за її кіску.

— Дарма, графине! — крикнув хлопчисько. — Зброяр Просперо у клітці, а гімнаст Тібул на волі!

— От нахаба!

Дама тупнула ногою і впустила сумочку. Квіткарки дзвінко засміялися. Гладкий візник скористався метушнею і запросив даму сісти в екіпаж.

Дама й дівчинка поїхали.

— Почекай, стрибуне! — крикнула квіткарка хлопчиськові. — Йди-но сюди! Розказуй, що ти знаєш…

Два візники злізли з козел і, плутаючись у своїх капотах з п'ятьма пелеринками, підійшли до квіткарок.

"От батіг так батіг! Батожище!" — подумав хлопчисько, дивлячись на довгий батіг, яким помахував візник. Хлопчиськові дуже захотілося мати й собі такого батога, але це було неможливо з багатьох причин.

То що ти кажеш? — запитав візник басом. — Гімнаст Тібул на волі?

— Так говорять. Я був у порту…

— Хіба його не вбили гвардійці? — спитав Другий візник теж басом.

— Ні, татусю… Красуне, подаруй мені одну троянду!

— Підожди, дурнику! Ти краще розказуй…

— Еге. От, значить, так… Спершу всі думали, що його вбито. Потім шукали його серед мертвих і не знайшли…

— Може, його скинули в канал? — спитав візник.

У розмову встряв жебрак.

— Кого в канал? — спитав він. — Гімнаст Тібул не кошеня. Його не втопиш! Гімнаст Тібул живий. Йому пощастило втекти!

— Брешеш, верблюд! — сказав візник.

— Гімнаст Тібул живий! — захоплено закричали квіткарки.

Хлопчисько вхопив троянду і кинувся навтьоки. Краплини з мокрої квітки бризнули на доктора. Доктор витер з обличчя краплини, гіркі, як сльози, і підійшов ближче, щоб послухати, що скаже жебрак.

Тут розмові перешкодили деякі обставини. На вулиці з'явилася незвичайна процесія. Попереду їхали два вершники зі смолоскипами. Смолоскипи маяли, як вогняні бороди. За вершниками повільно рухалася чорна карета з гербом. А позаду йшли теслярі. Їх було сто. Вони йшли з закачаними рукавами, готові до роботи, — у фартухах, з пилками, рубанками і ящиками під пахвою. По обидва боки процесії їхали гвардійці. Вони стримували коней, яким хотілося гарцювати.

— Що це? Що це? — захвилювалися перехожі.

У чорній кареті з гербом сидів чиновник Ради Трьох Товстунів. Квіткарки перелякалися. Піднявши долоні до щічок, вони дивилися на його голову. Її було видно крізь скляні дверцята. Вулиця була яскраво освітлена. Чорна голова в перуці погойдувалась, як мертва. Здавалося, що в кареті сидить птах.

— Стережись! — кричали гвардійці.

— Куди йдуть теслярі? — спитала маленька квіткарка старшого гвардійця.

І гвардієць прокричав їй у самісіньке обличчя так люто, що у неї зметнулося волосся, ніби на протягу:

— Теслярі йдуть будувати плахи! Зрозуміла? Теслярі збудують десять плах!

— А!

Миска випала з рук квіткарки. Троянди вилились, як компот.

— Вони йдуть будувати плахи! — з жахом повторив доктор Гаспар.

— Плахи! — крикнув гвардієць, обертаючись і скалячи зуби під вусами, схожими на чоботи. — Плахи всім заколотникам! Усім повідрубують голови! Всім, хто насмілиться повстати проти влади Трьох Товстунів!

У Доктора запаморочилася голова. Йому здалося, що він непритомніє.

"Я занадто багато пережив за цей день, — подумав він, — і крім того, я дуже голодний і дуже втомлений. Треба поспішати додому".

Та й справді, докторові треба було відпочити. Він був такий схвильований усім побаченим і почутим в цей день, що навіть

не надавав значення власному польоту вкупі з баштою, відсутності плаща, тростини й каблуків. Найгірше було, звичайно, без окулярів. Він найняв екіпаж і поїхав додому.

Розділ III

ПЛОЩА ЗОРІ

Доктор вертався додому. Він їхав широченними асфальтованими вулицями, що були освітлені яскравіше, ніж зали, і ланцюг ліхтарів біг над ним високо в небі. Ліхтарі були схожі на кулі, наповнені сліпучим киплячим молоком. Навколо ліхтарів кружляла, співала і гинула мошка. Він їхав набережними вздовж кам'яних огорож. Там бронзові леви тримали в лапах щити, висолопивши довгі язики. Внизу повільно і густо текла вода, чорна й блискуча, як смола. Місто перекидалося у воду, тонуло, пливло і не могло відплисти, тільки розходилося ніжними золотими плямами. Він їхав мостами, зігнутими, наче арки. Знизу або з другого берега вони здавалися кішками, що позгинали перед стрибком свої залізні спини. Тут, біля в'їзду, на кожному мосту була сторожа. Солдати сиділи на барабанах, палили люльки, грали в карти і позіхали, дивлячись на зорі. Доктор їхав, дивився і слухав.

З вулиці, з будинків, з відчинених вікон шиночків, з-за огорож садів долітали окремі слова пісеньки:

Влетів Просперо грізний

В нашийник вузлуватий,

У клітці у залізній

Сидить зброяр завзятий.

Підпилий франт підхопив цей куплет. У франта померла тітка, яка мала багато грошей, ще більше ластовиння і жодного родича. Франт одержав у спадщину всі тітчині гроші. Тому він був, звичайно, незадоволений тим, що народ повстає проти влади багатіїв.

У звіринці йшла велика вистава. На дерев'яному помості три товсті волохаті мавпи удавали Трьох Товстунів. Фокстер'єр грав на мандоліні. Клоун у малиновому вбранні з золотим сонцем на спині і золотою зіркою на животі в такт музиці декламував вірші:

Лежать пузаті Товстуни,

Немов мішки важкі вони!

Старанно дбають ці кати

Лише про власні животи!

Тремтіть же, Троє Товстунів,

Діждались ви останніх днів!

— Діждались ви останніх днів! — закричали з усіх боків бородаті папуги.

Гамір знявся неймовірний. Звірі в різних клітках почали гавкати, вити, гарчати, клацати, свистіти.

Мавпи заметушилися на сцені. Не можна було зрозуміти, де в них руки, де ноги. Вони стрибнули в публіку і кинулися тікати. В публіці теж стався скандал. Особливо галасували

товсті. Товстуни з розчервонілими обличчями, трясучись од злості, жбурляли в клоуна капелюхи й бінокліі. Товстенна дама замахнулася парасолькою і, зачепивши товсту сусідку., зірвала з неї капелюшок.

— Ах, ах, ах! — закудкудакала сусідка і закрила голову руками, бо разом із капелюшком злетіла й перука.

Мавпа, тікаючи, ляснула по лисій голові дами долонею. Сусідка знепритомніла.

— Ха-ха-ха!

— Ха-ха-ха! — реготала друга частина публіки, тонша на вигляд і гірше зодягнена. — Браво! Браво! Тю-тю їх! Геть Трьох Товстунів! Хай живе Просперо! Хай живе Тібул! Хай живе народ!

У цей час хтось дуже голосно вигукнув:

— Пожежа! Місто горить!

Люди, перекидаючи лави, у страшній паніці кинулися до дверей. Сторожі ловили втікачок-мавп. Візник, який віз доктора, обернувся і сказав, вказуючи попереду себе батогом:

— Гвардійці спалюють робітничі квартали. Вони хочуть знайти гімнаста Тібула...

Над містом, над чорною кучугурою будинків тремтіла рожева заграва.

Коли екіпаж доктора опинився біля головної площі міста, яка звалася Площею Зорі, то виявилося, що далі проїхати неможливо. При в'їзді збилося безліч екіпажів, карет, вершників, пішоходів.

— Що таке? — спитав доктор.

Ніхто нічого не відповів, бо увага всіх була прикута до подій, що відбувалися на площі. Візник підвівся на весь зріст на козлах і теж дивився туди.

Називали цю площу Площею Зорі з такої причини. Вона була оточена величезними, однакової висоти і оформи будинками і вкрита скляним куполом, що робило її схожою на колосальний цирк. Посередині купола на страшній висоті горів найбільший у світі ліхтар. Це була дивовижної величини куля. Оперезана впоперек залізним кільцем, підтримувана міцними тросами, вона нагадувала планету Сатурн. Світло її було таке прекрасне і таке не схоже на будь-яке земне світло, що люди дали цьому ліхтареві чудесну назву — Зоря. Так почали називати і саму площу.

Ні на площі, ні в будинках, ні на сусідніх вулицях не потрібно було більше ніякого світла. Зоря освітлювала всі закутки, всі куточки й комірчини в усіх будинках, що оточували площу кам'яним кільцем. Тут люди обходилися без ламп і свічок.

Візник дивився поверх карет, екіпажів і кучерських циліндрів, схожих на головки аптекарських пляшечок.

— Що ви бачите?.. Що там відбувається? — хвилювався доктор, визираючи з-за спини візника. Маленький доктор нічого не міг побачити, бо до того був ще й короткозорий.

Візник переказував усе, що бачив. І ось що він бачив.

На площі було велике хвилювання. По велетенському круглому простору бігали люди. Здавалося, що площа крутиться, наче карусель. Люди перекочувалися з одного місця на інше, аби краще бачити те, що робилось угорі.

Дивовижний ліхтар, що палав у високості, засліплював очі, як сонце. Люди задирали голови і прикривали очі долонями.

— Ось він! Ось він! — лунали вигуки.

— Он, дивіться, там!

— Де? Де?

— Вище!

— Тібул! Тібул!

Сотні вказівних пальців потяглися вліво. Там стояв звичайнісінький будинок. Але в шести поверхах були розчинені всі вікна. Із кожного вікна стирчали голови. Вони були різні на вигляд: деякі в нічних ковпаках з китичками; другі в рожевих очіпках, з буклями жовтуватого кольору; треті в косинках; зверху, де проживала бідна молодь — поети, художники, актриси, — виглядали веселі безвусі обличчя у хмарах тютюнового диму і голівки жінок, оповиті таким сяйвом золотого волосся, що здавалося, неначе на плечах у них крила. Цей будинок з розчиненими ґратчастими віконцями, з яких по-пташиному висовувались різнобарвні голови, був схожий на велику клітку, повну щиглів. Власники голів намагалися побачити щось дуже важливе, що відбувалося на даху. Але це було так само неможливо, як побачити власні вуха без

дзеркала. Таким дзеркалом для цих людей, що хотіли побачити власний дах із власного будинку, був натовп, що шаленів на площі. Він бачив усе, кричав, розмахував руками: одні були захоплені, інші — обурені.

Там по даху рухалася маленька постать. Вона повільно обережно і впевнено спускалася по схилу трикутної верхівки будинку. Залізо гриміло під її ногами.

Вона розмахувала плащем, утримуючи рівновагу за допомогою жовтої китайської парасольки. Це був гімнаст Тібул. Народ вигукував:

— Браво, Тібул! Браво, Тібул!

— Тримайся! Пригадай, як ти ходив по канату на ярмарку…

— Він не впаде! Він кращий гімнаст країни…

— Йому не первина! Ми бачили, як він вправно ходить по канату…

— Браво, Тібул!

— Тікай! Рятуйся! Визволи Просперо!

Інші обурювалися. Вони розмахували кулаками.

— Нікуди не втечеш, жалюгідний фігляре!

— Дурисвіт!

— Заколотник! Тебе підстрелять, як зайця…

— Стережися! Ми звідти стягнемо тебе на плаху. Завтра вже стоятиме десять плах!

Тібул ішов далі своїм страшним шляхом.

— Звідкіля він узявся? — питали люди. — Як він з'явився на цій площі? Як він потрапив на дах?

— Він вирвався з рук гвардійців, — відповідали інші. — Він утік, десь дівся, потім його бачили в різних кінцях міста — він перебирався по дахах. Він спритний, як кішка. Його вправність стала йому в пригоді. Недарма слава про нього прокотилася по всій країні.

На площі з'явилися гвардійці. Зіваки кинулися до бічних вулиць. Тібул переступив через бар'єр і став на карниз. Він простяг руку, обмотану плащем. Зелений плащ майорів, наче прапор.

З цим самим плащем, в цьому самому вбранні, пошитому з жовтих і чорних трикутників, народ звик його бачити під час вистав на ярмарках і недільних гулянках. Тепер високо, під скляним куполом, маленький, тоненький і смугастий, він скидався на осу, яка повзає по білій стіні будинку. Коли плащ надимався, здавалося, що оса розкриває зелені блискучі крила.

— Зараз ти впадеш, вуличний дурисвіте! Зараз тебе підстрелять! — закричав п'яний франт, що одержав спадщину від веснянкуватої тітки.

Гвардійці вибрали зручну позицію. Офіцер бігав стурбований до краю. В руках він тримав пістолет. Шпори на ньому були довгі, як полозки.

Настала цілковита тиша. Доктор схопився за серце, що стрибало, наче яйце в окропі.

Тібул затримався хвилинку на карнизі. Йому треба було пробратися на протилежний бік площі — тоді він міг би втекти з Площі Зорі в робітничі квартали.

Офіцер став посеред площі на клумбу, всіяну жовтими і синіми квітами. Тут були басейн і фонтан, що струмив з круглої камінної чаші.

— Стійте! — крикнув офіцер солдатам. — Я його сам підстрелю. Я кращий стрілець в полку. Вчіться, як треба стріляти!

Від дев'яти будинків, з усіх боків, до середини купола, до Зорі, тяглося дев'ять тросів (дротів, товстих, як морський канат). Здавалося, що від ліхтаря, від яскравої чудесної Зорі, розліталося над площею дев'ять довжелезних чорних променів.

Невідомо, про що думав у цю хвилину Тібул. Та, напевно, він вирішив так: "Я перейду над площею по цьому дроту, як ходив по канату на ярмарках. Я не впаду. Один дріт тягнеться до ліхтаря, другий — од ліхтаря до протилежного будинку. Пройшовши по обох дротах, я виберусь на протилежний дах і врятуюся".

Офіцер підняв пістолет і став прицілюватися. Тібул дійшов по карнизу до того місця, де починався дріт, ступнув од стіни і пішов по дроту до ліхтаря. Натовп зойкнув.

Він ішов то дуже повільно, то раптом майже біг, швидко й обережно переступаючи, похитуючись, випроставши руки.

Кожну мить здавалося, що він упаде. Чим ближче він наближався до ліхтаря, тим нижче спускалася тінь по стіні і тим вона ставала більшою і блідішою.

Внизу була безодня. І коли він був на середині дороги до ліхтаря, у повній тиші пролунав голос офіцера:

— Зараз я вистрелю. Він полетить просто в басейн. Раз, два, три!

Постріл гримнув. Тібул ішов далі, а офіцер чомусь упав якраз у басейн. Він був убитий.

Один з гвардійців держав пістолет, з якого йшов голубий димок. Він застрелив офіцера.

— Собака! — сказав гвардієць. — Ти хотів убити друга народу. Я став на перешкоді цьому. Хай живе народ!

— Хай живе народ! — підтримали його інші гвардійці.

— Хай живуть Три Товстуни! — закричали їхні противники.

Вони розсипалися в усі боки і почали стріляти в людину, яка йшла по дроту.

Він був вже за два кроки від ліхтаря. Помахами плаща Тібул захищав очі від яскравого світла. Кулі пролітали мимо. Натовп захоплено ревів.

Бах! Бах!

Мимо.

— Ура! Мимо!

Тібул виліз на кільце, що оперізувало ліхтар.

— Нічого! — кричали гвардійці. — Він перейде на той бік… Він піде он по тому дроту. Звідти ми й знімемо його!

Тут сталося таке, чого ніхто не сподівався. Маленька смугаста постать, що в сяйві ліхтаря зробилась чорною, присіла на залізному кільці, повернула якусь підойму, щось цокнуло, дзенькнуло — і ліхтар тієї ж миті погас. Ніхто не встиг сказати й слова. Зробилося страшенно темно і страшенно тихо, як у скрині. А наступної хвилини високо-високо щось знову цокнуло і задзвеніло. У темному куполі з'явився блідий квадрат. Усі побачили шматочок неба з двома маленькими зірочками. Потім у цей квадрат на тлі неба пролізла маленька чорна постать, і було чути, як хтось швидко побіг по скляному куполу.

Гімнаст Тібул утік з Площі Зорі через люк. Коні злякалися пострілів і раптової темряви. Екіпаж доктора мало не перекинувся. Візник круто звернув і повіз доктора кружною дорогою.

Таким чином, переживши незвичайний день і незвичайну ніч, доктор Гаспар Арнері повернувся, нарешті, додому. Його економка, тітонька Ганімед, зустріла його на ґанку. Вона була дуже схвильована. Та й справді: доктора так довго не було вдома! Тітонька Ганімед сплескувала руками, зойкала, хитала головою:

— Де ж ваші окуляри?.. Вони розбились? Ох, докторе, докторе! Де ж ваш плащ? Ви його загубили? Ох, ох!

— Тітонько Ганімед, я, крім того, зламав обидва каблуки…

— Ох, яке нещастя!

— Сьогодні сталося ще більше нещастя, тітонько Ганімед: зброяр Просперо потрапив у полон. Його посадили у залізну клітку.

Тітонька Ганімед нічого не знала про те, що відбувалося вдень. Вона чула гарматну стрілянину, вона бачила заграву над будинками. Сусідка розповіла їй, що сто теслярів будують на Площі Суду плахи для заколотників.

— Мені було дуже страшно. Я закрила віконниці і нікуди не виходила. Я чекала вас щохвилини. Я дуже хвилювалася… Обід прохолов, вечеря прохолола, а вас нема та й нема… — додала вона.

Ніч скінчилася. Доктор збирався спати.

Серед ста наук, які він вивчав, була історія. У доктора була велика книга у шкіряній палітурці. До цієї книги він записував свої міркування про важливі події.

— Треба бути акуратним, — сказав доктор, піднявши палець.

І, незважаючи на втому, доктор узяв свою шкіряну книгу, сів за стіл і почав записувати.

"Ремісники, рудокопи, матроси — весь бідний робочий люд міста повстав проти влади Трьох Товстунів. Гвардійці перемогли. Зброяра Просперо взято в полон, а гімнаст Тібул утік. Щойно на Площі Зорі гвардієць застрелив свого офіцера.

Це значить, що невдовзі всі солдати відмовляться воювати проти народу і захищати Трьох Товстунів. Однак викликає побоювання доля Тібула..."

Тут доктор почув позад себе шум. Він оглянувся. Там бум камін. З каміна вилізла висока людина в зеленому плащі. Це був гімнаст Тібул.

Частина друга

ЛЯЛЬКА НАСЛІДНИКА ТУТТІ

Розділ IV

ДИВНА ПРИГОДА ПРОДАВЦЯ ПОВІТРЯНИХ КУЛЬ

Другого дня на Площі Суду кипіла робота: теслярі будували десять плах. Конвой гвардійців наглядав за роботою. Теслярі робили своє діло без особливого бажання.

— Ми не хочемо будувати плахи для ремісників і рудокопів! — обурювалися теслярі.

— Це наші брати!

— Вони йшли на смерть, щоб визволити всіх, хто працює!

— Мовчати! — кричав начальник конвою таким страшним голосом, що від крику падали дошки, привезені на площу. — Мовчати, або я накажу шмагати вас канчуками^

Зранку юрби людей з усіх кінців місті посунули до Площі Суду. Дув сильний вітер, летіла пилюка, вивіски гойдались і

рипіли, капелюхи злітали з голів і котилися під колеса швидких екіпажів.

В одному місці через вітер сталася зовсім неймовірна пригода: продавця дитячих повітряних куль підняли кулі в повітря.

— Ура! Ура! — кричали діти, спостерігаючи фантастичний політ.

Вони плескали в долоні: по-перше, видовисько було цікаве само по собі, а по-друге, деяка приємність для дітей полягала в неприємності становища літаючого продавця куль. Діти завжди заздрили цьому продавцеві. Заздрощі — погане почуття. Але що зробиш! Повітряні кулі, червоні, сині, жовті, здавалися прекрасними. Кожному хотілося мати таку кулю. Продавець мав їх цілу купу. Але чудес не буває! Жодному, навіть найслухнянішому, хлопчикові, жодній дівчинці, навіть найуважнішій, продавець жодного разу в житті не подарував жодної кульки. Ні червоної, ні синьої, ні жовтої.

Тепер доля покарала його за черствість. Він летів над містом, повиснувши на шворці, до якої були прив'язані кулі. Високо в прозорому синьому небі вони нагадували чарівне літаюче гроно різнобарвного винограду.

— Рятуйте! — кричав продавець, ні на що не сподіваючись і дриґаючи ногами.

На ногах у нього були солом'яні, надто великі для нього постоли. Поки він ходив по землі, все було гаразд. Для того, щоб постоли не спадали, він човгав ногами по тротуару, як ледащо. А тепер, опинившись У повітрі, він не міг уже вдатися до цих хитрощів.

— Чорт забери!

Купа куль, звиваючись і поскрипуючи, гойдалася по вітру.

Один постіл таки злетів.

— Глянь! Китайський горіх! Китайський горіх! — кричали діти, що бігли внизу.

Справді, цей постіл чимось нагадував китайський горіх.

Вулицею в цей час проходив учитель танців. Він здавався дуже елегантним. Він був довгий, з маленькою круглою головою, з тонкими ніжками — схожий чи то на скрипку, чи то на цвіркуна. Його делікатний слух, що звик до журливого голосу флейти і ніжних слів танцюристів, не міг стерпіти веселого галасу дітвори.

— Не галасуйте! — розсердився він. — Хіба можна кричати! Висловлювати радість треба красивими, мелодійними фразами... Ну, наприклад...

Він став у позу, але не встиг навести прикладу. Як і кожний учитель танців, він мав звичку дивитися, головним чином, униз, під ноги. Ба! Він не побачив того, що робилося вгорі.

Постіл продавця упав йому на голову. Голівка в нього була маленька, і великий солом'яний постіл прийшовся на неї, як бриль.

Тут уже й елегантний учитель танців заволав, як погонич ледачих волів. Постіл закрив половину обличчя.

Діти схопилися за животи:

— Ха-ха-ха! Ха-ха-ха!

Учитель танців Раздватричі

Ходив з засмученим обличчям.

Він, як пацюк, сердито пискав,

Мав довжелезний гострий ніс,

І от у нього до ножиська

Постіл солом'яний приріс.

Так співали хлопчики, сидячи на паркані, готові кожної хвилини стрибнути на той бік і дременути.

_ Ох! — стогнав учитель танців. — Ох, як я страждаю! І якби хоч бальний черевичок, а то якийсь гидкий, грубий постіл!

Скінчилося тим, що вчителя танців заарештували.

— Любий, — сказали йому, — ваш вигляд викликає жах. Ви порушуєте громадський спокій. Цього робити взагалі не слід, а особливо в такий тривожний час.

Учитель танців заламував руки.

— Яка неправда! — ридав він. — Який наклеп! Я, людина, що живе серед вальсів і посмішок, я, сама статура якого

нагадує скрипичний ключ, — хіба я можу порушити громадський спокій? О!.. О!..

Що було далі з учителем танців — невідомо. Та, зрештою, не дуже й цікаво. Значно цікавіше дізнатися, що було далі з літаючим продавцем повітряних куль.

Він летів, як справжня кульбаба.

— Це обурливо! — волав продавець. — Я не хочу літати! Я просто не вмію літати...

Але все було марно. Вітер посилювався. Кулі піднімалися дедалі вище. Вітер гнав їх за місто, в бік Палацу Трьох Товстунів.

Іноді продавцеві вдавалося глянути вниз. Тоді він бачив дахи, черепицю, схожу на брудні нігті, квартали, блакитну вузьку воду, людей-коротульок і зелену кашу садів. Місто оберталося під ним, наче приколоте шпилькою.

Справа була погана.

"Ще трошки, і я впаду у парк Трьох Товстунів!" — жахнувся продавець.

А наступної хвилини він повільно, поважно і красиво плив над парком, спускаючись дедалі нижче й нижче. Вітер вщухав.

"Мабуть, я зараз сяду на землю. Мене схоплять, спочатку добре поб'ють, а потім кинуть у тюрму або, щоб не було клопоту, одразу відрубають голову".

Його ніхто не побачив. Тільки з одного дерева шугнули навсібіч переполохані птахи. Від купи різнобарвних куль падала на землю легка, прозора тінь, схожа на тінь хмарини. Просвічуючи веселими барвами райдуги, вона ковзнула по доріжці, всипаній гравієм, по клумбі, по статуї хлопчика, що сидів верхи на гусці, і по гвардійцеві, який заснув на варті. І через це з обличчям гвардійця сталися чудесні зміни. Зразу його ніс став синім, як у мерця, потім зеленим, як у фокусника, і нарешті червоним, як у п'яниці.

Так, змінюючи забарвлення, пересипаються скельця у калейдоскопі.

Наближалася вирішальна хвилина: продавця несло до розчинених вікон палацу. Він не мав сумніву, що зараз влетить в одне з них, наче пушинка.

Так і сталося. Продавець влетів у вікно. І вікно виявилося вікном палацової кухні. Це був кондитерський відділ.

Сьогодні в Палаці Трьох Товстунів мав відбутися парадний сніданок з нагоди успішного розгрому вчорашнього заколоту. Після сніданку Три Товстуни, вся Державна рада, почет і шановні гості збирались їхати на Площу Суду.

Друзі мої, потрапити в кондитерську Палацу — діло дуже привабливе. Товстуни добре знались на стравах. До того ж і нагода була важлива. Парадний сніданок! Можете собі уявити, яку цікаву роботу виконували сьогодні палацові кухарі й кондитери.

Влітаючи в кондитерську, продавець відчув одночасно жах і захоплення. Так, мабуть, жахається і захоплюється оса, що

летить на торт, виставлений на вікно безтурботною господинею.

Він летів одну хвилину, він нічого не встиг розгледіти як слід. Спочатку йому здалося, що він потрапив у якусь дивовижну птахарню, де співали, насвистували, шипіли і тріщали різнобарвні дорогоцінні птахи південних країн. А наступної миті він подумав, що це не птахарня, а фруктова крамниця, набита тропічними плодами, розчавленими, залитими власним соком. Солодкі запаморочливі пахощі вдарили йому в ніс; спека й духота стисли йому горло.

Тут уже все змішалось: і дивовижна птахарня, і фруктова крамниця.

Продавець з усього розгону сів у щось м'яке і тепле. Кулі він не випускав — він міцно тримав шворку. Кулі нерухомо висіли в нього над головою.

Він заплющив очі і вирішив їх не розплющувати — нізащо в світі.

"Тепер я розумію все, — подумав він, — це не птахарня і не фруктова крамниця. Це кондитерська. А я сиджу в торті!"

Так воно й було.

Він сидів у царстві шоколаду, апельсинів, гранатів, крему, цукатів, цукрової пудри і варення, і сидів на троні, як володар пахучого різноколірного царства. Троном був торт.

Він не розплющував очей. Він чекав страшного скандалу, бучі — і був готовий до всього. Але трапилося те, чого він ніяк не чекав.

— Торт загинув, — сказав молодий кондитер суворо і печально.

Потім настала тиша. Тільки лопалися бульбашки на киплячому шоколаді.

— Що буде? — прошепотів продавець куль, задихаючись од страху і до болю заплющуючи повіки.

Серце його стрибало, як гріш у копилці.

— Дурниці! — сказав старший кондитер так само суворо. — У залі з'їли другу страву. За двадцять хвилин треба подавати торт. Різнобарвні кулі і дурнувата пика літаючого негідника будуть чудовою окрасою для парадного торта. — І, сказавши так, кондитер закричав: — Давай крем!!

І справді подали крем. Що це було!

Три кондитери і двадцять кухарчуків накинулися на продавця із старанністю, гідною похвали найтовстішого з Трьох Товстунів. В одну мить його обліпили з усіх боків. Він сидів з заплющеними очима, він нічого не бачив, але видовисько було страхітливе. Його заліпили зовсім. Голова, кругла пика, схожа на чайник, розмальований-маргаритками, стирчала зверху. Решту було вкрито білим кремом з чудовим рожевим відтінком. Продавець міг здатися чим завгодно, але схожість з самим собою він втратив, як втратив свого солом'яного постола,

Поетові він міг здатися тепер білосніжним лебедем, садівникові — мармуровою статуєю, прачці — горою мильної піни, а пустунові — сніговою бабою.

Вгорі висіли кулі. Прикраса була чудернацька, а проте все разом створювало Досить цікаву картину.

— Так, — сказав головний кондитер тоном художника, що замилувався власною картиною. А потім голос його, як і раніше, зробився сердитим, і кондитер загорлав: — Цукати!

З'явилися цукати. Усіх сортів, усіх видів, усіх форм: гіркуваті, ванільні, кисленькі, трикутні, зірочки, серпики, трояндочки.

Кухарчуки старались як могли. Не встиг головний кондитер ляснути тричі в долоні, як вся купа крему, весь торт був обтиканий цукатами.

— Досить! — сказав головний кондитер. — Тепер, мабуть, треба всунути його в піч, щоб злегка підрум'янити.

"У піч! — жахнувся продавець. — Що? В яку піч? Мене в піч!" Тут до кондитерської вбіг один із слуг.

— Торт! Торт! — закричав він. — Негайно торт! У залі чекають солодкого.

— Готово! — відповів головний кондитер.

"Ну, слава богу!" — подумав продавець.

Тепер він трішечки розплющив очі.

Шестеро слуг в блакитних лівреях підняли велетенське блюдо, на якому він сидів. Його понесли. Уже здалека він почув, як регочуть з нього кухарчуки.

Широкими сходами його понесли нагору, в зал. Продавець знову на мить заплющив очі. У залі було гамірно й весело. Звучали веселі голоси, гримів регіт, оплески. За всіма ознаками, парадний сніданок вдався на славу.

Продавця, або, вірніше, торт, принесли й поставили на стіл.

Тоді продавець розплющив очі.

Тієї ж миті він побачив Трьох Товстунів.

Вони були такі гладкі, що в продавця роззявився рот.

"Треба негайно його закрити, — зразу схаменувся він. — У моєму становищі краще не подавати ознак життя".

Проте рот не закривався. Так тривало дві хвилини. Потім подив продавця трохи зменшився. Зробивши зусилля, він закрив рота. Але тоді негайно витріщились очі. З великим зусиллям закриваючи по черзі то рота, то очі, він остаточно здолав свій подив.

Товстуни сиділи на головних, найвищих місцях і їли більше за всіх. Один навіть почав їсти серветку.

— Ви їсте серветку…

— Невже? Це я захопився…

Він облишив серветку і зразу ж почав жувати вухо Третього Товстуна. Між іншим, воно скидалося на вареника.

Усі аж лягли од реготу.

— Облишимо жарти, — сказав Другий Товстун, піднімаючи виделку. — Нас чекає серйозна справа. Принесли торт.

— Ура!

"Що буде? — мучився продавець. — Що буде? Вони мене з'їдять!"

Почалося загальне пожвавлення.

У цей час годинник пробив два рази.

— За годину на Площі Суду почнеться страта, — сказав Перший Товстун.

— Першим, звичайно, буде страчено зброяра Просперо? — спитав хтось із почесних гостей.

— Сьогодні його не стратять, — відповів державний канцлер.

— Як? Як? Чому?

— Ми поки що зберігаємо йому життя. Ми хочемо вивідати в нього плани заколотників, імена головних змовників.

— Де ж він тепер?

Усе товариство було дуже зацікавлене. Навіть забули про торт.

— Він досі сидить у залізній клітці. Клітка стоїть тут, у палаці, у звіринці наслідника Тутті.

— Покличте його...

— Приведіть його сюди! — сказав Перший Товстун. — Хай наші гості подивляться на цього звіра зблизька. Я б радив усім пройти у звіринець, але там рев, писк, сморід. Це значно гірше дзвону келехів і пахощів фруктів...

— Звичайно! Звичайно! Не варто йти у звіринець...

— Хай приведуть Просперо сюди. Ми будемо їсти торт і розглядати це страховисько.

"Знову торт! — злякався продавець. — Потрібен їм цей торт... Ненажери!"

— Приведіть Просперо, — наказав Перший Товстун.

Державний канцлер вийшов. Слуги, що стояли у два ряди, наче коридор, розступились і вклонилися. Коридор став удвоє нижчим. Ненажери принишкли.

— Він дуже страшний, — мовив Другий Товстун. — Він дужчий за всіх. Він дужчий за лева. Ненависть пропекла йому очі. Несила дивитися в них.

— У нього жахлива голова, — сказав секретар Державної ради. — Вона велетенська. Вона схожа на капітель колони. У нього руде волосся. Можна подумати, що його голова охоплена полум'ям.

Тепер, коли зайшла мова про зброяра Просперо, ненажери змінилися. Вони перестали їсти, жартувати, галасувати, підібгали животи, деякі навіть зблідли. Багатьом уже зовсім не хотілось дивитися на нього.

Три Товстуни зробилися серйозними і наче трохи схудли.

Раптом усі замовкли. Настала повна тиша. Кожний Товстун зробив такий рух, наче хотів сховатися за іншого.

До залу ввели зброяра Просперо.

Попереду йшов державний канцлер. По боках — гвардійці. Вони увійшли, не знявши своїх чорних клейончатих капелюхів, тримаючи наголо шаблі. Бряжчав ланцюг. Руки зброяра були скуті. Його підвели до столу. Він зупинився у кількох кроках од Товстунів. Зброяр Просперо стояв, опустивши голову. Він був блідий. Кров запеклася у нього на лобі и скронях, під скуйовдженим рудим волоссям.

Він підвів голову і глянув на Товстунів. Усі відсахнулися.

— Навіщо ви його привели? — заверещав один з гостей. Це був найбагатший мельник країни. — Я його боюся!

І мельник знепритомнів, уткнувшись носом прямісінько в кисіль. Деякі гості кинулися до виходів. Тут уже було не до торта.

— Чого ви від мене хочете? — запитав зброяр.

Перший Товстун зважився.

— Ми хочемо подивитися на тебе, — сказав він. — А тобі хіба не цікаво глянути на тих, хто посадив тебе у клітку?

— Мені гидко на вас дивитися.

— Скоро ми тобі одрубаємо голову. Таким чином ми тобі допоможемо не бачити нас.

— Я не боюся. У мене голова — одна. У народу — сотні тисяч голів. Їх ви не поодрубуєте.

— Сьогодні на Площі Суду — страта. Там кати розправляться з твоїми товаришами.

Ненажери ледь усміхнулися. Мельник прийшов до пам'яті і навіть облизав кисільні троянди з своїх щік.

— Ваш мозок заплив жиром, — говорив Просперо. — Ви нічого не бачите далі свого пуза!..

— Скажіть на милість, — образився Другий Товстун. — А що ж ми повинні бачити?

_ Спитайте ваших міністрів. Вони знають, що діється в країні.

Державний канцлер якось невиразно крякнув. Міністри затарабанили пальцями по тарілках.

— Спитайте їх, — вів далі Просперо, — вони вам розкажуть…

Він замовк. Усі насторожились.

— Вони вам розкажуть про те, що селяни, в яких ви відбираєте хліб, здобутий тяжкою працею, повстають проти поміщиків. Вони спалюють їхні палаци, вони виганяють їх з своєї землі. Шахтарі не хочуть добувати вугілля для того, щоб

ви заволоділи ним. Робітники ламають машини, щоб не працювати на вас. Матроси викидають ваші вантажі в море. Солдати відмовляються служити вам. Учені, чиновники, судді, актори переходять на бік народу. Всі, хто раніш працював на вас і мав за це копійки, в той час як ви жиріли, всі нещасні, знедолені, голодні, виснажені, сироти, каліки, старці — усі йдуть війною проти вас, проти гладких, багатих, які замінили серце каменем...

— Мені здається, що він говорить зайве, — втрутився державний канцлер.

Але Просперо вів далі:

— П'ятнадцять років я вчив народ ненавидіти вас і вашу владу. О, як давно ми гуртуємо сили! Тепер пробила ваша остання година...

— Годі! — вискнув Третій Товстун.

— Треба його посадити назад у клітку, — запропонував Другий.

А Перший промовив:

Ти сидітимеш у своїй клітці доти, док ми не спіймаємо гімнаста Тібула. Ми вас скараємо разом. Народ побачить ваші трупи. У нього надовго відпаде охота воювати з нами!

Просперо мовчав. Він знову схилив голову.

Товстун говорив далі:

— Ти забув, з ким хочеш воювати. Ми, Три Товстуни, сильні й могутні. Все належить нам. Я, Перший Товстун, володію усім хлібом, що родить наша земля. Другому Товстунові належить усе вугілля, а Третій скупив усе залізо. Ми багатші за всіх! Найбагатша в країні людина бідніша за нас в сто крат. За наше золото ми можемо купити все, що захочемо!

Ненажери ошаленіли. Слова Товстуна підбадьорили їх.

— У клітку його! У клітку! — почали вони горлати.

— У звіринець!

— У клітку!

— У клітку!

— У клітку!

— Заколотник!

Просперо вивели.

— А тепер будемо їсти торт, — сказав Перший Товстун.

"Кінець!" — вирішив продавець. Усі погляди вп'ялися в нього. Він заплющив очі. Ненажери раділи:

— Хо-хо-хо!

— Ха-ха-ха! Який чудовий торт! Погляньте на кулі!

— Вони чарівні.

— Погляньте на цю пику!

— Вона чарівна.

Усі потяглися до торта.

— А що всередині цього кумедного опудала? — спитав хтось і боляче ляснув продавця по лобі.

— Мабуть, цукерки.

— Дуже цікаво! Дуже цікаво!

— Або шампанське…

— Давайте спершу одріжемо йому голову і подивимось, що вийде…

— Ой!

Продавець не втримався, сказав дуже виразно: "Ой!" — і розплющив очі.

Ненажери відсахнулися. І саме цієї миті у галереї почувся голосний дитячий крик:

— Лялька! Моя лялька!

Усі прислухалися. Особливо занепокоїлися Три Товстуни і державний канцлер.

Крик перейшов у плач. У галереї голосно плакав скривджений хлопчик.

— Що таке? — спитав Перший Товстун. — Це плаче наслідник Тутті!

— Це плаче наслідник Тутті! — в один голос повторили Другий і Третій Товстуни.

Усі троє зблідли. Вони були дуже налякані.

Державний канцлер, кілька міністрів і слуги кинулися до виходу в галерею.

— Що таке? Що таке? — прошелестіло в залі.

Хлопчик вбіг у зал. Він розштовхав міністрів і слуг. Він підбіг до Товстунів, трясучи волоссям і виблискуючи лакованими черевичками. Ридаючи, він вигукував окремі слова, яких ніхто не розумів.

"Цей хлопчисько побачить мене! — злякався продавець. — Проклятий крем, що не дає мені дихати і ворухнути хоч би одним пальцем, безперечно, дуже сподобається хлопчиськові. Щоб він не плакав, йому, звичайно, одріжуть шматочок торта разом з моєю п'ятою".

Але хлопчик навіть не глянув на торт. Навіть чудесні повітряні кулі, що висіли над круглою головою продавця, не привернули його уваги.

Він гірко плакав.

— Що сталося? — спитав Перший Товстун.

— Чому наслідник Тутті плаче? — спитав Другий.

А Третій надув щоки.

Наслідникові Тутті було дванадцять років. Він виховувався у Палаці Трьох Товстунів. Він ріс, як маленький принц. Товстуни хотіли мати наслідника. У них не було дітей. Все багатство Трьох Товстунів і керування країною мало перейти до наслідника Тутті.

Сльози наслідника Тутті налякали Товстунів дужче, ніж слова зброяра Просперо.

Хлопчик стискав кулаки, розмахував ними і тупав ногами.

Не було меж його гніву й образі.

Ніхто не знав причини.

Вихователі визирали з-за колони, боячись увійти до зали. Ці вихователі в чорній одежі і чорних перуках були схожі на закопчене лампове скло.

Заспокоївшись трохи, хлопчик розказав, нарешті, в чому справа.

— Моя лялька, моя чудова лялька поламалася!.. Мою ляльку зіпсували. Гвардійці кололи мою ляльку шаблями…

Він знову заридав. Маленькими кулачками він тер очі і розмазував сльози по щоках.

— Що?! — заверещали Товстуни.

— Що?!

— Гвардійці?

— Кололи?

— Шаблями?

— Ляльку наслідника Тутті?

І весь зал промовив тихо, немов зітхнув:

— Цього не може бути!

Державний канцлер схопився за голову. Той же нервовий мельник знову зомлів, але вмить прийшов до тями від страшного крику Товстуна:

— Припинити торжество! Відкласти всі справи! Скликати раду! Усіх чиновників! Усіх суддів! Усіх міністрів! Усіх катів!

Відкласти сьогоднішню страту! Зрада в палаці!

Знявся переполох. За хвилину палацові карети понеслися в усі боки. За п'ять хвилин звідусіль мчали до палацу судді, радники, кати. Натовп, що очікував на Площі Суду страти заколотників, мусив розійтися. Оповісники, зійшовши на поміст, повідомили, що через дуже важливі події страта переноситься на наступний день.

Продавця разом з тортом винесли з залу. Ненажери миттю отямилися.

Всі обступили наслідника Тутті і слухали

— Я сидів на траві в парку, і лялька сиділа коло мене. Ми хотіли, щоб зробилося затемнення сонця. Це дуже цікаво. Вчора я вичитав у книжці... Коли буває затемнення, вдень з'являються зірки...

Від ридання наслідник не міг говорити. І замість нього розповів усю історію вихователь. Він, між іншим, теж ледве говорив, бо тремтів од страху.

— Я був недалеко від наслідника Тутті і його ляльки. Я сидів на сонці, задер носа. У мене на носі прищ, і я думав, що сонячне проміння допоможе мені позбутися противного прища. І раптом з'явилися гвардійці. Їх було дванадцять чоловік. Вони про щось збуджено говорили. Порівнявшись з нами, вони зупинилися. Вони мали загрозливий вигляд. Один з них сказав, вказуючи в бік наслідника Тутті: "Он сидить вовченя. У трьох гладких свиней росте вовченя". Жах! Я зрозумів, що означали ці слова.

— Хто ж ці гладкі свині? — спитав Перший Товстун.

Двоє інших густо почервоніли. Тоді почервонів і Перший. Усі троє сопли так сильно, що на веранді відчинялись і зачинялись скляні двері.

— Вони обступили наслідника Тутті, — вів далі вихователь. — Вони казали: "Три свині виховують залізне вовченя. Наслідник Тутті, — питали вони, — з якого боку в тебе серце?.. У нього вийняли серце. Він мусить рости злим, черствим, жорстоким, з ненавистю до людей... Коли здохнуть три свині, злий вовк стане на їхнє місце".

— Чому ж ви не припинили цих жахливих розмов? — закричав державний канцлер, сіпаючи вихователя за плече. —

Хіба ви не догадались, що це зрадники, які перейшли на бік народу?

Вихователь аж сполотнів. Він белькотав:

— Я це бачив, але я їх боявся. Вони були дуже збуджені. А в мене не було ніякої зброї, окрім прища… Вони трималися за ефеси шабель, готові на все. "Погляньте, — сказав один із них, — ось опудало. Ось лялька. Вовченя бавиться лялькою. Йому не показують живих дітей. Опудало, ляльку з пружиною дали йому в товариші". Тоді Другий закричав: "Я залишив у селі сина й дружину! Мій хлопчик влучив з рогатки в грушу, що висіла на дереві в парку поміщика. Поміщик звелів одшмагати хлопчика різками за зневагу до влади багатіїв, а його слуги поставили мою дружину до ганебного стовпа". Гвардійці почали кричати і наступати на наслідника Тутті. Той, що розказував про хлопчика, вихопив шаблю і проткнув нею ляльку. Інші зробили те саме…

У цьому місці розповіді наслідник Тутті залився сльозами.

— "Ось тобі, вовченя! — казали вони. — Потім ми доберемося і до твоїх гладких свиней".

— Де ці зрадники? — гримнули Товстуни.

— Вони кинули ляльку і побігли в глибину парку. Вони кричали: "Хай живе зброяр Просперо! Хай живе гімнаст Тібул! Геть Трьох Товстунів!"

— Чому ж сторожа не стріляла в них? — обурювався зал.

І тоді вихователь повідомив страшну річ:

— Сторожа махала їм капелюхами. Я бачив з-за огорожі, як стражники прощалися з ними. Вони казали: "Товариші! Ідіть до народу і скажіть, що незабаром усі війська перейдуть на його бік..."

Ось що трапилося в парку.

Знялася тривога. Надійні частини палацової гвардії були розставлені на чатах у палаці, в парку, біля входів та виходів, на мостах і по дорозі до міської брами.

Державна рада зібралася на засідання. Гості роз'їхалися. Три Товстуни зважилися на вазі головного палацового лікаря. Виявилося, що, незважаючи на хвилювання, вони не втратили жодної краплини жиру. Головного лікаря було заарештовано і посаджено на хліб та воду.

Ляльку наслідника Тутті знайшли в парку на траві. Вона не діждалася затемнення сонця. Вона була безнадійно зіпсована.

Наслідник Тутті ніяк не міг заспокоїтися. Він обнімав поламану ляльку й ридав. Лялька була схожа на дівчинку. Вона була на зріст така, як і Тутті, — дорога, майстерно зроблена лялька, що на вигляд нічим не відрізнялась від маленької живої дівчинки.

Тепер її сукня була пошматована, а на грудях чорніли діри, проколоті шаблями. Ще годину тому вона вміла сидіти, стояти, усміхатися, танцювати. Тепер у горлі і в грудях у неї під рожевим шовком хрипіла зламана пружина, як хрипить старий годинник, перш ніж пробити час.

— Вона вмерла! — бідкався наслідник Тутті. — Яке горе! Вона вмерла!

Маленький Тутті не був вовченям.

— Цю ляльку треба полагодити, — сказав Державний канцлер на засіданні Державної ради. — Горю наслідника Тутті немає меж. Щоб там не було, а ляльку треба полагодити!

— Треба купити іншу, — пропонували міністри.

— Наслідник Тутті не хоче іншої ляльки. Він хоче, щоб ця лялька воскресла.

— Але хто ж зможе полагодити її?

— Я знаю, — сказав міністр освіти.

— Хто?

— Ми забули, панове, що в місті живе доктор Гаспар Арнері. Ця людина може зробити все. Доктор полагодить ляльку наслідника Тутті.

Всі радісно загорлали:

— Браво! Браво!

І вся Державна рада, згадавши про доктора Гаспара, заспівала хором:

Як лисиць за хвіст ловить,

Воду з каменю робить,

Як здійнятись вище хмар,

Знає доктор наш Гаспар.

Тут же склали наказ докторові Гаспару.

"ПАНОВІ ДОКТОРУ ГАСПАРУ АРНЕРІ.

Надсилаючи при цьому пошкоджену ляльку наслідника Тутті, Державна рада уряду Трьох Товстунів наказує Вам полагодити цю ляльку до завтрашнього дня. Якщо лялька знову матиме свій здоровий і живий вигляд, Вам буде видано нагороду, якої Ви побажаєте; на випадок невиконання загрожує Вам сувора кара.

Голова Державної ради державний канцлер..."

І в цьому місці канцлер розписався. Тут же поставив велику державну печатку. Вона була кругла, із зображенням міцно натоптаного мішка.

Капітан палацової гвардії граф Бонавентура в супроводі двох гвардійців рушив у місто, щоб розшукати доктора Гаспара Арнері і передати йому наказ Державної ради.

Вони мчали верхи, а позаду їхала карета. У ній сидів палацовий чиновник. Він тримав ляльку на колінах. Вона сумно припала до його плеча гарненькою голівкою з підстриженими кучериками.

Наслідник Тутті перестав плакати. Він повірив, що завтра привезуть воскреслу здорову ляльку.

Так тривожно минув день у палаці.

Але чим же скінчилися пригоди летючого продавця повітряних куль? Його винесли з залу — це ми знаємо.

Він знову опинився у кондитерській.

І тут сталася катастрофа.

Один із слуг, що ніс торт, наступив на апельсинову шкурку.

— Держись! — закричали слуги.

— Рятуйте! — заволав продавець, відчуваючи, що його трон хитається.

Але слуга не вдержався. Він гепнувся на тверду кахельну підлогу. Він задер довгі ноги і протяжно завив.

— Ура! — захоплено закричали кухарчуки.

— Чортяки! — сказав продавець з безнадійним сумом, падаючи разом з блюдом і тортом на підлогу слідом за слугою.

Блюдо розбилося в друзки. Крем сніжними грудками полетів в усі боки.

Слуга схопився і втік.

Кухарчуки підстрибували, танцювали і горлали.

Продавець сидів на підлозі серед уламків, у калюжі малинового сиропу і в хмарах смачного французького крему, що сумно танув на руїнах торта.

Продавець з полегкістю помітив, що в кондитерській лишилися тільки кухарчуки, а трьох головних кондитерів нема.

"Кухарчуків я підкуплю, і вони допоможуть мені втекти, — вирішив він. — Мої кулі мене врятують".

Він міцно тримав шворку з кулями.

Кухарчуки обступили його з усіх боків. По їхніх очах він бачив, що кулі — скарб, що заволодіти хоча б однією з них — для кухарчука мрія і щастя.

Він сказав:

— Мені дуже набридли пригоди. Я не маленький хлопчик і не герой. Я не люблю літати, я боюся Трьох Товстунів, я не вмію прикрашати парадні торти. Мені дуже хочеться звільнити палац від своєї присутності.

Кухарчуки перестали сміятися.

Кулі погойдувались, крутилися. Від цього руху сонячне світло спалахувало в них то синім, то жовтим, то червоним полум'ям. Це були чудесні кулі.

— Чи можете ви влаштувати мені втечу? — спитав продавець, смикаючи шворку.

— Можемо, — сказав один кухарчук тихо. І додав: — Віддайте нам ваші кулі.

Продавець переміг.

— Гаразд, — сказав він байдужим тоном, — згоден. Кулі коштують дуже дорого. Мені дуже потрібні ці кулі, але я згоден. Ви мені подобаєтесь. У вас такі веселі, симпатичні обличчя і дзвінкі голоси.

"Чорт би вас забрав!" — думав він при цьому.

— Головний кондитер зараз у кладовці, — сказав кухарчук. — Він розважує продукти на печиво до вечірнього чаю. Нам треба встигнути до його повернення.

— Правильно, — згодився продавець, — гаятись не варто.

— Зараз. Я знаю одну таємницю.

З цими словами кухарчук підійшов до великої мідної каструлі, що стояла на кахельному кубі. Потім він підняв кришку.

— Давайте кулі, — рішуче сказав він.

— Ти з глузду з'їхав! — розсердився продавець. — Навіщо мені твоя каструля? Я хочу втекти. Що ж мені, в каструлю лізти, чи що?

— Атож.

— У каструлю?

— У каструлю.

— А потім?

— Там побачите. Лізьте в каструлю. Це найкращий спосіб втекти.

Каструля була така велика, що в неї міг влізти не тільки худющий продавець, а й найтовстіший з Трьох Товстунів.

— Лізьте мерщій, коли хочете втекти.

Продавець зазирнув у каструлю. У ній не було дна. Він побачив чорну безодню, як у криниці.

— Добре, — зітхнув він. — Коли в каструлю, то й в каструлю. Це не гірше повітряного польоту і кремової ванни. Отже, до побачення, маленькі пройдисвіти! Беріть ціну моєї волі.

Він розв'язав вузол і роздав кулі кухарчукам. Вистачило на кожного: рівно двадцять штук, у кожного на окремій шворці.

Потім з властивою йому неповороткістю він уліз у каструлю, ногами наперед. Кухарчук прикрив кришку.

— Кулі! Кулі! — захоплено галасували кухарчуки.

Вони вибігли з кондитерської вниз — на галявину, під вікна кондитерської.

Тут, на вільному повітрі, було значно цікавіше погратися кулями.

І раптом у трьох вікнах кондитерської з'явилися три кондитери.

— Що?! — гримнув кожен з них. — Це що таке? Що за безладдя? Марш назад!

Кухарчуки так перелякалися, що випустили шворки. Щастя скінчилося.

Двадцять куль швидко злетіли вгору, в яскраве, синє небо. А кухарчуки стояли внизу на траві, серед духмяного горошку, роззявивши роти і задерши голови в білих ковпаках.

Розділ V

НЕГР І КАПУСТЯНА ГОЛОВА

Ви пам'ятаєте, що тривожна ніч доктора скінчилася появою з каміна канатоходця і гімнаста Тібула. Що вони робили удвох на світанку в кабінеті доктора Гаспара, невідомо. Тітонька Ганімед, втомлена і схвильована довгим чеканням доктора Гаспара, міцно спала, і їй снилася курка.

Другого дня — тобто саме того дня, коли продавець дитячих повітряних куль прилетів у Палац Трьох Товстунів і коли гвардійці покололи ляльку наслідника Тутті, — з тітонькою Ганімед трапилася неприємність. Вона випустила мишу з мишоловки. Ця миша минулої ночі з'їла фунт мармеладу. Ще раніше, в ніч з п'ятниці на суботу, вона перекинула склянку з гвоздикою. Склянка розбилась, а гвоздика чомусь почала пахнути валеріановими каплями. У тривожну ніч миша попалася.

Уставши рано-вранці, тітонька Ганімед підняла мишоловку. Миша мала зовсім байдужий вигляд, наче їй не первина була сидіти за ґратами. Вона прикидалася.

— Не їж більше мармеладу, коли він не тобі належить! — сказала тітонька Ганімед, ставлячи мишоловку на видноті.

Одягнувшись, тітонька Ганімед пішла до доктора Гаспара в майстерню. Вона хотіла розповісти йому про свою радість. Вчора вранці доктор Гаспар висловив їй співчуття з приводу загибелі мармеладу.

— Миша любить мармелад, бо в ньому багато кислот, — сказав він.

Це втішило тітоньку Ганімед.

— Миша любить мої кислоти… Побачимо, чи любить вона мою мишоловку.

Тітонька Ганімед підійшла до дверей майстерні. Вона тримала в руках мишоловку.

Починався ранок. Зелень виблискувала в розчиненому вікні. Вітер, що цього ранку підхопив на свої крила продавця куль, знявся пізніше.

За дверима вчувся рух.

"Бідолашний, — подумала тітонька Ганімед. — Невже він так і не лягав спати?" Вона постукала.

Доктор щось сказав, але вона не розчула. Двері відчинилися.

На порозі стояв доктор Гаспар. У майстерні пахло чимось схожим на смалений корок. У кутку мигав, догоряючи, червоний вогник тигелька.

Очевидно, решту ночі доктор Гаспар був зайнятий якоюсь науковою роботою.

— Доброго ранку! — весело сказав доктор.

Тітонька Ганімед високо підняла мишоловку. Миша принюхувалася, водячи носиком.

— Я спіймала мишу!

— О! — Доктор був дуже вдоволений. — Покажіть-но!

Тітонька Ганімед задріботіла до вікна.

— Ось вона!

Тітонька простягнула мишоловку. І раптом вона побачила негра. Біля вікна, на ящику з написом "Обережно!", сидів гарний негр.

Негр був голий.

Негр був у червоних штанях.

Негр був чорний, ліловий, коричневий, лискучий.

Негр курив люльку.

Тітонька Ганімед так голосно сказала "ой", що мало не розірвалася надвоє. Вона закрутилася дзигою і розкинула руки, як городнє опудало. При цьому вона зробила якийсь незграбний рух: засувка мишоловки, дзенькнувши, одскочила, миша випала і зникла невідомо де.

Так злякалася тітонька Ганімед.

Негр голосно реготав, витягнувши довгі ноги в червоних капцях, схожих на велетенські червоні перчини.

Люлька стрибала у нього в зубах, немов сучок від поривів бурі. А в доктора стрибали, спалахуючи, окуляри. Він теж сміявся.

Тітонька Ганімед стрілою вилетіла з кімнати.

— Миша! — верещала вона. — Миша! Мармелад! Негр!

Доктор Гаспар заквапився їй навздогін.

— Тітонько Ганімед, — заспокоював він її, — ви даремно хвилюєтесь. Я забув вас попередити про свій новий дослід. Але ви могли сподіватися... Адже я вчений, я доктор різних наук, я майстер на різні прилади. Я ставлю всілякі досліди. У моїй майстерні можна побачити не лише негра, але навіть слона. Тітонько Ганімед... Тітонько Ганімед! Негр — одне, а яєчня — інше... Ми чекаємо сніданку. Мій негр любить багато яєчні...

— Миша любить кислоти, — шепотіла перелякана тітонька Ганімед, — а негр любить яєчню...

— Так от. Яєчня зараз, а миша вночі. Вночі вона попадеться, тітонько Ганімед. На волі їй уже робити нічого. Мармелад з'їдено раз і назавжди.

Тітонька Ганімед плакала, додаючи сльози замість солі в яєчню. Вони були такі гіркі, Щ, о навіть заміняли перець.

— Добре, що багато перцю. Дуже смачно! — хвалив негр, уминаючи яєчню.

Тітонька Ганімед пила валеріанові краплі, які тепер чомусь пахли гвоздикою. Мабуть, від сліз.

Потім вона бачила крізь вікно, як доктор Гаспар пройшов вулицею. Все було в порядку: новий шарф, нова тростина, нові (хоч і старі) черевики на червоних цілих каблуках.

Але поруч нього йшов негр.

Тітонька Ганімед примружила очі і сіла на підлогу. Вірніше, не на підлогу, а на кішку. Кішка від жаху заспівала. Тітонька Ганімед дуже розсердилась і побила кішку: по-перше, за те, що вона крутиться під ногами, а по-друге, за те, що вона не зуміла своєчасно впіймати мишу.

А миша, гулькнувши з майстерні доктора Гаспара в комод тітоньки Ганімед, їла мигдалеві коржики, з ніжністю згадуючи про мармелад.

Доктор Гаспар Арнері жив на вулиці Тіні. Звернувши з цієї вулиці вліво, ви потрапите в провулок, що носить ім'я Вдови Лизавети, а звідти, пересікши вулицю, яка славиться дубом, розчахнутим блискавкою, можна було, пройшовши ще п'ять хвилин, опинитися на Чотирнадцятому Ринку.

Доктор Гаспар і негр попрямували туди. Вже знімався вітер. Понівечений дуб рипів, як гойдалка. Розклеювач афіш ніяк не міг впоратися з аркушем, приготовленим для наклеювання. Вітер рвав його з рук і жбурляв в обличчя наклеювачеві. Здалека здавалося, що людина витирає обличчя білою серветкою.

Нарешті йому пощастило приліпити афішу до паркана.

Доктор Гаспар прочитав:

ГРОМАДЯНИ! ГРОМАДЯНИ! ГРОМАДЯНИ!

СЬОГОДНІ

уряд Трьох Товстунів

справляє для народу

свято.

ПОСПІШАЙТЕ:

на Чотирнадцятий Ринок!

ПОСПІШАЙТЕ!

Там будуть

ВИСТАВИ, РОЗВАГИ, СПЕКТАКЛІ!

ПОСПІШАЙТЕ!

— Ось, — сказав доктор Гаспар, — все зрозуміло. Сьогодні на Площі Суду має відбутися страта заколотників. Кати Трьох Товстунів рубатимуть голови тим, хто повстав проти влади багатіїв і ненажер. Три Товстуни хочуть обдурити народ. Вони бояться, щоб народ, який збереться на Площі Суду, не поламав плах, не вбив катів і не визволив своїх братів, засуджених на смерть. Тому вони влаштовують розваги для народу. Вони хочуть відвернути його увагу від сьогоднішньої страти.

Доктор Гаспар і його чорний супутник прийшли на базарну площу. Біля балаганів юрмився народ. Жодного франта, жодної дами у вбранні кольору золотих рибок і винограду, жодного знатного дідка на гаптованих золотом носилках, жодного купця з велетенським шкіряним гаманом при боці не побачив доктор Гаспар на площі.

Тут були бідні жителі околиць: ремісники, майстрові, продавці житніх коржиків, поденниці, вантажники, старці, каліки. Сіру, стару, драну одежину іноді тільки прикрашали або зелені вилоги, або пістрявий плащ, або різнокольорові стрічки.

Вітер роздував сиве, схоже на повсть волосся старих жінок, пік очі, рвав коричневе лахміття старців.

Обличчя людей були похмурі, всі очікували чогось недоброго.

— На Площі Суду страта, — говорили люди. — Там падатимуть голови наших товаришів, а тут кривлятимуться блазні, яким Три Товстуни заплатять багато золота.

— Ходімо на Площу Суду! — пролунали вигуки.

— У нас нема зброї. У нас нема пістолетів і шабель. А Площу Суду оточено потрійним кільцем гвардійців.

— Солдати поки що служать їм. Вони в нас стріляли. Нічого! Не сьогодні-завтра вони підуть разом з нами проти своїх начальників.

— Уже сьогодні вночі на Площі Зорі гвардієць застрелив свого офіцера. Цим він врятував життя гімнастові Тібулу.

— А де Тібул? Чи вдалося йому втекти?

— Невідомо. Всю ніч і на світанку гвардійці палили робітничі квартали. Вони хотіли його знайти.

Доктор Гаспар і негр підійшли до балаганів. Вистава ще не починалася. За розмальованими завісками, за перегородками лунали голоси, подзвонювали бубни, наспівували флейти, щось пищало, шелестіло, рикало. Там актори готувалися до спектаклю.

Завіска розсунулась, і визирнула пика. Це був іспанець, чудовий стрілець із пістоля. У нього стирчали вуса і одне око крутилося.

— А, — сказав він, побачивши негра, — ти теж береш участь у виставі? Скільки тобі заплатили?

Негр мовчав.

— Я одержав десять золотих монет! — хвалився іспанець. Він гадав, що негр теж актор. — Іди-но сюди, — сказав він пошепки з таємничим виглядом.

Негр піднявся до завіски. Іспанець розповів йому таємницю. Виявилося, що Три Товстуни найняли сто акторів для того, щоб вони виступали сьогодні на ринках і своєю грою всіляко вихваляли владу багатіїв і ненажер та водночас паплюжили заколотників, зброяра Просперо і гімнаста Тібула.

— Вони зібрали цілу трупу: фокусників, приборкувачів, клоунів, черевомовців, танцюристів!.. Всім були видані гроші.

— Невже всі актори згодилися вихваляти Трьох Товстунів? — спитав доктор Гаспар.

Іспанець зашипів:

— Тсс! — Він приклав пальця до губів: — Про це не можна голосно говорити. Багато акторів відмовились. Їх заарештували.

Негр спересердя плюнув.

У цей час заграли музики. В деяких балаганах почались вистави. Натовп заворушився.

— Громадяни! — кричав півнячим голосом клоун з дерев'яних підмостків. — Громадяни! Дозвольте вас поздоровити...

Він зупинився, вичікуючи, поки настане тиша. З його обличчя сипалося борошно.

— Громадяни, дозвольте вас поздоровити з такою радісною подією: сьогодні кати наших любих, рожевих Трьох Товстунів поодрубують голови підлим заколотникам...

Він не договорив. Майстровий жбурнув у нього недоїдком коржика. Він заліпив клоунові рота.

— М-м-м-м-м-м…

Клоун мукав, але нічого не допомагало. Погано випечене, напівсире тісто заліпило йому рота. Він махав руками, кривився.

— Так! Правильно! — закричали в натовпі.

Клоун утік за перегородку.

— Негідник! Він продався Трьом Товстунам! За гроші він ганьбить тих, що пішли на смерть за нашу свободу!

Музики заграли ще голосніше. Приєдналося ще кілька оркестрів; дев'ять дудок, три фанфари, три турецьких барабани і одна скрипка, звуки якої викликали зубний біль.

Власники балаганів намагалися цією музикою заглушити лемент натовпу.

— Мабуть, наші актори злякаються цих коржиків, — казав один з них. — Треба вдавати, ніби нічого не сталося.

— Просимо! Просимо! Спектакль починається…

Другий балаган мав назву "Троянський кінь".

З-за завіси вийшов директор. На голові в нього був височенний капелюх із зеленого сукна, на грудях — круглі

мідні ґудзики, на щоках — старанно намальований гарний рум'янець.

— Тихше! — сказав він так, немов говорив по-німецькому. — Тихше! Наша вистава варта вашої уваги.

Деяка увага встановилася.

— Заради сьогоднішнього свята ми запросили Лапітупа!

"Та-ті-ту-та!" — повторила фанфара.

Тріскачка зобразила щось схоже на оплески.

— Силач Лапітуп покаже вам чудеса своєї сили…

Гримнув оркестр. Завіса відкрилась. На підмостки вийшов силач Лапітуп.

Справді, цей велетенський чолов'яга в рожевому трико видавався дуже сильним. Він сопів і нагинав голову по-бичачому. М'язи в нього ходили під шкірою, наче кролики, проковтнуті удавом.

Прислужники принесли гирі і кинули їх на підмостки. Дошки мало не проломилися. Пилюка і тирса знялися стовпом. Гомін прокотився по всьому ринку.

Силач почав показувати свою вправність. Він узяв у кожну руку по гирі, підкинув їх, як м'ячики, спіймав і потім з розмаху вдарив одну об одну… Посипались іскри.

— Ось! — сказав він. — Так Три Товстуни розіб'ють лоби зброяреві Просперо й гімнастові Тібулу.

Цей силач теж був підкуплений золотом Трьох Товстунів.

— Ха-ха-ха! — загримів він, втішаючись із свого жарту.

Він знав, що ніхто не наважиться жбурнути в нього коржиком. Всі бачили його силу.

Запанувала тиша, і всі виразно почули голос негра. Ціле море голів повернулося в його бік.

— Що ти кажеш? — спитав негр, поставивши ногу на східці.

— Я кажу, що так, лобом об лоб, Три Товстуни розіб'ють голови зброяреві Просперо і гімнастові Тібулу.

— Замовкни!

Негр говорив спокійно, суворо і неголосно.

— А ти хто такий, чорна потворо? — розсердився силач.

Він кинув гирі і взявся в боки. Негр піднявся на підмостки:

— Ти справді дужий, але підлий ти не менше. Скажи краще, хто ти? Хто тобі дав право знущатися з народу? Я знаю тебе. Ти син молотобійця. Твій батько досі працює на заводі. Твою сестру звуть Елі. Вона праля. Вона пере білизну багатіїв. Може, її вчора убили гвардійці… А ти зрадник!

Силач відступив приголомшений. Негр говорив таки правду. Силач нічого не розумів.

— Іди геть! — крикнув негр.

Силач отямився. Його обличчя налилося кров'ю. Він стиснув кулаки.

— Ти не маєш права мені наказувати! — ледве вимовив він. — Я тебе не знаю. Ти диявол!

— Іди геть! Я лічу до трьох. Раз!

Натовп завмер. Негр був на голову нижчий від Лапітупа і втроє тонший за нього. Проте ні в кого не було сумніву, що, коли почнеться бійка, переможе негр — такий рішучий, суворий і впевнений був у нього вигляд.

— Два!

Силач втягнув голову.

— Чорт! — прошипів він.

— Три!

Силач зник. Присутні заплющили очі, чекаючи страшного удару, а коли розплющили їх, силача вже не було. Він миттю зник за перегородкою.

— Ось так прожене народ Трьох Товстунів! — весело промовив негр, піднімаючи руки.

Натовп шаленів од захоплення. Люди підкидали шапки в повітря.

— Хай живе народ!

— Браво! Браво!

Тільки доктор Гаспар невдоволено похитував головою. Чим він був невдоволений, невідомо.

— Хто це? Хто це? Хто цей негр? — цікавилися глядачі.

— Це теж актор?

— Ми ніколи його не бачили!

— Хто ти?

— Чому ти виступив на наш захист?

— Дозвольте! Дозвольте!

Якийсь голодранець пробрався крізь натовп. Це був той жебрак, який учора ввечері розмовляв з квіткарками й візниками.

Доктор Гаспар впізнав його.

— Дозвольте! — хвилювався жебрак. — Невже ви не бачите, що нас обдурюють?

Цей негр такий же актор, як і силач Лапітуп.

Одна зграя. Він теж одержав гроші від Трьох Товстунів.

Негр стиснув кулаки.

Захоплення натовпу змінилося на гнів.

— Звичайно! Один негідник прогнав другого.

— Він боявся, що ми поб'ємо його приятеля, і зіграв цей жарт.

— Геть!

— Негідник!

— Зрадник!

Доктор Гаспар хотів щось сказати, стримати натовп, та було пізно. Чоловік дванадцять, видершись на підмостки, оточили негра.

— Бийте його! — заверещала стара жінка.

Негр простяг руку. Він був спокійний.

— Стійте!

Його голос заглушив крик, шум і свист. Стало тихо, і в тиші спокійно і просто прозвучали слова негра:

— Я гімнаст Тібул.

Сталося замішання.

Кільце навколо негра розсипалося.

— Ох! — зітхнув натовп.

Сотні людей хитнулись і завмерли. І тільки хтось розгублено спитав:

— А чому ти чорний?

— Про це спитайте доктора Гаспара Арнері! — І, посміхнувшись, негр вказав на доктора.

— Безперечно, це він.

— Тібул!

— Ура! Тібул живий! Тібул з нами!

— Хай жив...

Але крик обірвався. Сталося щось несподіване і неприємне. У задніх рядах збентежилися. Люди розсипалися в усі боки.

— Тихше! Тихше!

— Тікай, Тібуле, рятуйся!

На площі з'явилися три вершники й карета.

Це був капітан палацової гвардії граф Бонавентура в супроводі двох гвардійців. У кареті їхав палацовий чиновник з поламаною лялькою наслідника Тутті. Вона сумно припала до

його плеча гарненькою голівкою з підстриженими кучериками. Вони шукали доктора Гаспара.

— Гвардійці! — заволав хтось не своїм голосом.

Декілька чоловік кинулися через паркан.

Чорна карета зупинилася. Коні крутили головами. Дзвеніла і спалахувала збруя. Вітер шарпав блакитні пера.

Вершники оточили карету.

У капітана Бонавентури був страшний голос. Якщо скрипка викликала зубний біль, то від цього голосу здавалося, наче тобі вибили зуба.

Він підвівся на стременах і спитав:

— Де будинок доктора Гаспара Арнері?

Він натягував поводи. На руках у нього були грубі шкіряні рукавиці з широкими розтрубами.

Літня жінка, в яку це запитання влучило, як куляста блискавка, злякано махнула рукою хтозна-куди.

— Де? — перепитав капітан.

Тепер його голос уже звучав так, що здавалося — вибито не один зуб, а цілу щелепу.

— Я тут. Хто мене питає?

Люди розступилися. Доктор Гаспар, поважно ступаючи, підійшов до карети.

— Ви доктор Гаспар Арнері?

— Я доктор Гаспар Арнері.

Дверцята карети відчинилися.

— Сідайте негайно в карету. Вас одвезуть додому, і там ви дізнаєтесь, у чому справа.

Берейтор зіскочив з задка карети і допоміг докторові сісти. Дверцята зачинилися.

Кавалькада рушила, знімаючи куряву.

Ні капітан Бонавентура, ні гвардійці не помітили за натовпом гімнаста Тібула. Мабуть, побачивши негра, вони не впізнали б у ньому того, на кого полювали минулої ночі.

Здавалося, небезпека минула. Та раптом почулося єхидне шипіння.

Силач Лапітуп висунув голову з-за бар'єра, обтягнутого коленкором, і шипів:

— Стривай… стривай, голубе! — Він погрозив Тібулу величезним кулачищем. — Стривай, ось я зараз дожену гвардійців і скажу, що ти тут!

З цими словами він поліз через бар'єр.

Бар'єр не витримав рожевої туші. Закричавши качиним голосом, бар'єр зламався.

Силач висмикнув ногу з-під дерев'яних уламків і, розштовхавши гурт людей, кинувся доганяти карету.

— Зупиніться! — верещав він на ходу, розмахуючи круглими голими руками. — Зупиніться! Гімнаст Тібул знайшовся! Гімнаст Тібул тут! Він у моїх руках!

Справа була кепська. А тут ще вліз іспанець із страшним оком і пістолетом за поясом. Другого пістоля він тримав у руці. Іспанець підняв галас. Він стрибав на підмостках і викрикував:

— Громадяни! Треба видати Тібула гвардійцям, інакше нам буде погано! Громадяни, не можна сваритися з Трьома Товстунами!

До нього приєднався директор балагана, в якому так невдало виступив силач Лапітуп:

— Він зірвав мені виставу! Він вигнав силача Лапітупа! Я не хочу відповідати за нього перед Трьома Товстунами.

Натовп загородив Тібула.

Силач не догнав гвардійців. Він знову з'явився на площі. Він мчав щодуху просто на Тібула. Іспанець зіскочив з підмостків і вихопив другого пістоля. Директор балагана витяг невідомо звідки білий паперовий круг. Дресировані собаки в цирку стрибають через такі круги. Він розмахував цим кругом і шкандибав з підмостків за іспанцем.

Іспанець звів курок.

Тібул побачив, що треба тікати. Натовп розступився. Наступної хвилини Тібула вже не було на площі. Перестрибнувши через паркан, він опинився на городі. Він подивився в шпарину.

Силач, іспанець і директор бігли до паркана. Видовисько було дуже смішне. Тібул засміявся.

Силач біг, наче скажений слон, іспанець скидався на пацюка, що стрибає на задніх лапках, а директор шкутильгав, як підстрелена ворона.

— Ми тебе схопимо живцем! — кричали вони. — Здавайся!

Іспанець клацав курком і зубами. Директор розмахував паперовим колом.

Тібул чекав нападу. Він стояв на пухкій чорній землі. Навколо були грядки. Тут росли капуста, буряки, кучерявились якісь зелені вусики, стирчали стебла, лежало широке листя.

Все ворушилося од вітру. Яскраво сяяло синє чисте небо.

Битва почалася.

Усі троє наблизилися до паркана.

— Ти тут? — спитав силач.

Ніхто не відповів.

Тоді заговорив іспанець:

— Здавайся! У мене в кожній руці по пістолю. Пістолі найкращої фірми — "Пройдисвіт і Син". Я — кращий стрілець країни, розумієш?

Тібул не дуже майстерно стріляв із пістоля. Він навіть не мав пістоля, але в нього під рукою, або, вірніше, під ногою, було багато капустяних голів. Він нахилився, відірвав одну, круглу і важку, і жбурнув через паркан. Капустяна голова влучила в живіт директору. Потім полетіла друга, третя… Вони вибухали не гірше за бомби.

Вороги розгубилися.

Тібул нахилився за четвертою. Він ухопив її за круглі щоки, напружився, щоб вирвати, та ба, капустяна голова не піддавалася. Мало того, вона заговорила людським голосом:

— Це не капустяна, а моя голова. Я продавець дитячих повітряних куль. Я втік з Палацу Трьох Товсунів і потрапив у підземний хід. Його початок у каструлі, а кінець тут. Він тягнеться під землею у вигляді довгої кишки…

Тібул не вірив своїм вухам: капустяна голова видавала себе за людську!

Тоді він нахилився і подивився на диво. Очам довелося повірити. Очі людини, яка вміє ходити по канату, не брешуть.

Те, що він побачив, справді не мало нічого спільного з капустяною головою.

Це була кругла пика продавця повітряних куль. Як і завжди, вона була схожа на чайник, тонконосий чайник, розмальований маргаритками.

Продавець витикався з землі, а розрита земля, розсипавшись мокрими грудочками, обгорнула його шию чорним комірцем.

— Чудово! — сказав Тібул.

Продавець дивився на нього круглими очима, в яких відбивалося небо.

— Я віддав кухарчукам свої повітряні кулі, і кухарчуки мене випустили... А ось якраз летить одна з цих куль...

Тібул подивився і побачив високо-високо в сліпучій синяві маленьку оранжеву кульку.

Це була одна з куль, випущених кухарчуками.

Ті троє, що стояли за парканом і обмірковували план атаки, теж побачили кулю.

Іспанець підскочив на сажень, закрутив другим оком і став у позу. Він був завзятим стрільцем.

— Дивіться, — горлав він, — на висоті десяти дзвініць летить дурна куля! Б'юсь об заклад на десять золотих монет, що я влучу в неї. Немає кращого стрільця, ніж я!

Ніхто не схотів з ним битись об заклад, але це не вгамувало іспанця. Силач і директор розлютилися.

— Віслюк! — закричав силач. — Віслюк! Тепер не час займатися полюванням на кулі. Ми повинні зловити Тібула! Не витрачай даремно зарядів.

Ніщо не впливало. Куля була надто вже принадною для влучного стрільця. Іспанець почав прицілюватися, заплющивши своє невгамовне око. І поки він цілився, Тібул витяг продавця з землі. Що це було за видовисько! Чого тільки не було на його одежі! І залишки крему та сиропу, і шматки прилиплої землі, і ніжні зірочки цукатів!

У тому місці, звідки Тібул витяг його, наче корок з пляшки, лишилася чорна діра. У цю Діру посипалася земля, і звук почувся такий, немов дощ барабанить по піднятому верху екіпажа.

Іспанець стрельнув. Звичайно, він не влучив У кулю. Лишенько! Він влучив у зелений капелюх свого директора, а той капелюх теж був не нижчий від дзвініці.

Тібул утік з городу, перестрибнувши через протилежний паркан.

Зелений капелюх впав і покотився, як самоварна труба. Іспанець страшенно зніяковів. Слава кращого стрільця загинула. Більше того: загинула шана директора.

— Негіднику! — Директор був у нестямі і, задихаючись від гніву, надів з розмаху паперовий круг на голову іспанця.

Круг з тріском розірвався, і голова іспанця опинилася в зубчатому паперовому комірі.

Тільки Лапітуп залишився без діла. Але постріл сполошив навколишніх собак. Один з них вискочив звідкілясь і помчав на силача.

— Рятуйся, хто може! — встиг крикнути Лапітуп.

Усі троє кинулися тікати.

Продавець залишився сам. Він виліз на паркан і оглянувся. Трійка приятелів скотилася під зелений укіс. Лапітуп стрибав на одній нозі, тримаючись за покусану товсту литку, директор заліз на дерево і повис на ньому, неначе сова, а іспанець, хитаючи головою, що стирчала з паперового кола, відстрілювався од собаки, влучаючи щоразу в городнє опудало.

Собака стояв над укосом і, очевидячки, не хотів нападати знову.

Цілком задоволений смаком Лапітупової литки, він крутив хвостом і широко посміхався, звісивши рожевий блискучий язик.

Розділ VI

НЕПЕРЕДБАЧЕНІ ОБСТАВИНИ

— Спитайте доктора Гаспара Арнері, — відповів гімнаст Тібул на запитання, чому він став негром.

Але, й не питаючи доктора Гаспара, можна догадатися, що за причина. Пригадаймо: Тібулові пощастило зникнути з поля бою. Пригадаймо: гвардійці полювали на нього, вони спалювали робітничі квартали, вони зняли стрілянину на Площі Зорі. Тібул знайшов схованку в будинку доктора Гаспара. Але й тут щохвилини його могли знайти. Небезпека була очевидна: занадто багато людей знали його в обличчя.

Кожний крамар був на боці Трьох Товстунів, тому що сам був товстий і багатий. Будь-який багач, що жив по сусідству з

доктором Гаспаром, міг би донести гвардійцям про те, що доктор переховує Тібула.

— Вам треба змінити зовнішній вигляд, — сказав доктор Гаспар тієї ночі, коли Тібул з явився в його домі.

І доктор Гаспар зробив Тібула іншим.

Він казав:

— Ви велетень. У вас величезна грудна клітка, широкі плечі, блискучі зуби, кучеряве шорстке чорне волосся. Якби не білий колір шкіри, ви були б схожі на північноамериканського негра. От і чудово! Я вам допоможу стати чорним.

Доктор Гаспар Арнері вивчив сто наук. Він був дуже серйозною людиною, але мав добродушну вдачу. Зробив діло — гуляй сміло. Іноді він любив порозважатись. Але й на відпочинку він лишався вченим. Тоді він готував перебивні картинки в подарунок бідним дітям з притулку, робив дивовижні феєрверки, іграшки, майстрував музичні інструменти з голосами нечуваної краси, придумував нові фарби.

— Ось… — сказав він Тібулу, — ось подивіться. У цій пляшечці біла рідина. Але, потрапивши на яке-небудь тіло, під впливом сухого повітря вона фарбує тіло в чорний колір, притому якраз такого лілового відтінку, що властивий негрові. А ось у цій пляшечці есенція, яка знищує це забарвлення…

Тібул скинув своє трико, пошите з різнобарвних трикутників, і натерся колючою рідиною, що пахла чадом.

За годину він зробився чорним.

Тоді ввійшла тітонька Ганімед із своєю мишею. Далі ми вже знаємо.

Повернемося до доктора Гаспара. Ми розлучилися з ним у той момент, коли капітан Бонавентура повіз його в чорній кареті палацового чиновника.

Карета летіла щодуху. Ми вже знаємо, що силач Лапітуп не догнав її.

У кареті було темно. Опинившись у ній, доктор спочатку подумав, що чиновник, який сидів поруч, тримає на руках дитину, дівчинку із скуйовдженим волоссям.

Чиновник мовчав. Дитина теж.

— Пробачте, чи не забагато я зайняв місця? — спитав чемний доктор, знімаючи капелюх.

Чиновник відповів сухо:

— Не турбуйтеся.

Світло мигтіло у вузьких вікнах карети. За хвилину очі звиклися з темрявою. Тоді доктор розглядів довгого носа й напівзаплющені повіки чиновника і чарівну дівчинку в пишній сукенці. Дівчинка здавалася дуже сумною. І, мабуть, вона була бліда, але в сутінках цього не можна було помітити.

"Бідолашненька! — подумав доктор Гаспар. — Вона, здається, хвора".

І знову звернувся до чиновника:

— Очевидно, потрібна моя допомога? Бідне дитя захворіло?

— Так, потрібна ваша допомога, — відповів чиновник з довгим носом.

"Нема ніякого сумніву, що це небога одного з Трьох Товстунів чи маленька гостя наслідника Тутті. — Доктор міркував по-своєму, — Вона добре зодягнута, її везуть з палацу, капітан гвардії и супроводить — ясно, що це дуже поважна особа. Так, але живих дітей не допускають до наслідника Тутті. Яким же чином це янголя потрапило до палацу?"

Доктор не знав, що й думати. Він знову спробував розговоритися з носатим чиновником:

— Скажіть, на що захворіла ця дівчинка? Невже на дифтерит?

— Ні, у неї діра в грудях.

— Ви хочете сказати, що в неї негаразд з легенями?

— У неї діра в грудях, — повторив чиновник.

Доктор з чемності не сперечався.

— Бідолашна дівчинка! — зітхнув він.

— Це не дівчинка, а лялька, — сказав чиновник.

Тут карета під'їхала до будинку доктора.

Чиновник і капітан Бонавентура з лялькою ввійшли слідом за доктором у дім. Доктор прийняв їх у майстерні.

— Якщо це лялька, то навіщо тут мої послуги?

Чиновник почав пояснювати, і все стало зрозуміло.

Тітонька Ганімед, ще не отямившись од вранішніх хвилювань, заглядала в шпарку. Вона бачила страшного капітана Бонавентуру. Він стояв, спираючись на шаблю і подригуючи ногою у величезному чоботі з закотом.

Шпори його схожі були на комети. Тітонька бачила сумну, хвору дівчинку в рожевій нарядній сукенці, яку чиновник посадив у крісло. Дівчинка схилила голову зі скуйовдженим волоссям і, здавалося, дивилася вниз, на свої милі ніжки в атласних черевичках з золотими трояндами замість помпонів.

Сильний вітер стукав віконницею в галереї, і цей стукіт заважав тітоньці Ганімед слухати. Але вона дещо зрозуміла.

Чиновник показав докторові Гаспару наказ Державної ради Трьох Товстунів. Доктор прочитав і схвилювався.

— Ляльку треба полагодити до завтрашнього ранку, — сказав чиновник.

Капітан Бонавентура дзенькнув шпорами.

— Так… але… — Доктор розвів руками. — Я постараюсь, але хіба можна ручатися? Я не обізнаний з механізмом цієї чарівної ляльки. Мені треба його вивчити, мені треба визначити характер пошкодження, мені треба зробити нові частини цього механізму. На це піде багато часу. Хтозна, може, моя

майстерність виявиться безсилою... Хтозна, може, мені не вдасться відновити здоров'я зраненої ляльки... Я боюся, панове... Такий короткий строк... Одна тільки ніч... Я не можу обіцяти...

Чиновник перебив його. Піднявши палець, він сказав:

— Горе наслідника Тутті надто велике, щоб ми могли гаятися. Лялька мусить воскреснути до завтрашнього ранку. Така воля Трьох Товстунів. Ніхто не сміє не підкоритися їхньому наказові. Завтра вранці ви принесете полагоджену ляльку в Палац Трьох Товстунів.

— Так... але... — протестував доктор.

— Ніяких розмов. Лялька має бути полагоджена до завтрашнього ранку. Якщо ви зробите це, вас чекає нагорода; якщо ні — сувора кара.

Доктор був приголомшений.

— Я постараюся, — белькотав він. — Але зрозумійте, це надто відповідальна справа.

— Звичайно! — відрубав чиновник і опустив палець. — Я передав вам наказ, ви мусите його виконати. Прощавайте!..

Тітонька Ганімед одскочила від дверей і побігла в свою кімнату, де в кутку потріскувала щаслива миша. Страшні гості вийшли. Чиновник сів у карету, граф Бонавентура, задзвенівши і заблищавши, скочив на коня; гвардійці насунули капелюхи. І всі помчали.

Лялька наслідника Тутті лишилась у майстерні доктора.

Доктор випровадив гостей, потім відшукав тітоньку Ганімед і сказав їй незвичайно суворим голосом:

— Тітонько Ганімед! Запам'ятайте. Я дорожу славою мудрої людини, вмілого доктора і великого майстра. Крім того, дорожу своєю головою. Завтра вранці я можу втратити і те, і друге. Мені випала важка робота на цілу ніч. Зрозуміли? — Він помахав наказом Державної ради Трьох Товстунів. — Ніхто не повинен мені заважати! Не робіть шуму. Не бряжчіть тарілками. Не наробіть чаду. Не скликайте курей. Не ловіть мишей. Щоб не було ні яєчні, ні капусти, ні мармеладів, ні валеріанових крапель. Зрозуміли?

Доктор Гаспар був дуже сердитий.

Тітонька Ганімед замкнулася у своїй кімнаті.

— Дивні речі, дуже дивні речі! — бурчала вона. — Я нічого не второпаю... Якийсь негр, якась лялька, якийсь наказ... Чудні настали дні!

Щоб заспокоїтись, вона вирішила написати листа своїй небозі. Довелося писати дуже обережно, щоб не рипіло перо. Вона боялася потривожити доктора.

Минула година. Тітонька Ганімед писала. Вона дійшла до описання дивовижного негра, який з'явився сьогодні ранком у майстерні доктора Гаспара.

"... Вони пішли удвох. Доктор повернувся з палацовим чиновником і гвардійцями. Вони привезли ляльку, яка нічим не відрізняється від живої дівчинки, але негра з ними не було. Де він дівся, я не знаю..."

Питання про те, де дівся негр, він же гімнаст Тібул, непокоїло і доктора Гаспара. Працюючи над лялькою, він не переставав Думати про долю Тібула. Він сердився. Він розмовляв сам з собою:

— Яка необережність! Я перетворив його на негра, я пофарбував його в чудесну фарбу, я зробив його зовсім невпізнанним, а він сам себе викрив сьогодні на Чотирнадцятому Ринку. Тепер його можуть схопити… Ах! Ну до чого ж він необережний! Невже йому кортить потрапити в залізну клітку?

Дуже був розтривожений доктор Гаспар.

Необережність Тібула, потім ця лялька…

Крім того, вчорашнє хвилювання, десять плах на Площі Суду…

— Жахливі часи! — вигукнув доктор.

Він не знав, що сьогоднішню страту відмінено. Палацовий чиновник був не з балакучих. Він не сказав докторові про те, що сталося сьогодні в палаці.

Доктор розглядав бідну ляльку і дивувався:

— Звідкіля ці рани? Їх нанесено холодною зброєю — очевидячки, шаблею. Ляльку, чудесну дівчинку, покололи… Хто це зробив? Хто насмілився колоти шаблюкою ляльку наслідника Тутті?

Доктор не мислив собі, що це зробили гвардійці. Він навіть думки не припускав, що вже й палацова гвардія відмовляється

служити Трьом Товстунам і переходить на бік народу. Як би він зрадів, коли б дізнався про це!

Доктор узяв у руки голівку ляльки. Сонце летіло в вікно. Воно яскраво освітлювало ляльку. Доктор дивився.

"Дивно, дуже дивно, — міркував він. — Я десь бачив вже це обличчя. Ну так, звичайно!

Я бачив його, я його впізнаю. Але де? Коли? Воно було живим, воно було живим обличчям дівчинки, воно всміхалося, робило кумедні гримаски, було уважним, було кокетливим і сумним... Так, так! Не може бути в цьому сумніву! Але проклята короткозорість заважає мені запам'ятовувати обличчя".

Він підносив кучеряву голівку ляльки до самих очей.

"Яка дивна лялька! Який розумний майстер її створив! Вона не схожа на звичайну ляльку. У ляльки завжди бувають голубі витрішкуваті очі, нелюдські й бездумні, задертий носик і губки бантиком, чудні біляві кучерики, точнісінько як у баранця. Лялька завжди щаслива з вигляду, а в дійсності вона дурненька. А в цієї ляльки немає нічого лялькового. Можна подумати, що це дівчинка, перетворена в ляльку!"

Доктор Гаспар милувався своєю незвичайною пацієнткою. І весь час його не полишала думка про те, що десь колись він бачив це бліде личко, сірі уважні оченята, коротке розпатлане волосся. Особливо знайомим йому здавався поворот голови і погляд: вона схиляла голову трошечки набік і дивилася на доктора знизу, пильно, лукаво...

Доктор не витримав і голосно спитав:

— Лялько, як тебе звати?

Але дівчинка мовчала. Тоді доктор схаменувся. Лялька зіпсована; треба повернути їй голос, полагодити серце, навчити її знову посміхатися, танцювати і поводитися так, як поводяться дівчатка в її роки.

"На вигляд їй дванадцять літ".

Гаятися не можна було. Доктор узявся за роботу. "Я повинен воскресити ляльку!"

Тітонька Ганімед дописала свого листа. Дві години вона нудьгувала. Потім її взяла цікавість: "Що за спішну роботу повинен виконати доктор Гаспар? Що це за лялька?"

Вона тихо підкралася до дверей майстерні і заглянула в серцевидну шпаринку. Та ба! Туди був вставлений ключ. Вона нічого не побачила, зате двері відчинилися, і вийшов доктор Гаспар. Він був до того розтривожений, що навіть не зауважив тітоньці Ганімед за її нескромність. Тітонька Ганімед зніяковіла і без того.

— Тітонько Ганімед, — сказав доктор. — Я йду з дому. Вірніше, мені доведеться поїхати. Покличте візника.

Він помовчав, потім потер долонею лоба.

— Я їду в Палац Трьох Товстунів. Дуже можливо, що я не повернусь звідти.

Тітонька Ганімед аж одсахнулася з переляку.

— У Палац Трьох Товстунів?

— Так, тітонько Ганімед. Справи дуже погані. Мені привезли ляльку наслідника Тутті. Це найкраща лялька в світі. Механізм її зламався. Державна рада Трьох Товстунів наказала мені полагодити цю ляльку до завтрашнього ранку. Мені загрожує сувора кара.

Тітонька Ганімед збиралася заплакати.

— І от я не можу полагодити цю бідну ляльку. Я розібрав механізм, схований у її грудях, я розгадав його таємницю, я зумів би полагодити його. Але… така дрібниця! Через дрібницю, тітонько Ганімед, я не можу цього зробити. Там, у цьому хитромудрому механізмі, є зубчасте коліщатко — воно тріснуло… Воно нікуди не годиться! Треба зробити нове… У мене є підходящий метал, подібний до срібла. Але, перш ніж приступити до роботи, треба продержати цей метал у розчині купоросу щонайменше два дні. Розумієте, два дні… А лялька повинна бути готова завтра вранці.

— А якесь інше коліщатко не можна вставити? — боязко порадила тітонька Ганімед.

Доктор сумно махнув рукою.

— Я все перепробував, нічого не виходить.

За п'ять хвилин перед будинком доктора Гаспара стояла крита візницька прольотка.

Доктор вирішив їхати в Палац Трьох Товстунів.

— Я їм скажу, що до завтрашнього ранку лялька не буде готова. Хай роблять зі мною, Що хочуть…

Тітонька Ганімед кусала фартух і хитала головою доти, доки не злякалася, що голова одпаде.

Доктор Гаспар посадив поруч себе ляльку і поїхав.

Розділ VII

НІЧ ДИВНОЇ ЛЯЛЬКИ

Вітер свистів в обидва вуха, доктора Гаспара. Мелодія виходила огидна, навіть гірша за той негритянський галоп, що його виконують дуетом точильне колесо і ніж під руками ретельного точильника.

Доктор закрив вуха коміром і підставив вітрові спину.

Тоді вітер взявся за зірки. То він гасив їх, то котив, то провалював за чорні трикутники дахів. Коли ця гра набридла, він вигадав хмари. Але хмари розвалилися, як башти. Тут вітер одразу зробився холодним: він похолов од злості.

Докторові довелося загорнутись у плащ. Половину плаща він віддав ляльці.

— Поганяйте! Поганяйте! Будь ласка, поганяйте!

Ні з того ні з сього докторові стало страшно, і він підганяв візника.

Було дуже тривожно, темно і безлюдно. Лише в кількох вікнах спалахували червонуваті вогники, решта була закрита віконницями. Люди очікували страшних подій.

У цей вечір все здавалося незвичайним і підозрілим. І часом доктор навіть побоювався, що очі чудної ляльки, чого доброго, засяють у темряві, як два прозорих камінці.

Він намагався не дивитися на свою супутницю.

"Дурниці! — заспокоював він себе. — У мене розгулялися нерви. Звичайнісінький вечір. Тільки мало перехожих. Тільки вітер так дивно кидає їхні тіні, що кожний зустрічний здається найманим убивцею у крилатому таємничому плащі… Тільки газові ліхтарі на перехрестях горять якимось мертвим блакитним світлом… Ой, хоч би швидше дістатися до Палацу Трьох Товстунів!.."

Є дуже добрий засіб од страху: заснути. Особливо рекомендується натягти на голову ковдру. Доктор скористався з цього засобу. Ковдру він замінив капелюхом, який міцно насунув на очі. Ну й, звичайно, він почав лічити до ста. Це не допомогло. Тоді він скористався сильнодіючим засобом. Він повторював про себе:

"Один слон і один слон — два слони; два слона й один слон — три слони; три слони й один слон — чотири слони…"

Дійшло до цілого табуна слонів. А вже сто двадцять третій слон із вигаданого слона перетворився на справжнього слона. А що доктор не міг зрозуміти, слон це чи рожевий силач Лапітуп, то, очевидно, доктор спав і вже бачив сон.

Час уві сні минає значно швидше, ніж наяву. Принаймні доктор уві сні встиг не тільки доїхати до Палацу Трьох Товстунів, але й стати перед їхнім судом. Кожен стояв перед ним, тримаючи за руку ляльку, як циган тримає свою мавпочку в синій спідничці.

Вони не хотіли слухати ніяких пояснень.

"Ти не виконав наказу, — говорили вони. — Ти заслуговуєш на сувору кару. Разом з лялькою ти мусиш пройти по дроту над Площею Зорі. Тільки скинь окуляри..."

Доктор просив пробачення. Головним чином він боявся за долю ляльки... Він казав так:

"Я вже звик, я вже вмію падати. Якщо я зірвуся з дроту і впаду в басейн — це нічого. Я маю досвід: я падав разом з баштою на площі біля міської брами... Але лялька, бідна лялька! Вона розіб'ється на друзки... Пожалійте її... Адже я певен, що це не лялька, а жива дівчинка з чудесним ім'ям, яке я забув, яке я не можу пригадати..."

"Ні! — кричали Товстуни. — Ні! Ніякої пощади! Такий наказ Трьох Товстунів!"

Галас був такий різкий, що доктор прокинувся.

— Такий наказ Трьох Товстунів! — кричав хтось над самим його вухом. Тепер уже доктор не спав. Це кричали наяву. Доктор визволив очі, або, вірніше, окуляри, з-під капелюха і оглянувся. Ніч, поки він спав, встигла добре-таки почорніти.

Екіпаж стояв. Його оточили чорні постаті; вони й здійняли галас, перебивши сон доктора. Вони розмахували ліхтарями. Від цього перелітали ґратчасті тіні.

— В чому справа? — спитав доктор. — Де ми? Хто ці люди?

Одна постать наблизилась і піднесла ліхтар на рівень голови, освітивши доктора. Ліхтар загойдався. Рука, що тримала його вгорі за кільце, була в рукавиці з грубої шкіри, з широким розтрубом. Доктор зрозумів: гвардійці.

— Такий наказ Трьох Товстунів, — повторила постать.

Жовте світло розривало її на частини. Виблискував клейончастий капелюх, що здавався вночі залізним.

— Ніхто не має права підходити до палацу ближче ніж на кілометр. Сьогодні видали цей наказ. У місті заворушення. Далі їхати не можна!

— Так, але мені обов'язково треба в палац.

Доктор обурився.

Гвардієць говорив залізним голосом:

— Я начальник караулу, капітан Череп. Я вас не пущу далі ні на крок! Повертай! — крикнув він візникові, замахнувшись ліхтарем.

Докторові стало не по собі. Однак він не мав сумніву, що, довідавшись, хто він і чому йому треба бути в палаці, його негайно пропустять.

— Я доктор Гаспар Арнері, — сказав він.

У відповідь прокотився регіт. З усіх боків затанцювали ліхтарі.

— Громадянине, нам не до жартів у такий тривожний час і в таку пізню перу, — сказав начальник караулу.

— Я ще раз кажу вам: я доктор Гаспар Арнері.

Начальник караулу розлютувався. Він повільно і чітко проказав, супроводячи кожне слово дзенькотом шаблі:

— Для того щоб проникнути в палац, ви прикриваєтеся чужим ім'ям. Доктор Гаспар Арнері не вештається вночі. Особливо цієї ночі. Зараз він заклопотаний дуже важливим ділом: він воскрешає ляльку наслідника Тутті. Тільки завтра вранці він прибуде в палац. А вас, як дурисвіта, я заарештую.

— Що?! — Тут уже доктор розлютився.

"Що?! Він сміє мені не вірити? Гаразд. Я йому зараз покажу ляльку!"

Доктор простягнув руку за лялькою — і раптом…

Ляльки не було. Поки він спав, вона випала з екіпажа. Доктор занімів.

"Може, все це сон?" — промайнула у нього думка.

Та ні! Це була дійсність.

— Ну! — процідив начальник караулу, зціпивши зуби і ворушачи пальцями, що тримали ліхтаря. — Забирайтеся під три чорти! Я вас відпускаю, щоб не морочитися з дідком... Геть!

Довелося скоритися.

Візник повернув. Екіпаж зарипів, пирхнув кінь, залізні ліхтарі гойднулися востаннє, і бідолашний доктор поїхав назад.

Він не стримався і заплакав. З ним так грубо розмовляли; його назвали дідком; а найголовніше — він загубив ляльку наслідника Тутті!

"Це значить, що я загубив голову в найбуквальнішому розумінні".

Він плакав. Окуляри його спітніли, він нічого не бачив. Йому хотілося залізти головою в подушку. А тим часом візник поганяв коня. Десять хвилин бідкався доктор. Але невдовзі до нього повернулася властива йому розважливість.

"Я ще можу знайти ляльку, — міркував він. — Цієї ночі мало хто вештається. Це місце завжди безлюдне. Може, ніхто за цей час не проходив дорогою..."

Він звелів візникові їхати тихо і уважно обдивлятися дорогу.

— Ну що? Ну що? — питав він щохвилини.

— Нічого не видно. Нічого не видно, — відповідав візник.

Він повідомляв про зовсім непотрібні й нецікаві знахідки.

— Барильце.

— Ні… не те…

— Хороший, великий шмат скла.

— Старий черевик.

— Ні, — дедалі тихіше відповідав доктор.

Візник старався, як міг. Він удивлявся дуже пильно. У темряві він бачив усе, неначе був не візником, а капітаном океанського пароплава.

— А ляльки… ви не бачите? Ляльки в рожевій сукенці?

— Ляльки нема, — говорив візник сумним басом.

— Ну, в такому разі її хтось знайшов. Далі шукати нема рації. Тут, на цьому місці, я заснув… Тоді ще вона сиділа поруч… Ох!..

І доктор знову мало не заплакав. Візник кілька разів співчутливо шморгнув носом.

— Що ж робити?

— Ох, я вже не знаю… Ох, я вже не знаю… — Доктор сидів, схиливши голову на руки, і похитувався від горя і поштовхів екіпажа. — Я знаю, — сказав він. — Ну звичайно… ну звичайно… Як це раніше не — спало мені на думку. Вона

втекла, ця лялька… Я заснув, а вона втекла. Ясно. Вона була жива. Я одразу це помітив. Зрештою, це не пом'якшує моєї провини перед Трьома Товстунами…

Тут йому схотілося їсти. Він помовчав трохи, а потім заявив дуже урочисто:

— Я сьогодні не обідав! Везіть мене до найближчого шинку.

Голод заспокоїв доктора.

Довго вони їздили темними вулицями. Всі шинкарі позачиняли свої двері. Всі товстуни переживали цієї ночі тривожні години.

Вони поприбивали нові засуви і позаставляли входи комодами й шафами. Вони забили вікна перинами й смугастими подушками. Вони не спали. Всі, хто був товстіший і багатший, чекали цієї ночі нападу. Цепних псів не годували зранку, щоб вони були уважнішими й злішими. Жахлива ніч настала для багатих і товстих. Вони були впевнені, що будь-якої хвилини народ може знову піднятися. Чутка про те, що кілька гвардійців зрадили Трьох Товстунів, покололи ляльку наслідника Тутті й пішли з палацу, розлетілася по місту. Це дуже збентежило всіх багатіїв і ненажер.

— Чорт забирай! — обурювалися вони. — Ми вже не можемо покладатися на гвардійців. Вчора вони придушили повстання народу, а сьогодні вони повернуть свої гармати на наші будинки.

Доктор Гаспар утратив будь-яку надію вгамувати свій голод і відпочити. Навкруги не було жодних ознак життя.

— Невже їхати додому? — жахнувся доктор. — Але це так далеко. Я помру з голоду…

І раптом він відчув пахощі смаженого. Атож, приємно пахло смаженим; мабуть, бараниною з цибулею. А візник тієї ж миті побачив недалеко світло. Вузенька смужка коливалася під вітром.

Що це було?

— От якби шинок! — захоплено вигукнув Доктор.

Вони під'їхали.

Виявилося, зовсім не шинок.

Осторонь од кількох хижок, на пустирі, стояв будинок на колесах.

Вузька смужка світла була шпариною не-причинених дверей цього будинку.

Візник зліз із козел і пішов на розвідку. Доктор, забувши про свої лихі пригоди, втішався пахощами смаженого. Він сопів, посвистував носом і мружився.

— По-перше, я боюся собак! — кричав візник з темряви. — По-друге, тут якісь сходи…

Все обійшлося добре. Візник добрався по сходах до дверей і постукав.

— Хто там?

Вузька смужка світла зробилась яскравим, широким чотирикутником. Двері відчинилися. На порозі стояла людина. Серед порожнього навколишнього мороку на цьому яскраво освітленому фоні вона здавалася плескатою, вирізаною з чорного паперу.

Візник відповідав за доктора:

— Це доктор Гаспар Арнері. А ви хто такі? Чий це будинок на колесах?

— Тут балаганчик дядечка Брізака, — відповіла китайська тінь з порога. Вона чомусь зраділа, захвилювалася, замахала руками. — Просимо, панове, просимо! Ми дуже раді, що доктор Гаспар Арнері відвідав балаганчик дядечка Брізака.

Щасливий кінець! Доволі нічних мандрів! Хай живе балаганчик дядечка Брізака!

І доктор, і візник, і кінь знайшли притулок, вечерю, відпочинок. Будинок на колесах виявився гостинним будинком. В ньому жила мандрівна трупа дядечка Брізака.

Хто не чув цього імені! Хто не знав балаганчика дядечка Брізака! Протягом цілого року балаганчик давав свої вистави на базарних площах у ярмаркові і святкові дні. Які тут були чудесні актори! До чого ж гарні були вистави! І головне — тут, у цьому балаганчику, виступав Тібул.

Ми вже знаємо, що він укрив себе славою кращого канатоходця країни.

Свідками його майстерності ми були на Площі Зорі, коли по дроту він пройшов над страшною безоднею під кулями гвардійців.

Скільки мозолів вискакувало на руках глядачів, і маленьких, і великих, коли Тібул виступав на базарних площах! Так гаряче аплодували йому і крамарі, і старі жебрачки, і школярі, і солдати, і всі, всі... Тепер, між іншим, крамар і франти шкодували, що так захоплювалися ним: "Ми йому аплодували, а він воює проти нас!"

Балаганчик дядечка Брізака осиротів: гімнаст Тібул залишив його.

Доктор Гаспар нічого не сказав про те, що сталося з Тібулом. Змовчав він також про ляльку наслідника Тутті.

Що побачив доктор у будиночку на колесах?

Його посадовили на великому турецькому барабані, оздобленому яскраво-червоними трикутниками і золотим дротом, сплетеним у вигляді сітки.

У будинку, що нагадував собою вагон, було кілька жител, розділених полотняними перегородками.

Була пізня година. Мешканці балаганчика спали. Людина, яка відчинила двері і яка нагадувала китайську тінь, була старим клоуном цього балаганчика. Звали його Августом. Він чергував цієї ночі. Коли доктор під'їхав до балаганчика, Август готував собі вечерю. І справді, це була баранина з цибулею.

Доктор сидів на барабані і розглядав приміщення. На ящику горіла гасова лампа. На стінах висіли обручі, обтягнуті

тоненьким папером, білим і рожевим, довгі смугасті нагаї з блискучими металевими ручками, костюми, оздоблені золотими кружечками, розшиті квітами, зірочками, клаптиками різнобарвної матерії. Із стін дивилися маски. В одних стирчали роги; в других ніс нагадував турецьку пантофлю; у третіх рот був від вуха до вуха. Одна маска мала величезні вуха. Найкумедніше те, що вуха були людські, тільки дуже великі.

В кутку, у клітці, сиділо якесь маленьке незрозуміле звірятко.

Біля одної стіни стояв довгий дерев'яний стіл. Над ним висіли люстерка. Десять штук. Біля кожного люстерка стирчала свічка, приклеєна до столу власним соком — стеарином. Свічки не горіли.

На столі валялися коробочки, пензлики, фарби, пухівки, перуки, лежала рожева пудра, висихали різноколірні калюжки.

— Ми втікали сьогодні від гвардійців, — заговорив клоун. — Ви знаєте, гімнаст Тібул був нашим актором. Гвардійці хотіли схопити нас: вони думають, що ми сховали його. — Старий клоун був дуже сумний. — А ми й самі не знаємо, де гімнаст Тібул. Його, мабуть, убили або посадили в залізну клітку.

Клоун зітхав і хитав головою. Звірятко в клітці дивилося на доктора котячими очима.

— Шкода, що ви так пізно приїхали до нас, — говорив клоун. — Ми вас дуже любимо. Ви заспокоїли б нас. Ми знаємо, що ви друг знедолених, друг народу. Я вам нагадаю один випадок. Ми давали виставу на Ринку Бичачої Печінки. Це було торік навесні. Моя дівчинка співала пісеньку…

— Так, так... — пригадав доктор.

Раптом він відчув якесь дивне хвилювання.

— Пам'ятаєте? Ви тоді були на ринку. Ви дивилися нашу виставу. Моя дівчинка співала пісеньку про пиріг, який волів краще згоріти в пічці, ніж потрапити в живіт товстого дворянина...

— Так, так... пам'ятаю... Далі?

— Знатна дама, стара пані, почула це й образилася. Вона звеліла своїм носатим слугам нам'яти моїй дівчинці вуха.

— Так, я пам'ятаю. Я захистив. Я прогнав слуг. Дама впізнала мене, і їй стало соромно. Правда?

— Так. Потім ви пішли, а моя дівчинка сказала, що якби їй нам'яли вуха слуги знатної старої пані, то вона не могла б жити... Ви її врятували. Вона цього ніколи не забуде!

— А де ваша дівчинка тепер? — спитав доктор.

Він дуже хвилювався.

Тоді старий клоун підійшов до полотняної перегородки і покликав.

Він сказав дивне ім'я, вимовив два звуки, неначе розкрив маленьку дерев'яну круглу коробочку, яка важко одкривається:

— Суок!

Минуло кілька секунд. Потім полотняна перегородка піднялася, і звідти визирнула дівчинка, схиливши голову з розпатланими кучерями. Вона дивилася на доктора сірими очима, трошки знизу, уважно й лукаво.

Доктор підвів очі й обімлів: це була лялька наслідника Тутті!

Частина третя

СУОК

Розділ VIII

ВАЖКА РОЛЬ МАЛЕНЬКОЇ АКТРИСИ

Так, це була вона! Але, чорт забирай, звідки ж вона тут взялася? Чудеса? Які там чудеса! Доктор Гаспар прекрасно знав, що чудес не буває. Це, вирішив він, просто обман. Лялька була жива, і, коли він мав необережність заснути в екіпажі, вона втекла, як неслухняна дівчинка.

— Нічого так посміхатися! Ваша улеслива посмішка не зменшує вашої провини, — сказав суворо. — Як бачите, доля вас покарала. Зовсім випадково я вас знайшов там, де знайти вас здавалося неможливим.

Лялька витріщила очі. Потім вона заморгала, як маленький кролик, і розгублено подивилася на клоуна Августа. Той зітхнув.

— Хто ви така, відповідайте!

Доктор надав своєму голосу якнайбільшої суворості. Але лялька була така чарівна, що гніватися було важко.

— Су-ок… — повторив доктор. — Та ви ж лялька наслідника Тутті!

— Яка там лялька! Я звичайна собі дівчинка…

— Що?.. Ви прикидаєтесь!

Лялька вийшла з-за перегородки. Лампа яскраво освітлювала її. Вона посміхалася, схиливши набік скуйовджену голівку. Волосся у неї було такого кольору, як пір'я у маленьких сірих пташок.

Волохате звірятко в клітці дивилося на неї дуже уважно.

Доктор Гаспар нічого не розумів. Через деякий час читач дізнається, в чому секрет. Але зараз ми хочемо попередити читача про одну дуже важливу обставину, яка вислизнула з-під уважного погляду доктора Гаспара Арнері. Коли людина хвилюється, то часом не помічає таких обставин, що, як кажуть дорослі, впадають у вічі.

І ось ця обставина: тепер, у балаганчику, лялька мала зовсім інший вигляд.

Сірі очі її весело блищали. Здавалося, вона була серйозна й уважна, але від її смутку не лишилось і сліду. Навпаки, ви б сказали, що це пустунка, яка прикидається скромницею.

Потім далі. Де ж ділась її колишня розкішна сукенка, весь цей рожевий шовк, золоті троянди, мереживо, блискітки, казкове вбрання, завдяки якому кожна дівчинка могла б

скидатись якщо не на принцесу, то, в усякому разі, на ялинкову іграшку? Тепер, уявіть собі, лялька була зодягнута більш ніж скромно. Блуза з синім матроським коміром, старенькі Черевички, досить сірі для того, щоб не бути білими. Черевички були взуті на босу ногу. Не думайте, що від цього простого наряду лялька стала негарною. Навпаки, він личив їй. Бувають такі замазури: спершу і не глянеш на неї, а потім, придивившись уважніше, бачиш, що така замазура миліша від принцеси, тим більше, що принцеси іноді перетворюються на жаб або, навпаки, жаби обертаються на принцес.

Та от найголовніше: ви пам'ятаєте, на грудях у ляльки наслідника Тутті були страшні чорні рани. А тепер вони зникли. Це була весела, здорова лялька! Але доктор Гаспар нічого не помітив. Можливо, вже наступної хвилини він з'ясував би, в чому справа, але якраз цієї наступної хвилини хтось постукав у двері. Тут справи ще більше заплутались. У балаганчик увійшов негр.

Лялька заверещала. Звірятко у клітці фиркнуло, хоч і було не кішкою, а якоюсь складнішою твариною.

Ми вже знаємо, хто такий негр. Знав це і доктор Гаспар, що зробив цього негра із звичайнісінького Тібула. Але ніхто інший цього не знав.

Замішання тривало п'ять хвилин. Негр поводився жахливо. Він схопив ляльку, підняв її в повітря і почав цілувати в щічки й носик, причому цей носик і щічки ухилялися так енергійно, що можна було порівняти негра з людиною, яка хоче вкусити яблуко, що висить на нитці. Старий Август заплющив очі і, очманівши від страху, погойдувався, немов китайський імператор, що вирішує питання: чи відрубати злочинцеві голову, чи примусити його з'їсти живого пацюка без цукру?

Черевичок злетів з ноги ляльки і вдарився в лампу. Лампа перекинулась і сконала. Стало темно. Жах досяг своїх меж. Тоді всі побачили, що почався світанок. Шпарини освітилися.

— От і світанок, — сказав доктор Гаспар, — і мені треба йти в Палац Трьох Товстунів разом з лялькою наслідника Тутті.

Негр штовхнув двері. Сіре світло з вулиці попливло в балаганчик. Клоун, як і досі, сидів, і очі його були заплющені. Лялька сховалася за перегородку.

Доктор Гаспар нашвидку пояснив Тібулові, в чому справа. Він розповів усю історію з лялькою наслідника Тутті, про те, як вона зникла і як тепер щасливо знайшлася тут, у балаганчику.

Лялька прислухалася за перегородкою і нічого не розуміла.

"Він його називає Тібулом! — дивувалася вона. — Який же це Тібул? Це ж негр. Тібул білий, а не чорний..."

Тоді вона зиркнула одним оком з-за перегородки. Негр вийняв з кишені своїх гарних штанів довгасту пляшечку, одкоркував її, від чого пляшечка писнула, наче горобець, і почав лити на себе з пляшечки якусь рідину.

За секунду сталося чудо. Негр став білим, гарним і не чорним. Сумніву не лишилося: це був Тібул!

— Ура! — закричала лялька і вилетіла з-за перегородки прямо на шию Тібулу.

Клоун, який нічого не бачив і вирішив, що трапилося найжахливіше, упав з того, на чому сидів, і лежав нерухомо. Тібул підняв його за штани.

Тепер уже лялька розцілувала Тібула.

— От чудово! — говорила вона, захлинаючись од радості. — Як же ти був такий чорний? А я тебе не впізнала...

— Суок! — сказав Тібул суворо.

Вона негайно зіскочила з його велетенських грудей і стала перед ним "струнко", не гірше хорошого олов'яного солдатика.

— Що? — спитала вона, як школярка.

Тібул поклав руку на її розпатлану голову.

Вона дивилася на нього знизу щасливими сірими очима.

— Ти чула, що казав доктор Гаспар?

— Так. Він говорив про те, що Три Товстуни доручили йому вилікувати ляльку наслідника Тутті. Він сказав, що ця лялька втекла з його екіпажа. Він каже, що я — ця лялька.

— Він помиляється, — заявив Тібул. — Докторе Гаспар, це не лялька, можу вас запевнити. Це мій маленький приятель, це дівчинка, танцюристка Суок, мій вірний товариш по цирковій роботі.

— Правда! — зраділа лялька. — Ми з тобою не раз ходили по дроту.

Вона була дуже вдоволена, що Тібул назвав її своїм вірним товаришем.

— Любий! — шепнула вона і потерлася щічкою об його руку.

— Як? — перепитав доктор. — Невже це жива дівчинка? Суок, ви кажете?.. Так! Так! Справді! Я тепер ясно бачу. Я пригадую… Адже я якось бачив цю дівчинку. Так… Так… Адже я врятував її від слуг старої пані, які хотіли побити її палицями! — Тут доктор навіть сплеснув руками. — Ха-ха-ха! Ну так, звичайно. Тому мені і видалося таким знайомим личко ляльки наслідника Тутті. Це просто дивовижна схожість або, як кажуть в науці, феномен.

Все з'ясувалося для загальної радості. Ставало дедалі світліше. На задвірках проспівав півень. І тут доктор знову засумував:

— Так, все це прекрасно. Але це значить, що в мене ляльки наслідника Тутті нема, це значить, що я її справді загубив…

— Це значить, що ви її знайшли, — сказав Тібул, пригортаючи дівчинку до себе.

— Я-а-ак?

— Так… Ти розумієш мене, Суок?

— Здається, — тихо відповіла Суок.

— Ну? — спитав Тібул.

— Безперечно, — сказала лялька і посміхалася.

Доктор нічого не второпав.

— Чи слухала ти мене, коли ми з тобою виступали перед натовпом по неділях? Ти стояла на смугастому мостику. Я казав: "Аллє!", і ти сходила на дріт і йшла до мене. Я ждав тебе посередині, дуже високо на натовпом. Я виставляв одно коліно, знову казав тобі: "Аллє!" — і ти, ставши на моє коліно, піднімалася мені на плечі... Тобі було страшно?

— Ні. Ти казав мені: "Аллє!" — значить, треба було бути спокійною і нічого не боятися.

— Ну от, — сказав Тібул, — тепер я тобі теж кажу: "Аллє!" Ти будеш лялькою.

— Я буду лялькою.

— Вона буде лялькою? — спитав доктор Гаспар. — Що це значить?

Сподіваюся, читачу, що ви зрозуміли! Вам не доводилося пережити стільки хвилювань і прикростей, як докторові Гаспару, тому ви спокійніше і швидше міркуєте.

Подумайте: це ж доктор досі як слід не виспався. І так доводиться дивуватися його залізному організмові.

Не встиг прокинутися другий півень, як усе було вирішено. Тібул виклав детальний план дій:

— Ти, Суок, артистка. Коли весною в нашому балаганчику йшла пантоміма "Придуркуватий король", ти прекрасно зіграла роль Золотого Качанчика. Потім в балеті ти зображувала перебивну картинку і чудово зобразила перетворення мельника на чайник. Ти танцюєш краще за всіх і краще за всіх

співаєш, у тебе хороша уява і, головне, ти сміливa й кмітлива дівчинка.

Суок розчервонілася від щастя. Вона навіть ніяковіла від цих похвал.

— Отже, тобі доведеться розіграти роль ляльки наслідника Тутті.

Суок заплескала в долоні і поцілувала всіх по черзі: Тібула, старого Августа і доктора Гаспар а.

— Стривай, — вів далі Тібул, — це не все. Ти знаєш: зброяр Просперо сидить у залізній клітці в Палаці Трьох Товстунів. Ти повинна визволити зброяра Просперо.

— Відчинити клітку?

— Так. Я знаю таємницю, яка дасть можливість Просперо втекти з палацу.

— Таємницю?

— Так. Там є підземний хід.

Тут Тібул розказав про продавця дитячих повітряних куль.

— Починається цей хід десь там у каструлі — очевидно, в палацовій кухні. Ти знайдеш цей хід.

— Добре.

Сонце ще не зійшло, але вже прокинулися птахи. Зазеленіла трава на лужку, що виднівся за балаганчиком.

При світлі загадкове звірятко у клітці виявилося звичайною лисицею.

— Не будемо гаяти часу! Дорога лежить далека.

Доктор Гаспар сказав:

— Тепер ви повинні вибрати з ваших суконь найкращу…

Суок притягла всі свої наряди. Вони були чудесні, тому що їх пошила сама Суок. Як кожна талановита актриса, вона мала хороший смак.

Доктор Гаспар довго порався у різноколірній купі.

— Що ж, — сказав він, — я гадаю, що ця сукня підійде цілком. Вона не гірша від тієї, що була на покаліченій ляльці. Одягніть її!

Суок перевдяглася. У виблисках перших сонячних променів стояла вона серед балагана в такому нарядному вбранні, що, мабуть, ніяка іменинниця в світі не могла б з нею позмагатися. Сукня була рожева. А часом, коли Суок робила який-небудь рух, здавалося, що йде золотий дощ. Сукня виблискувала, шелестіла й пахла.

— Я готова, — сказала Суок.

Прощання тривало хвилину. Люди, що виступають в цирку, не люблять сліз. Вони занадто часто ризикують своїм життям.

Крім того, не можна було занадто гаряче обніматися, щоб не попсувати сукню.

— Повертайся скоріше! — так сказав старий Август і зітхнув.

— А я йду в робітничі квартали. Ми повинні підрахувати наші сили. Мене чекають робітники. Вони дізналися, що я живий і на волі.

Тібул загорнувся в плащ, надів широкий капелюх, темні окуляри і великий приставний ніс, що був неодмінним додатком до костюма паші в пантомімі "Похід в Каїр".

У такому вигляді його не можна було впізнати. Щоправда, велетенський ніс зробив його потворним, але зате й невпізнанним.

Старий Август став на порозі. Доктор, Тібул і Суок вийшли з балаганчика. День почався.

— Швидше, швидше! — підганяв доктор.

За хвилину він уже сидів в екіпажі разом з Суок.

— Ви не боїтеся? — спитав він.

Суок у відповідь посміхнулася. Доктор поцілував її в лоб. Вулиці ще були порожні. Людські голоси чулися рідко. Та раптом пролунав гучний собачий гавкіт. Потім собака завищав і загарчав, немовби в нього відбирали кістку.

Доктор виглянув з екіпажа.

Уявіть, це був той самий собака, який укусив силача Лапітупа! Та цього мало.

Доктор побачив таке. Собака боровся з людиною. Довга і тонка людина з маленькою голівкою, в красивому, але чудернацькому костюмі, схожа на коника, виривала в собаки Щось рожеве, гарне й незрозуміле. Рожеве Шмаття розліталося в усі боки.

Людина перемогла. Вона вихопила здобич і, притискаючи її до грудей, побігла саме в той бік, звідки їхав доктор.

І коли вона зустрілася з екіпажем, то Суок. яка дивилася з-за спини доктора, побачила щось жахливе. Чудна людина не бігла, а граціозно стрибала, ледве торкаючись зі млі. Зелені поли її фрака летіли за нею, наче крила вітряка. А на руках… на руках вона тримача дівчинку з чорними ранами на грудях.

— Це я! — закричала Суок.

Вона відкинулася в глиб екіпажа і сховала обличчя в плюшеву подушку.

Почувши крик, викрадач озирнувся, і тепер доктор Гаспар впізнав у ньому вчителя Раздватричі.

Розділ IX

ЛЯЛЬКА З ДОБРИМ АПЕТИТОМ

Наслідник Тутті стояв на терасі. Учитель географії дивився в бінокль. Наслідник Тутті вимагав, щоб принесли компас. Але це було зайве.

Наслідник Тутті очікував прибуття ляльки. Від сильного хвилювання він міцно й солодко проспав цілу ніч.

З тераси було видно дорогу від міської брами до палацу. Сонце виповзало над містом і заважало дивитися. Наслідник тримав долоні біля очей, морщився і шкодував, що не можна чхнути.

— Ще нікого не видно, — говорив учитель географії.

Йому доручили це відповідальне діло тому, що він за своїм фахом краще за всіх розумівся на просторах, горизонтах та іншому.

— А може, вже видно? — наполягав Тутті.

— Не сперечайся зі мною. Крім бінокля, У мене є знання і точне уявлення про предмети. От я бачу кущі жасмину, що в латинській мові має дуже красиве ім'я, яке важко запам'ятати. Далі я бачу мости і гвардійців, навколо яких літають метелики, а далі пішла дорога... Стривайте! Стривайте!..

Він підкрутив бінокль. Наслідник Тутті став навшпиньки. Серце його забилося знизу вгору, наче він не вивчив уроку.

— Так, — сказав учитель.

І в цей час троє вершників попрямували від палацового парку до дороги. Це капітан Бонавентура з караулом помчав назустріч екіпажу, що з'явився на дорозі.

— Ура! — закричав наслідник так пронизливо, що аж у далеких селах відгукнулися гуси.

Внизу, під терасою, учитель гімнастики стояв напоготові, щоб упіймати наслідника на льоту, якщо той на радощах випаде через камінну огорожу тераси.

Отже, екіпаж доктора Гаспара мчав до палацу. Вже непотрібні були бінокль і наукові знання вчителя географії. Уже всі бачили екіпаж і білого коня.

Щаслива мить! Екіпаж зупинився біля останнього мосту. Гвардійська сторожа розступилася. Наслідник махав обома руками і підскакував, стріпуючи волоссям. І нарешті він побачив найголовніше. Маленький чоловік, незграбно, по-старечому ступаючи, виліз з екіпажа. Гвардійці, шанобливо притримуючи шаблі і віддаючи честь, стояли збоку. Маленький чоловік узяв з екіпажа чудесну ляльку, неначе букет свіжих троянд, перевитий стрічками.

Це була незабутня картина під блакитним ранковим небом, у сяйві трави і сонця. За хвилину лялька була вже в палаці. Зустріч відбулася таким чином. Лялька йшла без будь-чиєї допомоги.

О, Суок прекрасно грала свою роль! Якби вона потрапила в товариство справжнісіньких ляльок, то, без сумніву, вони вважали б, що це теж лялька. Вона була спокійна.

Вона відчувала, що роль їй удається.

"Бувають ще важчі речі, — думала вона. — Наприклад, жонглювати засвіченою лампою. Або робити подвійне сальто-мортале".

А Суок доводилось у цирку виконувати і те й інше.

Словом, Суок не боялася. Їй навіть подобалася ця гра. Набагато дужче хвилювався доктор Гаспар. Він ішов позаду Суок. Вона ступала маленькими кроками, подібно до балерини, що йде на носках. Сукня її ворушилася, тремтіла й шелестіла.

Виблискували паркети. Вона відбивалася в них рожевою хмаркою. Вона була дуже маленькою серед високих залів, які збільшувалися від блиску паркетів в глибину, а від Дзеркал — у ширину. Можна було подумати, Що це пливе по широкій тихій воді маленький кошик із квітами.

Вона йшла, весела й усміхнена, повз сторожу, повз шкіряних і залізних людей, які дивилися, мов зачаровані, повз чиновників, що посміхалися вперше в житті.

Вони розступалися перед нею, даючи їй дорогу, наче це була володарка цього палацу, яка вступає у свої права.

Стало так тихо, що було чути її легкі, як падіння пелюсток, кроки.

А зверху, по широчезних сходах, такий самий маленький і сяючий, поспішав назустріч ляльці наслідник Тутті.

Вони були однакові на зріст.

Суок зупинилася.

"Так ось він, наслідник Тутті!" — подумала вона. Перед нею стояв худенький, схожий на злу дівчинку хлопчик, сіроокий і трохи засмучений, з розпатланою головою, схиленою набік. Суок знала, хто такий Тутті. Суок знала, хто такі Три Товстуни. Вона знала, що Три Товстуни забрали все залізо, все вугілля, весь хліб, здобутий руками бідного голодного народу. Вона

добре пам'ятала знатну стару жінку, яка нацькувала своїх лакеїв на маленьку Суок. Вона знала, що все це одна компанія: Три Товстуни, знатні старі жінки, франти, крамарі, гвардійці — всі ті, що посадили зброяра Просперо в залізну клітку і полюють на її друга, гімнаста Тібула.

Коли вона йшла в палац, то думала, що наслідник Тутті буде їй осоружним, чимось таким, як знатна стара жінка, тільки з довгим і тонким язиком малинового кольору, бридким і завжди висолопленим.

Але ніякої огиди вона не відчула. Скоріше їй було приємно, що вона його побачила. Вона дивилася на нього веселими сірими очима.

— Це ти, лялько? — спитав наслідник Тутті, простягуючи руку.

"Що ж мені робити? — злякалася Суок. — Хіба ляльки розмовляють? Ой, мене не попередили!.. Я не знаю, як поводилася та лялька, яку зарубали гвардійці..."

Але на допомогу поспішив доктор Гаспар.

— Пане наслідникy, — сказав він урочисто, — я вилікував вашу ляльку. Як бачите, я не тільки повернув їй життя, але й зробив це життя ще чудовішим. Лялька, безперечно, стала гарнішою, має нову прекрасну сукню, і найголовніше — я навчив вашу ляльку розмовляти, складати пісеньки і танцювати.

— Яке щастя! — тихо сказав наслідник.

"Час діяти", — вирішила Суок.

І тут маленька актриса з балаганчика дядечка Брізака виступила в першому дебюті на новій сцені.

Цією сценою був головний палацовий зал. А глядачів зібралося багато. Вони юрмилися з усіх боків: на горішніх сходах, у проходах, на хорах. Вони лізли з круглих вікон, переповнювали балкони, вилазили на колони, щоб краще бачити й чути.

Багато голів і спин, найрізноманітніших барв і кольорів, горіло в яскравому сонячному освітленні.

Суок бачила обличчя, які дивилися на неї, широко посміхаючись.

Кухарі з розчепіреними п'ятірнями, з яких, неначе клей з гілок, стікали червоні солодкі соки або коричневі і жирні соуси; міністри в барвистих вишитих мундирах, наче мавпи зодягнуті півнями; маленькі пухлі музиканти у вузьких фраках; придворні дами й кавалери, горбаті лікарі, довгоносі вчені, патлаті скороходи; челядь, зодягнута не гірше з міністрів. Вся ця маса ліпилася до всього, до чого можна було приліпитися.

І всі мовчали. Всі, затамувавши подих, дивилися на маленьке рожеве створіння, яке спокійно і з великою гідністю дванадцятирічної дівчинки зустрічало цю сотню поглядів. Вона зовсім не злякалася, не засоромилася. Ці глядачі навряд чи були вимогливіші, ніж ті, на площах, де майже кожного дня виступала Суок. О, то були дуже вимогливі глядачі: роззяви, солдати, актори, школярі, маленькі торговці! І тих Суок не боялася. А вони казали: "Суок — найкраща актриса в світі..." І кидали на її килимок останню дрібну монету. А за таку маленьку монету можна було б купити пиріжка з печінкою, який заміняв бідній людині і сніданок, і обід, і вечерю.

І от Суок почала розігрувати свою роль ляльки по-справжньому

Вона стулила носки, потім стала навшпиньки, піднесла до обличчя ручки, зігнуті в ліктях, і, ворушачи обома мізинцями на манір китайського мандарина, почала співати пісеньку. При цьому вона похитувала головою в такт мотиву вправо і вліво.

Посміхалася вона кокетливо й лукаво. Але весь час вона старалася, щоб очі її були круглі й широкі, як у всіх ляльок. Вона співала так:

Ось мистецтвом невідомим,

Розпаливши в тиглях жар,

Воскресив мене чудовий

Добрий доктор наш Гаспар.

Подивись: я посміхнулась.

Чуєш ти: зітхнула я...

Знов до мене повернулось

Світле, радісне життя.

Як до тебе я спішила!

Був важкий мій кожен крок.

Я — твоя сестричка мила,

Не забудь ім'я — Суок!

Знову стала я живою,

Легко, весело мені.

Дуже плакав ти за мною –

Це я бачила у сні.

Подивись: сміється личко,

Слухай рідний голосок,

Не забудь ім'я сестрички,

Чарівне ім'я — Суок!

— Суок, — тихо повторив Тутті.

Очі його були налиті сльозами, і тому здавалося, що в нього не два, а чотири ока.

Лялька проспівала пісеньку й зробила реверанс. Зал захоплено зітхнув. Всі заворушилися, закивали головами, зацмокали язиками.

І справді, мелодія пісеньки була прекрасна хоч дещо сумна для такого молодого голосу а сам голос звучав так чудесно, що здавалося — линув із срібного або скляного горла.

— Вона співає, як ангел, — пролунали в тиші слова диригента.

Але пісенька її трохи дивна, — зауважив якийсь сановник, дзенькаючи орденами.

На цьому критика обірвалася. До залу ввійшли Три Товстуни. Скупчення публіки могло видатись їм неприємним — всі кинулися до виходів. Кухар у цій метушні вліпив свою п'ятірню з усім запасом малинового соку в спину якійсь красуні. Красуня заверещала, і при цьому виявилося, що в неї вставна щелепа, бо щелепа випала. Товстий гвардійський капітан наступив на гарну щелепу негарним, грубим чоботом.

Почулося: хрясь, хрясь! — і церемоніймейстер, що десь взявся тут, вилаявся:

— Накидали горіхів! Тріщать під ногами! Неподобство!

Красуня, що загубила щелепу, хотіла закричати і навіть здійняла руки, та де там! — разом із щелепою зник і голос. Вона тільки прошамкала щось незрозуміле.

За хвилину в залі не було сторонніх. Лишилися тільки відповідальні особи.

І от Суок і доктор Гаспар стояли перед Трьома Товстунами.

Не видно було, щоб Три Товстуни були схвильовані вчорашніми подіями. Щойно в парку вони грали у м'яча під наглядом чергового лікаря. Це робилося заради моціону. Вони дуже потомилися. Спітнілі обличчя блищали. Сорочки поприлипали до їхніх спин, і спини ці скидалися на вітрила, роздуті вітром. В одного з них під оком темнів синець у вигляді некрасивої троянди або красивої жаби. Другий Товстун боязко позирав на цю некрасиву троянду.

"Це він загилив йому м'ячем в обличчя і прикрасив його синцем", — подумала Суок.

Потерпілий Товстун грізно сопів. Доктор Гаспар розгублено усміхався. Товстуни мовчки оглянули ляльку. Сяючий вигляд наслідника Тутті навіяв їм добрий настрій.

— Ну-с, — сказав один, — це ви доктор Гаспар Арнері?

Доктор вклонився.

— Ну, як лялька? — спитав другий.

— Вона чудесна! — вигукнув Тутті.

Товстуни ніколи не бачили його таким радісним.

— От і прекрасно! Вона й справді має добрий вигляд…

Перший Товстун витер долонею лоба, люто крякнув і сказав:

— Доктор Гаспар, ви виконали наш наказ. Тепер ви маєте право вимагати нагороду.

Настала мовчанка. Маленький секретар у рудій перуці тримав перо напоготові, щоб записати вимогу доктора.

Доктор почав викладати свою просьбу:

— Учора на Площі Суду збудували десять плах для страти повсталих…

— Їх стратять сьогодні, — перебив Товстун.

— Я саме це і маю на увазі. Моя просьба така: я прошу дарувати всім полоненим життя і волю. Я прошу відмінити страту зовсім і спалити ці плахи...

Рудий секретар, почувши цю просьбу, випустив з жаху перо. Перо, добре загострене, вп'ялося в ногу Другого Товстуна. Той закричав і завертівся на одній нозі. Перший Товстун, власник синяка, зловтішно зареготав: за нього відплачено.

— Хай йому чорт! — галасував Другий Товстун, висмикуючи зі ступні перо, наче стрілу. — Хай йому чорт! Це прохання злочинне! Ви не смієте вимагати таких речей!

Рудий секретар утік. Ваза з квітами, яку він перекинув на ходу, котилася за ним і розліталася на друзки, наче бомба. Стався справжній скандал. Товстун висмикнув перо і жбурнув навздогін секретареві. Але хіба такий товстун може добре кинути списа! Перо впилося в зад вартового гвардійця. Але він, як ревний служака, навіть не поворухнувся. Перо стирчало в непідходящому місці, аж поки гвардієць не змінився з варти.

— Я вимагаю, щоб дарували життя усім робітникам, засудженим до смерті. Я вимагаю, щоб спалили плахи, — повторив доктор тихо, але твердо.

У відповідь пролунали крики Товстунів. Складалося таке враження, наче хтось ламає тріски.

— Ні! Ні! Ні! Нізащо! Вони будуть страчені!

— Умріть, — шепнув доктор ляльці.

Суок догадалася, в чому справа. Вона знову стала на носки, писнула і похитнулася. Сукня її затріпотіла, наче крила у спійманого метелика, голова похилилася, — кожної секунди лялька готова була впасти.

Наслідник кинувся до неї.

— Ой! Ой! — закричав він.

Суок писнула ще сумніше.

— Ось, — сказав доктор Гаспар, — ви бачите? Лялька знову втратить своє життя. Механізм, поставлений в ній, занадто чутливий. Вона остаточно зіпсується, якщо ви не виконаєте моєї просьби. Я гадаю, що пан наслідник буде не дуже вдоволений, коли його лялька стане непотрібною рожевою ганчіркою.

Гнів охопив наслідника. Він затупав ногами, як слоненя. Він заплющив очі і замахав головою.

— Нізащо! Чуєте, нізащо! — кричав він. — Виконайте прохання доктора! Я не віддам моєї ляльки! Суок! Суок! — заридав він.

Звичайно, Товстуни здалися. Наказ було дано. Помилування було оголошено. Щасливий доктор Гаспар поїхав додому.

"Я спатиму цілу добу", — думав він дорогою.

В'їжджаючи в місто, він уже чув розмови про те, що на Площі Суду горять плахи і що багачі дуже невдоволені з того, що страта бідняків не відбудеться.

Отже, Суок залишилася в Палаці Трьох Товстунів. Тутті вийшов з нею в сад. Наслідник толочив квіти, наскочив на колючий дріт і мало не впав у басейн. Від щастя він нічого не помічав.

"Невже він не розуміє, що я жива дівчинка? — дивувалася Суок. — Мене б так не обдурили".

Принесли сніданок. Суок побачила тістечка і згадала, що тільки минулого року восени їй пощастило з'їсти одне тістечко. І то старий Август запевняв, що це не тістечко, а пряник. Тістечка наслідника Тутті були розкішні. Десять бджіл злетілося на них, думаючи, що це квіти.

"Ну що ж мені робити? — мучилася Суок. — Хіба ляльки їдять? Різні бувають ляльки... Ой, як мені хочеться тістечка!"

І Суок не втерпіла.

— Я хочу шматочок... — сказала вона тихо.

Рум'янець укрив її щічки.

— От і добре! — зрадів наслідник. — А раніше ти не хотіла їсти. Раніше мені було так сумно снідати самому. Ох, як добре! У тебе з'явився апетит...

І Суок з'їла шматочок. Потім ще один, і ще, і ще. І раптом вона побачила, що слуга, який здалека слідкував за наслідником, дивиться на неї; мало того: дивиться на неї з жахом.

Слуга широко роззявив рота.

Слуга мав рацію.

Він ніколи не бачив, щоб ляльки їли.

Суок злякалась, і з її рук випало четверте тістечко, найкраще, з виноградом.

Але все скінчилося добре. Слуга протер очі і закрив рота.

— Це мені здалося. Спека!

Наслідник говорив без кінця. Потім стомився і змовк.

Було дуже тихо в цю жарку годину. Вчорашній вітер, очевидно, залетів дуже далеко. Тепер все завмерло. Навіть пташки не літали.

І в цій тиші Суок, яка сиділа поруч наслідника на траві, почула незрозумілий звук, схожий на цокання годинника, схованого в вату. Тільки годинник робить "тік-так", а цей звук був такий "тук-тук".

— Що це? — спитала вона.

— Що? — наслідник підняв брови, як доросла людина у хвилини подиву.

— А от: тук-тук… Це годинник? У тебе є годинник?

Знову настала тиша, і знову в тиші щось тукало. Суок піднесла палець. Наслідник прислухався.

— Це не годинник, — сказав він тихо. — Це б'ється моє залізне серце...

Розділ X

ЗВІРИНЕЦЬ

О другій годині наслідника Тутті покликали у класну кімнату. Це був час уроків. Суок залишилася сама.

Ніхто, звичайно, не підозрював, що Суок — жива дівчинка. Напевне, справжня лялька наслідника Тутті, якою тепер заволодів учитель танців Раздватричі, поводилася не менш вільно. Мабуть, дуже вмілий майстер зробив ту ляльку. Правда, вона не їла тістечок. Але наслідник Тутті, може, й мав рацію. Може, справді у неї просто не було апетиту.

Отже, Суок залишилася сама.

Становище її було важкувате.

Велетенський палац, плутанина входів, галерей, сходів.

Страшні гвардійці, невідомі суворі люди в різноколірних перуках, тиша і розкіш.

На неї не звертали уваги.

Вона стояла у спальні наслідника, біля вікна.

"Треба скласти план дій, — вирішила вона. — Залізна клітка зі зброярем Просперо стоїть у звіринці наслідника Тутті. Я повинна пробратись у звіринець".

Ви вже знаєте, що наслідникові не показували живих дітей. Ніколи, навіть у закритій кареті, його не вивозили в місто. Він ріс у палаці, його навчали наукам, читали йому книги про жорстоких царів і полководців. Тим людям, які його оточували, заборонялося посміхатися. Всі його вихователі і вчителі були худі, високі дідки зі щільно стиснутими губами і вилицями кольору пороху. Крім того, у них у всіх були хворі шлунки. А з такою хворобою людині не до посмішок.

Наслідник Тутті ніколи не чув веселого, дзвінкого сміху. Лише інколи до нього долітав регіт якого-небудь п'яного ковбасника або самих Товстунів, коли вони пригощали своїх не менш товстих гостей. Та хіба це можна було назвати сміхом! Це був жахливий рев, од якого робилося не весело, а страшно.

Посміхалася тільки лялька. Але посмішка ляльки не здавалася Товстунам небезпечною. І, крім того, лялька мовчала. Вона не могла б розповісти Тутті про все те, що було приховане від нього палацовим парком і сторожею з барабанами біля залізних мостів. І тому він нічого не знав про народ, про злидні, про голодних дітей, про фабрики, шахти, тюрми, про селян, про те, що багаті примушують бідняків працювати і забирають собі все зароблене їхніми худющими руками.

Три Товстуни хотіли виховати злого жорстокого наслідника. Його позбавили товариства дітей і звели для нього звіринець.

"Хай він дивиться на звірів, — вирішили вони. — У нього є мертва, бездушна лялька і у нього будуть злі звірі. Хай він бачить, як годують тигрів сирим м'ясом і як удав ковтає живого кролика. Хай він слухає голоси хижих звірів і дивиться в їхні червоні диявольські зіниці. Тоді він навчиться бути жорстоким".

Але справа склалася не так, як того хотіли Товстуни.

Наслідник Тутті старанно вчився, слухав страшні літописи про героїв і царів, дивився з ненавистю на прищуваті носи вихователів, але не ставав жорстоким.

Товариство ляльки він полюбив більше за товариство звірів.

Звичайно, ви можете сказати, що дванадцятирічному хлопчикові соромно розважатися ляльками. У цьому віці багато хто віддав би перевагу полюванню на тигрів. Але тут була особлива причина, яка у свій час відкриється.

Повернімося до Суок.

Вона вирішила дочекатися вечора. І справді, лялька, яка сама вештається серед білого дня по палацу, могла б викликати підозру.

Після уроків вони знову зустрілися.

— Ти знаєш, — сказала Суок, — коли я лежала хвора в доктора Гаспара, мені наснився дивний сон. Мені снилося, що я з ляльки перетворилася на живу дівчинку… І начебто я була цирковою актрисою. Я жила в балагані з іншими акторами. Балаган переїжджав з місця на місце, зупинявся на ярмарках, на великих площах і влаштовував вистави. Я ходила по канату, я танцювала, вміла робити важкі акробатичні штуки, грала різні ролі в пантомімах…

Наслідник слухав її з широко розплющеними очима.

— Ми були дуже бідні. Дуже часто ми не обідали. У нас був великий білий кінь. Його звали Анра. Я їздила на ньому і

жонглювала, стоячи на широкому сідлі, накритому дірявим жовтим атласом. І кінь сконав, бо цілий місяць у нас було зовсім мало грошей, щоб добре годувати його...

— Бідні? — спитав Тутті. — Я не розумію. Чому ж ви були бідні?

— Ми показували вистави бідним. Вони кидали нам маленькі мідні монети, а іноді після вистави капелюх, з яким клоун Август обходив глядачів, лишався зовсім порожнім.

Наслідник Тутті нічого не розумів.

І Суок розповідала йому, поки не настав вечір. Вона говорила про суворе злиденне життя, про велике місто, про знатну стару жінку, яка хотіла її одлупцювати, про живих Дітей, яких багачі цькують собаками, про гімнаста Тібула і зброяра Просперо, про те, що робітники, шахтарі, матроси хочуть повалити владу багатіїв і товстунів.

Найбільше вона говорила про цирк. Поступово вона захопилась і забула про те, що розповідає сон...

— Я дуже давно живу в балаганчику дядечка Брізака. Я навіть не пам'ятаю, відколи я вмію танцювати, і їздити верхи, і крутитися на трапеції. Ох, яких я навчилася чудесних штук. — Вона сплеснула руками. — Ось, наприклад, минулої неділі ми грали в гавані. Я виконувала вальс на абрикосових кісточках...

— Як — на абрикосових кісточках?

— Ой, ти не знаєш! Хіба ти не бачив свистка, зробленого з абрикосової кісточки? Це дуже просто. Я зібрала дванадцять

кісточок і зробила з них свистки. Ну, терла, терла об камінь, поки не зробилась дірочка…

— Як цікаво!

— Можна виконати вальс не лише на дванадцяти кісточках. Я вмію свистіти і ключиком…

— Ключиком? Як? Покажи! У мене є чудесний ключик…

По цих словах наслідник Тутті розстебнув комір своєї куртки і зняв з шиї ланцюжок, на якому висів невеликий білий ключ.

— Чому ти ховаєш його на грудях? — спитала Суок.

— Мені дав цей ключик канцлер. Це ключ від однієї з кліток мого звіринця.

— Хіба ти ховаєш у себе ключі від усіх кліток?

— Ні. Але мені сказали, що це найголовніший ключ. Я повинен його зберігати…

Суок показала наслідникові свою майстерність. Вона просвистіла чудову пісеньку, тримаючи ключ догори дірочкою біля губів, складених в трубочку.

Наслідника це так захопило, що він навіть забув про ключик, який йому доручили зберігати. Ключ лишився в Суок. Вона машинально засунула його в мереживну рожеву кишеню.

Настав вечір. Для ляльки приготували кімнату, суміжну зі спальнею наслідника Тутті.

Наслідник Тутті спав, і йому снилися дивовижні речі: кумедні носаті маски; людина, що несла на голій жовтій спині величезний, гладенько обтесаний камінь, і товстун, який бив цю людину чорним нагаєм; обірваний хлопчик, що їв картоплю, і знатна стара пані в мереживах, яка їхала верхи на білому коні й висвистувала якийсь противний вальс на дванадцяти абрикосових кісточках...

А в цей час зовсім в іншому місці, далеко від цієї маленької спальні, в одному з кутків палацового парку, відбувалось ось що. Ви не думайте, нічого особливого не відбувалося.

Не тільки наслідникові Тутті цієї ночі снилися дивовижні сни. Сон, вартий подиву, приснився також гвардійцеві, який заснув на чатах біля входу до звіринця наслідника Тутті.

Він сидів на камінному стовпчику, притулившись спиною до ґрат, і солодко куняв Шабля його в широких блискучих піхвах лежала між колінами. Пістоль дуже мирно стирчав з-під шовкового чорного шарфа на його боці. Поруч, на гравії, стояв ґратчастий ліхтар, що освітлював чоботи гвардійця і довгу гусінь, яка впала з листя просто на його рукав. Картина здавалася зовсім мирною. Отже, вартовий спав і бачив надзвичайний сон. Йому снилося, що підійшла до нього лялька наслідника Тутті. Була вона точнісінько така, як сьогодні вранці, коли її привіз доктор Гаспар Арнері: та сама рожева сукня, банти, мережива, блискітки. Тільки тепер, уві сні, вона була живою дівчинкою. Вона вільно рухалася, оглядалася і притискала пальця до губок. Ліхтар освітлював її маленьку постать. Гвардієць навіть посміхнувся вві сні. Потім він зітхнув і вмостився зручніше, притулившись до ґрат плечем і вткнувшись носом у залізну троянду в узорі ґрат.

Тоді Суок, побачивши, що вартовий спить, взяла ліхтар і навшпиньки обережно вийшла за огорожу.

Гвардієць хропів, а йому, сонному, здавалося, що це в звіринці ревуть тигри. Насправді ж було тихо. Звірі спали. Ліхтар освітлював невеликий простір. Суок повільно пробиралася, вдивляючись у темряву. На щастя, ніч не була темна. Її освітлювали зорі і світло розвішаних у парку ліхтарів, яке пробивалося до цього віддаленого місця крізь верхівки дерев і будов.

Від огорожі дівчинка пройшла короткою алеєю, між низькими кущами, всипаними якимись білими квітами.

Потім вона враз відчула запах звірів. Він був знайомий їй: колись разом з балаганчиком їздив приборкувач з трьома левами і одним ульмським догом.

Суок вийшла на відкритий майданчик. Навкруги щось чорніло, наче стояли маленькі будиночки.

— Клітки, — прошепотіла Суок.

Серце її сильно билося.

Вона не боялася звірів, бо люди, які виступають у цирку, взагалі не боязкі. Вона побоювалася тільки, що який-небудь звір прокинеться від її кроків і світла ліхтаря, зареве і розбудить вартового. Вона підійшла до кліток.

"Де ж Просперо?" — хвилювалася вона.

Вона вище піднімала ліхтар і заглядала в клітки. Було тихо, ніщо не рухалося. Світло ліхтаря розбивалось об пруття кліток і

спадало нерівними плямами на туші звірів, що спали за цими пруттями.

Вона бачила волохаті товсті вуха, іноді витягнуту лапу, іноді смугасту спину… Орли спали, розгорнувши крила, і були схожі На старовинні герби. У глибині деяких кліток чорніли якісь незрозумілі велетні.

У клітці за тонкими срібними гратами сиділи на жердинах, на різній висоті, папуги і коли Суок зупинилася біля цієї клітки їй здалося, що один з них, який сидів найближче до ґрат, старий, з довгою червоною бородою, розплющив одне око і подивився на неї. А око його було схоже на сліпе лимонне зерно. І мало того, він швидко заплющив це око, наче вдавав, що спить.

При цьому здалося, що він посміхнувся у свою червону бороду.

"Я просто дурненька", — заспокоїла себе Суок. Однак їй стало страшно.

Раз за разом, то тут, то там серед тиші щось клацало, хрустіло, пищало…

Спробуйте вночі зайти до стайні або прислухайтеся до курника: вас приголомшить тиша і водночас ви будете чути дуже багато маленьких звуків — то порух крила, то чавкання, то тріск сідала, то тонюсінький голос, що вискочив, наче краплинка, з горла сонного птаха.

"Де ж це Просперо? — знову подумала Суок, але вже з більшою тривогою. — А що, як його стратили сьогодні, а в його клітку посадили орла?"

І раптом з темряви чийсь хрипкий голос промовив:

— Суок!

І тут вона почула важке і часте дихання і ще якісь звуки, наче скавчав великий хворий собака.

— Ой! — скрикнула Суок.

Вона навела ліхтар у той бік, звідки її покликали. Там горіли два червонуватих вогники. Велика чорна істота стояла у клітці, наче ведмідь, тримаючись за пруття і припавши до них головою.

— Просперо! — тихо сказала Суок.

І за одну мить передумала цілу купу думок:

"Чому він такий страшний! Він обріс шерстю, як ведмідь. В очах у нього червоні іскри. У нього довгі, аж загнуті кігті. Він без одежі. Це не людина, а горила…"

Суок відчувала, що ось-ось заплаче.

— Нарешті ти таки прийшла, Суок, — сказала дивна істота. — Я знав, що побачу тебе.

— Здрастуй! Я прийшла тебе визволити, — промовила Суок тремтячим голосом.

— Я не вийду з клітки. Я сьогодні одубію.

І знову почулося жахливе скавучання.

Істота впала, потім підвелась і знову припала до пруття.

— Підійди, Суок.

Суок підійшла. Страшне обличчя дивилося на неї. Звичайно, це було не людське обличчя. Найбільше воно скидалося на вовчу морду. І найстрашніше було те, що вуха цього вовка мали форму людських вух, хоч і вкриті були короткою грубою шерстю.

Суок хотіла затулити очі долонею. Ліхтар стрибав у її руці. Жовті плями світла літали в повітрі.

— Ти боїшся мене, Суок… Я втратив людську подобу. Не бійся! Підійди… Ти виросла, схудла. У тебе сумне личко…

Він ледве говорив. Він опускався чимраз нижче і зрештою ліг на дерев'яну підлогу своєї клітки. Він дихав дедалі частіше, широко розкриваючи рот, повний довгих жовтих зубів.

— Зараз я помру. Я знав, що побачу тебе перед смертю…

Він простяг свою волохату руку. Він чогось шукав у темряві. Пролунав звук, наче вирвали цвях, і потім страшна рука простяглася крізь пруття.

В руці була невелика дощечка.

— Візьми це. Там записано все.

Суок сховала дощечку.

— Просперо! — сказала вона тихо.

Відповіді не було.

Суок піднесла ліхтар. Зуби вишкірилися назавжди. Каламутні застиглі очі дивилися крізь неї.

— Просперо! — закричала Суок, і ліхтар випав з руки. — Він помер! Він помер! Просперо!

Ліхтар погас.

Частина четверта

ЗБРОЯР ПРОСПЕРО

Розділ XI

ЗАГИБЕЛЬ КОНДИТЕРСЬКОЇ

Гвардієць, з яким ми познайомилися біля входу у звіринець, саме у той час, коли Суок потягла в нього ґратчастого ліхтаря, прокинувся від гамору, що знявся у звіринці.

Звірі рикали, пищали, били хвостами по залізних прутах, птахи лопотіли крилами...

Гвардієць позіхнув, із страшенним тріском потягнувся, боляче вдарившись об грати кулаком, і нарешті остаточно отямився.

Тоді він схопився. Ліхтаря не було. Мирно блищали зорі. Пахло жасмином.

— Чорт забери!

Гвардієць плюнув із такою злістю, що плювок полетів, як куля, і збив чашечку жасміну.

Звірячий концерт гримів на повну силу.

Гвардієць зняв тривогу. За хвилину збіглися люди із смолоскипами. Смолоскипи тріщали. Гвардійці лаялися. Хтось перечепився об шаблю і впав, розбивши носа об чиюсь шпору.

— У мене вкрали ліхтар!

— Хтось пробрався у звіринець!

— Злодії!

— Заколотники!

Гвардієць із розбитим носом і другий гвардієць з розбитою шпорою, а також інші, роздираючи темряву смолоскипами, рушили проти невідомого ворога.

Але нічого підозрілого у звіринці не виявили.

Тигри ревіли, роззявляючи смердючі пащі. Леви гасали по клітках у великій тривозі. Папуги зняли справжній бешкет. Вони крутилися, створюючи враження строкатої каруселі. Мавпи розгойдувалися на трапеціях. А ведмеді співали низьким, красивим басом.

Поява вогню і людей щ. е більше розтривожила цю компанію.

Гвардійці оглянули всі клітки.

Все було в порядку.

Навіть ліхтаря, кинутого Суок, вони не знайшли.

І раптом гвардієць з розбитим носом сказав:

— Стій! — і підняв високо смолоскип.

Всі глянули вгору. Там чорніла густа крона дерева. Листя не рухалося. Була тиха ніч.

— Бачите? — спитав гвардієць грізно.

Він погрозив смолоскипом.

— Так. Щось рожеве...

— Маленьке...

— Сидить...

— Дурні! Знаєте, що це? Це папуга. Він вилетів з клітки і сів там, чорти б його забрали!

Вартовий гвардієць, який підняв тривогу, зніяковіло мовчав.

— Треба його зняти. Він переполошив усіх звірів.

— Так. Лізь, Вурме. Ти наймолодший.

Той, кого назвали Вурмом, підійшов до дерева. Він вагався.

— Лізь — стягни його за бороду.

Папуга сидів нерухомо. Пір'я його рожевіло в гущавині листя, освітленого смолоскипами.

Вурм насунув капелюх на лоба і почухав потилицю.

— Я боюся… Папуги кусаються дуже боляче.

— Дурень!

Вурм усе-таки поліз на дерево. Але на половині стовбура зупинився, завмер на мить і шугонув униз.

— Нізащо! — сказав він. — Це не моя справа. Я не вмію воювати з папугами.

Тут почувся чийсь сердитий голос. Якийсь чоловік, човгаючи капцями, поспішав із темряви до гвардійців.

— Не треба його турбувати! — гукав він. — Не чіпайте його!

Це був головний наглядач звіринця. Він був великий вчений і фахівець із зоології, тобто знав досконало все, що тільки можна знати про тварин.

Його розбудив гамір.

Він жив тут же, при звіринці, і прибіг просто з ліжка, навіть не знявши ковпака і навіть з великою блискучою блощицею на носі.

Він був дуже збуджений. Та й справді: якісь солдати насмілилися лізти в його справи, якийсь бовдур хоче хапати його папугу за бороду!

Гвардійці розступилися.

Зоолог задер голову. Він теж побачив щось рожеве серед листя.

— Так, — заявив він, — це папуга. Це мій кращий папуга. Він завжди капризує. Йому не спиться у клітці. Це Лаура… Лаура! Лаура! — почав він кликати тоненьким голоском. — Він любить ласкаве поводження. Лаура! Лаура! Лаура!

Гвардійці пирснули. Взагалі цей маленький дідок у кольоровому халаті, в нічних капцях, з задертою головою, з якої звисала до землі китичка ковпака, являв собою кумедне видовисько серед велетнів-гвардійців, яскраво палаючих смолоскипів і завивання звірів.

Потім сталося найкумедніше. Зоолог поліз на дерево. Робив це він досить спритно — очевидячи, не вперше. Раз, два, три. Декілька разів мелькнули з-під халата його ноги у смугастій білизні, і поважний дідок опинився вгорі, біля самісінької мети своєї недалекої, але небезпечної мандрівки.

— Лаура! — знову солодко й улесливо пробелькотів він.

І раптом пронизливий його крик наповнив звіринець, парк і всю місцевість щонайменше на цілий кілометр.

— Диявол! — так закричав він.

Очевидно, замість папуги на гілці сиділо якесь страховище.

Гвардійці одскочили від дерева. Зоолог летів униз. Випадок у вигляді короткої, але досить міцної гілляки врятував його: він повис, зачепившись халатом.

О, коли б інші вчені побачили тепер свого поважного колегу у такому вигляді, то, звичайно, вони відвернулися б з поваги до його лисини і знань! Дуже вже непристойно задерся його халат.

Гвардійці кинулися навтікача. Полум'я смолоскипів летіло по вітру. У темряві можна було подумати, що летять чорні коні з вогненними гривами.

У звіринці тривога вгамувалася. Зоолог висів нерухомо. Зате в палаці почалася веремія.

Три Товстуни за чверть години до появи на дереві таємничого папуги одержали неприємні вісті.

"У місті заворушення. У робітників з'явилися пістолі й рушниці. Робітники стріляють по гвардійцях і скидають всіх товстунів у воду".

"Гімнаст Тібул на волі і збирає жителів околиць в одне військо".

"Багато гвардійців пішло в робітничі квартали, щоб не служити Трьом Товстунам".

"Фабричні труби не димлять. Машини стоять. Шахтарі відмовляються лізти під землю за вугіллям для багатіїв".

"Навколишні селяни воюють з власниками маєтків".

Ось про що доповіли Трьом Товстунам міністри.

Як і завжди, від тривоги Три Товстуни почали жирніти. На очах Державної ради кожен з них поважчав на чверть фунта.

— Я не можу! — жалівся один із них. — Я не можу... Це вище мого терпіння... Ой, ой! Шпилька вп'ялася мені в горло...

І тут з тріском луснув його сліпучо-білий комірець.

— Я жирію! — вив другий. — Рятуйте мене!

А третій сумно дивився на своє черево. Таким чином, перед Державною радою постало два питання: по-перше, негайно придумати засіб проти жиріння і, по-друге, придушити заворушення у місті. З першого приводу вирішили так:

— Танці!

— Танці! Танці! Так, звичайно, танці. Це найкращий моціон.

— Не гаючи ні хвилини, запросити учителя танців. Він повинен давати Трьом Товстунам уроки балетного мистецтва.

— Так, — благально скривився Перший Товстун, — але...

І якраз в цей час долинув із звіринця крик шановного зоолога, що побачив на дереві чорта замість улюбленого папуги Лаури.

Весь уряд помчав у парк, по алеях до звіринця.

— Ух! Ух! Ух! — чулося в парку.

Тридцять родин найкращих метеликів, оранжевих з чорними розводами, покинули з переляку парк.

З'явилося безліч смолоскипів. Цілий ліс, що палахкотів і поширював навкруги запах смоли. Цей ліс біг і горів.

І коли до звіринця лишилося кроків десять, все, що бігло, раптом немовби позбулося ніг. І одразу ж усі кинулися назад з вереском і писком, падаючи один на одного, шаленіючи і шукаючи рятунку. Смолоскипи валялися на землі, полум'я розлилося, чорний дим покотився хвилею.

— О!

— А!

— Рятуйся!

Голоси наповнювали парк. Полум'я розлетілося, освітлюючи картину втечі і замішання багряним блиском.

А звідтіль, із звіринця, із-за залізної огорожі, спокійно, твердими широкими кроками йшла величезна людина.

У цьому блиску, рудоголова, з палаючими очима, в розідраній куртці, вона йшла, як грізний привид. Однією рукою вона тримала за ошийника, скрученого з обривка ланцюга, пантеру. Жовтий і тонкий звір, намагаючись вирватись із страшного ошийника, стрибав, вищав, звивався і, як лев на рицарському прапорі, то висолоплював, то втягав довгий малиновий язик.

І ті, що наважались озирнутися, побачили, що на другій руці людина несла дівчинку в ясній рожевій сукні. Дівчинка

злякано дивилася на оскаженілу пантеру, підбирала ноги в черевичках з золотими трояндами і тулилася до плеча свого друга.

— Просперо! — верещали люди.

— Просперо! Це Просперо!

— Рятуйтесь!

— Лялька!

— Лялька!

І тоді Просперо випустив звіра. Пантера, розмахуючи хвостом, величезними стрибками погналася за втікачами.

Суок зіскочила з руки зброяра. Багато пістолів було кинуто на траву під час цієї втечі. Суок підібрала три пістолі. Двома озброївся Просперо, одного взяла Суок. Він був майже в половину її зросту. Але вона знала, як поводитися з цією чорною блискучою штукою: в цирку вона навчилася стріляти з пістоля.

— Ходім! — скомандував зброяр.

Їх не цікавило те, що відбувалося в глибині парку. Вони не думали, що далі вироблятиме пантера.

Треба було шукати виходу з палацу. Треба було рятуватися.

Де завітна каструля, про яку говорив Тібул? Де таємнича каструля, через яку врятувався продавець дитячих повітряних куль?

— На кухню! На кухню! — кричала Суок, розмахуючи на ходу пістолем.

Вони бігли в цілковитій темряві, роздираючи кущі і полохаючи сонних птахів. О, як постраждала чудова сукня Суок!

— Пахне чимось солодким, — раптом заявила Суок, зупинившись під якимись освітленими вікнами.

І замість пальця, якого піднімають у випадках, що вимагають пильної уваги, вона підняла чорного пістоля.

Підбігли гвардійці, але побачили їх вже вгорі, на вершечку дерева. Мить — і з гілля, що простяглося до цих вікон, вони перебрались у головне вікно.

Це було те вікно, через яке вчора влетів продавець дитячих повітряних куль.

Це було вікно кондитерської.

Тут, незважаючи на пізній час і навіть незважаючи на загальну тривогу, кипіла робота. Весь штат кондитерів і хитрих хлопчаків у білих ковпаках працював на повну силу: вони готували якийсь особливий компот до завтрашнього обіду на честь повернення ляльки наслідника Тутті. Цього разу торт уже вирішено було не робити, побоюючись, щоб ще який-небудь літаючий гість не зіпсував і французький крем, і дивовижної якості цукати.

Посередині стояв чан. У ньому кипіла вода. Біла пара запнула все. Під цим покровом кухарчуки раювали: вони нарізували для компоту фрукти.

Отже…

Але тут, крізь пару й метушню, кухонні майстри побачили страшну картину.

За вікном захиталося віття, зашуміло листя, наче перед бурею, і на підвіконні з'явилося двоє: рудоволосий гігант і дівчинка.

— Руки вгору! — сказав Просперо.

В кожній руці він тримав по пістолю.

— Ані з місця! — дзвінко сказала Суок, піднімаючи свого пістоля.

Дві дюжини білих рукавів, не чекаючи ще переконливішого запрошення, знялися вгору.

А потім полетіли каструлі.

Це був розгром блискучого скляного, мідного, гарячого, солодкого, пахучого царства кондитерської.

Зброяр розшукував головну каструлю. В ній був порятунок його і порятунок маленької його рятівниці.

Вони перекидали банки, розкидали сковороди, лійки, тарілки, блюда. Скло розліталося в усі боки і з дзвоном та

громом билося; розсипане борошно крутилося стовпом, як самум у Сахарі; знявся вихор мигдалю, ізюму, черешень; цукор сипався з полиць з гуркотом водопаду; повінь сиропів піднялася на цілий аршин; бризкала вода, котилися фрукти, падали мідні башти каструль… Все стало догори дном. Отаке буває іноді уві сні, коли сниться сон і знаєш, що це сон, і тому можна робити, що захочеш.

— Є! — заверещала Суок. — Ось вона!

Те, що шукали, знайшлося. Кришка полетіла в купу понівеченого посуду. Вона шубовснула в густе малинове, зелене і золотисто-жовте озеро сиропів. Просперо побачив каструлю без дна.

— Тікай! — крикнула Суок. — Я за тобою.

Зброяр вліз у каструлю. І, вже зникнувши в ній, почув зойки тих, що лишились у кондитерській.

Суок не встигла. Пантера, завершуючи свою страшну прогулянку по парку й палацу, з'явилася тут. Рани від куль гвардійців цвіли на її шкірі квітами.

Кондитери й кухарі попадали в один куток. Суок, забувши про пістоля, жбурнула в пантеру велику грушу.

Звір кинувся на Просперо — головою в каструлю. Він провалився за ним в темний і вузький хід. Всі побачили жовтий хвіст, що стирчав з цієї каструлі, наче з криниці. А потім все зникло.

Суок затулила очі руками.

— Просперо! Просперо!

А кондитери зловісно реготали. Тут же вбігли гвардійці. Мундири їхні були пошматовані, обличчя в крові, пістолі диміли: вони воювали з пантерою.

— Просперо загинув! Його розірве пантера. Тоді мені байдуже. Я здаюся.

Суок говорила спокійно, опустивши маленьку руку з дуже великим пістолем.

Але вдарив постріл. Це Просперо, тікаючи вниз по підземному ходу, вистрілив у пантеру, що летіла за ним.

Гвардійці обступили каструлю. Сиропне озеро сягало до половини їхніх величезних чобіт.

Один заглянув у каструлю. Потім він всунув туди руку і потягнув. Тоді на допомогу підійшли ще двоє. Напружившись, вони витягли мертвого звіра, що застряв у дірі.

— Він мертвий! — сказав гвардієць, одсапуючись.

— Він живий! Він живий! Я його врятувала! Я врятувала друга народу!

Так раділа Суок, бідна маленька Суок у подертій сукенці, з пом'ятими трояндами у косах і на черевичках.

Вона сяяла від щастя.

Вона виконала доручення свого друга, гімнаста Тібула: вона визволила зброяра Просперо.

— Так! — говорив гвардієць, хапаючи Суок за руку. — Побачимо, хвалена лялько, що ти тепер будеш робити! Побачимо…

— Відвести її до Трьох Товстунів…

— Вони засудять тебе до смерті.

— Дурень! — спокійно відповіла Суок, злизуючи з рожевого мережива солодку сиропну кляксу, що впала на її сукню в той час, коли Просперо громив кондитерську.

Розділ XII

УЧИТЕЛЬ ТАНЦІВ РАЗДВАТРИЧІ

Що сталося з викритою лялькою далі, поки ще невідомо. Крім того, ми утримуємося поки і від інших пояснень, а саме: який такий папуга сидів на дереві і чому перелякався поважний зоолог, який, може, й досі висить на суку, як випрана сорочка; яким чином зброяр Просперо опинився на волі і звідки взялася пантера; яким способом Суок опинилася на плечі зброяра; що це за чудовисько, яке розмовляло по-людському, яку воно передало дощечку Суок і чому воно померло…

Все з'ясується свого часу. Запевняю вас, що ніяких чудес не було, а все відбувалося, як кажуть вчені, за залізними законами логіки.

А зараз ранок. Саме цього ранку напрочуд покращала природа. Навіть в однієї старої діви, яка мала виразну зовнішність цапа, перестала боліти голова, а боліла вона в неї з дитинства. Таке було повітря цього ранку. Дерева не шуміли, а співали дитячими веселими голосами.

Такого ранку кожному хочеться танцювати.

Тому й не дивно, що зал учителя танців Раздватричі був переповнений.

На голодний шлунок, звичайно, не танцюватимеш. Не танцюватимеш, звичайно, і з горя. Але голодні шлунки і горе були тільки в тих, хто збирався сьогодні у робітничих кварталах, щоб знову рушити в похід на Палац Трьох Товстунів. А франти, дами, синки і доньки ненажер і багачів почували себе якнайкраще. Вони не знали, що гімнаст Тібул шикує в полки бідний, голодний робочий люд; вони не знали, що маленька танцюристка Суок визволила зброяра Просперо, якого тільки й ждав народ; вони мало надавали значення тим заворушенням, що почалися в місті.

— Дарма! — говорила гарненька, але гостроноса панночка, взуваючи бальні черевички. — Якщо вони знову підуть штурмувати палац, гвардійці знищать їх, як минулого разу.

— Безперечно! — заливався молодий франт, гризучи яблуко і оглядаючи свій фрак. — Ці рудокопи і ці брудні ремісники не мають рушниць, пістолів і шабель. А в гвардійців є навіть гармати.

Пара за парою підходили безтурботні і самовдоволені люди до будинку Раздватричі.

На дверях у нього висіла дощечка з написом:

Учитель танців

РАЗДВАТРИЧІ.

Вчу не тільки танців,

але взагалі краси, витонченості,

легкості, гречності і

поетичного погляду на життя.

ПЛАТА

за десять танців

НАПЕРЕД.

На великому паркеті медового кольору в круглому залі Раздватричі викладав своє мистецтво.

Він сам грав на чорній флейті, що якимось чудом трималася біля його губів, бо він весь час розмахував руками в мереживних манжетах і білих лайкових рукавичках. Він вигинався, набирав різних поз, підкочував очі, одбивав каблуком такт і щохвилини підбігав до дзеркала подивитися: чи красивий він, чи гарно сидять бантики, чи блищить напомажена голова…

Пари кружляли. Їх було так багато, і вони так упрівали, що можна було подумати: вариться якась строката і, мабуть, несмачна юшка.

То кавалер, то дама, закрутившись у загальній штовханині, ставали схожими або на хвостату ріпу, або на лист капусти, або ще на щось незрозуміле, кольорове, чудернацьке, що можна знайти в тарілці з юшкою.

А Раздватричі виконував у цьому супі обов'язки ложки. Тим більше, що він був дуже довгий, тонкий і вигнутий.

Ох, якби Суок глянула на ті танці, от би вона сміялася! Навіть тоді, коли вона грала роль золотого качанчика у пантомімі "Придуркуватий король", і то вона танцювала куди граціозніше. А їй же треба було танцювати, як танцюють качанчики.

І в самому розпалі танців три величезних кулаки у грубих шкіряних рукавицях постукали в двері учителя танців Раздватричі.

На вигляд ці кулаки мало чим відрізнялись од глиняних горщиків.

"Юшка" зупинилася.

А за п'ять хвилин учителя танців Раздватричі везли в Палац Трьох Товстунів. Троє гвардійців примчали за ним. Один з них посадив його на круп свого коня спиною до себе — інакше кажучи, Раздватричі їхав задом наперед. Другий гвардієць віз його велику картонну коробку. Вона була дуже містка.

— Я ж повинен взяти з собою деякі костюми, музичні інструменти, а також перуки, ноти й улюблені романси, — заявив Раздватричі, збираючись у дорогу. — Невідомо ще, скільки мені доведеться пробути в палаці. А я звик до елегантності й краси, а тому люблю часто міняти костюми.

Танцюристи бігли за кіньми, махали хустинами і вигукували Раздватричі вітання.

Сонце підбилося високо.

Раздватричі був радий, що його покликали в палац. Він любив Трьох Товстунів за те, що їх любили синки й доньки не менш товстих багачів. Чим багатший був багатій, тим більше він подобався Раздватричі.

"Та й справді, — міркував він, — яка мені користь з бідняків? Хіба вони вчаться танцювати? Вони завжди працюють і ніколи не мають грошей. Інша справа багаті купці, багаті франти і дами! У них завжди багато грошей, і вони ніколи нічого не роблять".

Як бачите, Раздватричі був не дурний по-своєму, але по-нашому — дурень.

"Дурненька ця Суок! — дивувався він, згадуючи маленьку танцюристку. — Навіщо вона танцює для жебраків, для солдатів, ремісників і обірваних дітей? Вони ж їй платять так мало грошей".

Мабуть, дурний Раздватричі ще більше здивувався б, якби знав, що ця маленька танцюристка ризикувала своїм життям, щоб врятувати вождя цих жебраків, ремісників і обірваних дітей — зброяра Просперо.

Вершники мчали швидко.

Пригоди в дорозі були досить дивні. Весь час удалині бахкали постріли. Схвильовані люди юрмилися біля брами. Іноді вулицею перебігали два-три ремісники з пістолями в руках… Крамарям, здавалося, тільки б торгувати такого чудового дня, а вони зачиняли вікна і висували свої товсті лиснючі пики з кватирок. Різні голоси з кварталу в квартал перегукувалися:

— Просперо!

— Просперо!

— Він з нами!

— З на-а-ми!

Часом пролітав гвардієць на гарячому спіненому коні. Часом який-небудь товстун, засапавшись, тікав у провулок, а по боках бігли руді слуги, приготувавши киї для захисту свого пана.

В одному місці такі слуги, замість того щоб захищати свого гладкого хазяїна, зовсім несподівано почали його лупцювати, знявши галас на цілий квартал.

Раздватричі спершу подумав, що це вибивають пилюку з турецького дивана.

Відсипавши три дюжини ударів, слуги по черзі штурхнули товстуна в спину, потім, обнявшись і розмахуючи киями, побігли кудись, вигукуючи:

— Геть Трьох Товстунів! Ми не хочемо служити багачам! Хай живе народ!

А голоси перекликалися:

— Просперо!

— Про-о-оспе-еро!

Словом, була велика тривога. У повітрі пахло порохом.

І нарешті сталась остання пригода.

Десять гвардійців перегородили дорогу трьом своїм товаришам, що везли Раздватричі. Це були піші гвардійці.

— Стій! — сказав один з них. Голубі очі його палали гнівом. — Хто ви?

— Не бачиш? — спитав так само гнівно гвардієць, за спиною якого сидів Раздватричі.

Коням, спиненим на повному ходу, не стоялося. Трусилася збруя. Трусилися жижки в учителя танців Раздватричі. Невідомо, що трусилося дужче.

— Ми солдати палацової гвардії Трьох Товстунів.

— Ми поспішаємо в палац. Пропустіть нас негайно!

Тоді голубоокий гвардієць витяг із-за шарфа пістоль і сказав:

— У такому разі віддайте ваші пістолі і шаблі. Зброя солдата повинна служити тільки народові, а не Трьом Товстунам!

Всі гвардійці, що оточили вершників, повиймали пістолі.

Вершники схопилися за свою зброю. Раздватричі знепритомнів і повалився з коня. Коли він прийшов до тями — точно сказати не можна, але, напевне, вже після того, як бій між гвардійцями, що його супроводили, й тими, що їх затримали, скінчився. Очевидно, перемогли останні. Раздватричі побачив біля себе того самого, за чиєю спиною він сидів. Цей гвардієць був мертвий.

— Кров, — пробелькотав Раздватричі і заплющив очі.

Але те, що він побачив за секунду, приголомшило його втричі дужче.

Його картонна коробка була розбита. Його майно випало з уламків коробки. Його чудові костюми, його романси і перуки валялися в пилюці на бруківці…

— Ох!

Це в запалі сутички гвардієць упустив довірену йому коробку, і вона розквасилась об гостре каміння бруківки.

— О! Ох!

Раздватричі кинувся до свого майна. Він гарячково перебрав жилети, фраки, панчохи, туфлі з дешевими, але гарними на перший погляд пряжками і знову сів на землю. Його горю не було меж. Усі речі, весь туалет лишився на місці,

але найголовніше було вкрадене. І поки Раздватричі піднімав до блакитного неба свої кулачки, схожі на булочки, три вершники летіли щодуху до Палацу Трьох Товстунів.

Їхні коні до сутички належали трьом гвардійцям, що везли вчителя танців Раздватричі. Після сутички, коли одного з них було вбито, а інші здались і перейшли на бік народу, переможці знайшли у коробці Раздватричі Щось рожеве, загорнуте в марлю. Тоді троє з них миттю скочили на відвойованих коней і помчали.

Попереду летів голубоокий гвардієць, притискаючи до грудей щось рожеве, загорнуте в марлю.

Зустрічні шарахалися вбік. На капелюсі в гвардійця була червона кокарда. Це означало, що він перейшов на бік народу. Тоді зустрічні, якщо це не були товстуни або ненажери, аплодували йому вслід. Але, придивившись, завмирали вражені: із пакунка, що його тримав гвардієць біля грудей, звисали ноги дівчинки в рожевих черевичках з золотими трояндами замість пряжок…

Розділ XIII

ПЕРЕМОГА

Щойно ми описували ранок з його незвичайними пригодами, а зараз повернемося назад і будемо описувати ніч, яка передувала цьому ранкові і була, як ви знаєте, не менш багата на дивовижні пригоди.

Цієї ночі зброяр Просперо втік з Палацу Трьох Товстунів, цієї ночі Суок була спіймана на місці злочину.

Крім того, цієї ночі троє людей з прикритими ліхтарями ввійшли у спальню наслідника Тутті.

Це відбувалося приблизно за годину після того, як зброяр Просперо розгромив палацову кондитерську і гвардійці взяли Суок в полон біля рятівної каструлі.

У спальні було темно. Високі вікна були повні зірок.

Хлопчик міцно спав, дихаючи дуже спокійно і тихо.

Троє людей всіляко намагалися приховати світло своїх ліхтарів.

Що вони робили невідомо. Чути було тільки шепіт. Варта, що стояла в коридорі біля дверей спальні, лишилася стояти, наче нічого не сталося.

Очевидно, ці троє, що ввійшли до наслідника, мали якесь право хазяйнувати в його спальні.

Ви вже знаєте, що вихователі наслідника Тутті були не з хоробрих. Ви пригадуєте випадок з лялькою. Ви пам'ятаєте, як був наляканий вихователь під час жахливої сцени в саду, коли гвардійці покололи ляльку шаблями. Ви бачили, як тремтів вихователь, розповідаючи про цю сцену Трьом Товстунам.

Цього разу черговий вихователь виявився таким самим страхополохом.

Уявіть собі, він був у спальні, коли ввійшли ті троє невідомих з ліхтарями. Він сидів біля вікна, оберігаючи сон наслідника, і, щоб не заснути, дивився на зорі і перевіряв свої знання з астрономії.

Але тут рипнули двері, блимнуло світло і промайнули три таємничі постаті. Тоді вихователь сховався у кріслі. Найбільше він боявся, що його довгий ніс видасть його з головою. Та й справді, цей дивовижний ніс виразно чорнів на тлі зоряного вікна, і його можна було відразу помітити.

Але страхополох заспокоював себе:

"Може, вони подумають, що це така прикраса на ручці крісла або карниз протилежного будинку".

Три постаті, ледь-ледь освітлені жовтим світлом ліхтарів, підійшли до ліжка наслідника.

— Є, — почувся шепіт.

— Спить, — відповів інший.

— Тсс!..

— Нічого. Він спить міцно.

— Ну, дійте. Щось дзенькнуло.

На лобі вихователя виступив холодний піт. Він відчув, що його ніс від страху росте.

— Уже, — шипів чийсь голос.

— Давайте.

Знову щось дзенькнуло, булькнуло і полилося. І раптом знову настала тиша.

— Куди вливати?

— У вухо.

— Він спить на щоці. Це якраз зручно. Лийте у вухо…

— Тільки обережно. По краплинці.

— Рівно десять крапель. Перша крапля здається страшенно холодною, а друга не викликає ніякого відчуття, бо перша діє миттєво. Після неї зникає будь-яка чутливість.

— Спробуйте влити рідину так, щоб між першою і другою краплями не було ніякого проміжку.

— Інакше хлопчик прокинеться, наче від дотику криги.

— Тсс!… Вливаю… Раз, два!..

І тут вихователь відчув сильний запах конвалії. Він розлився по всій кімнаті.

— Три, чотири, п'ять, шість… — лічив чийсь голос швидким шепотом. — Готовий.

— Тепер він спатиме три дні непробудним сном.

— І він не знатиме, що сталося з його лялькою…

— Він прокинеться, коли вже все скінчиться.

— А то ще, боронь боже, він почав би плакати, тупати ногами — і зрештою Три Товстуни помилували б дівчинку…

Троє невідомих зникли. Вихователь підвівся і тремтів. Засвітив маленьку лампочку, що горіла, наче жовтогаряча квітка, і підійшов до ліжка.

Наслідник Тутті лежав у мереживах, під шовковими покривалами, маленький і поважний.

На величезних подушках лежала його голова з розкуйовдженим золотим волоссям.

Вихователь нахилився і підніс лампочку до блідого обличчя хлопчика. У маленькому вусі блищала краплина, наче перлинка в раковині. Золотисто-зелене світло переливалося в ній.

Вихователь доторкнувся до неї мізинцем. На маленькому вусі нічого не лишилося, а всю руку вихователя пронизало гострим, нестерпним холодом.

Хлопчик спав непробудним сном.

А за кілька годин настав той чудовий ранок, який ми вже мали приємну нагоду описувати нашим читачам.

Ми знаємо, що трапилося цього ранку з учителем танців Раздватричі, але нам набагато цікавіше дізнатися, що сталося цього ранку з Суок. Бо ми ж її залишили в такому жахливому становищі!

Спершу вирішено було кинути її у підземелля.

— Ні, це занадто складно, — сказав державний канцлер. — Ми влаштуємо швидкий і справедливий суд.

— Звичайно, чого там панькатися з дівчиськом, — згодилися Три Товстуни.

Однак не забудьте, що Три Товстуни пережили дуже неприємні хвилини, тікаючи від пантери. Їм треба було відпочити. Вони сказали так:

— Ми поспимо трохи. А ранком влаштуємо суд.

З цими словами вони розійшлися по своїх спальнях.

Державний канцлер, який не мав сумніву в тому, що ляльку, яка виявилася дівчинкою, суд присудить до смерті, дав наказ приспати наслідника Тутті, щоб він своїми слізьми не пом'якшив страшного вироку.

Троє людей з ліхтарями, як ви вже знаєте, зробили це.

Наслідник Тутті спав.

Суок сиділа в караульному приміщенні. Караульне приміщення зветься кордегардією. Отже, Суок цього ранку сиділа в кордегардії, її оточували гвардійці. Стороння людина, зайшовши в кордегардію, довго б дивувалася: чому ця гарненька сумна дівчинка, в незвичайно нарядній рожевій сукні, опинилася серед гвардійців? її вигляд зовсім не пасував до грубої обстановки кордегардії, де валялися сідла, збруя, пивні кухлі.

Гвардійці грали в карти, диміли синім смердючим димом із своїх люльок, лаялися, щохвилини заводили бійку. Ці гвардійці ще служили Трьом Товстунам. Вони погрожували Суок величезними кулаками, корчили їй страшні пики і тупали на неї ногами.

Суок ставилася до цього спокійно. Щоб уникнути їхньої уваги і дошкулити їм, вона висунула язика і, обернувшись до всіх зразу, сиділа так цілу годину.

Сидіти на бочці їй було досить зручно. Щоправда, сукня від такого сидіння забруднилася, але вже й без того вона втратила свій колишній вигляд; її порвали гілки, обсмалили смолоскипи, пом'яли гвардійці, обляпали сиропи.

Суок не думала про свою долю. Дівчатка її віку не бояться небезпеки. Вони не злякаються наведеного на них пістоля, але зате їм страшно лишатися в темній кімнаті.

Вона думала так: "Зброяр Просперо на волі. Зараз він разом з Тібулом поведе бідняків у палац. Вони мене визволять".

У той час, коли Соук так міркувала, до палацу примчали три гвардійці, про яких ми говорили в попередньому розділі. Один з них, голубоокий, як ви вже знаєте, віз якийсь таємничий пакунок, з якого звисали ноги в рожевих черевиках з золотими трояндами замість пряжок.

Під'їжджаючи до мосту, де стояла варта, вірна Трьом Товстунам, ці гвардійці зірвали з своїх капелюхів червоні кокарди.

Це було потрібно для того, щоб варта їх пропустила.

Інакше, якби варта побачила червоні кокарди, вона почала б стріляти в цих гвардійців, бо вони перейшли на бік народу.

Вони пролетіли повз сторожу, мало не збивши начальника.

— Мабуть, якесь дуже важливе повідомлення, — сказав начальник, піднімаючи свій капелюх і змахуючи пилюку з мундира.

І от настала для Суок остання година. Державний канцлер увійшов до кордегардії.

Гвардійці схопились і стали струнко, витягуючи свої величезні рукавиці по швах.

— Де дівчисько? — спитав канцлер, піднімаючи окуляри.

— Іди сюди! — крикнув найголовніший гвардієць.

Суок сповзла з бочки.

Гвардієць грубо схопив її поперек пояса і підняв.

— Три Товстуни чекають в Залі Суду, — сказав канцлер, опускаючи окуляри. — Несіть її за мною.

З цими словами канцлер вийшов з кордегардії. Гвардієць пішов за ним, тримаючи Суок однією рукою на вису.

О золоті троянди! О рожевий шовк! Все це загинуло під безжалісною рукою.

Суок, якій було незручно і боляче висіти впоперек страшної руки гвардійця, ущипнула його вище ліктя. Вона зібрала сили, і щипок вийшов добрий, незважаючи на цупкий рукав мундира.

— Чорт! — вилаявся гвардієць і впустив дівчинку.

— Що? — озирнувся канцлер.

І тут канцлер відчув зовсім несподіваний удар у вухо. Канцлер упав. І за ним одразу гвардієць, який щойно розправлявся з Суок.

Його теж вдарили у вухо. Але як! Можете собі уявити, якої сили мав бути удар, щоб оглушити до непритомності такого величезного і злого гвардійця!

Перш ніж Суок встигла оглянутися, чиїсь руки знову підхопили її і понесли.

Це теж були грубі і сильні руки, але вони були ласкавіші, і в них Суок почувала себе зручніше, ніж у руках гвардійця, який валявся тепер на блискучій підлозі.

— Не бійся! — шепнув їй чийсь голос.

Товстуни нетерпляче ждали в Залі Суду. Вони самі хотіли судити ляльку. Довкола сиділи чиновники, радники, судді й секретарі. Строкаті перуки палали в сонячному промінні. Але навіть веселе сонячне світло не могло прикрасити надуті фізіономії під цими перуками.

Три Товстуни, як і раніше, страждали від спеки. Піт котився з них, як горох, і псував аркуші паперу, що лежали перед ними. Секретарі щохвилини міняли папір.

— Наш канцлер примушує дуже довго чекати на себе, — сказав Перший Товстун, ворушачи пальцями, мов вішальник.

Нарешті довгождані з'явилися.

Три гвардійці ввійшли в зал. Один тримав на руках дівчинку. О, яка вона була сумна!

Рожева сукня, що вражала ще вчора своїм сяйвом і дорогими прикрасами, перетворилася тепер на жалюгідне лахміття. Зів'яли золоті троянди, обсипались блискітки, зім'явся, подерся шовк. Голова дівчинки засмучено схилилася на плече гвардійця. Дівчинка була смертельно бліда, і її лукаві сірі очі згасли.

Строкате зборище підняло голови.

Три Товстуни терли руки.

Секретарі вийняли довгі пера з-за своїх не менш довгих вух.

— Так, — сказав Перший Товстун. — А де ж державний канцлер?

Гвардієць, що тримав дівчинку, став перед зборищем і доповів. Голубі очі його весело блищали:

— У пана державного канцлера дорогою стався розлад шлунка.

Пояснення це всіх задовольнило. Суд почався.

Гвардієць посадовив бідну дівчинку на грубу лаву перед столом суддів. Вона сиділа, схиливши голову.

Перший Товстун почав допит.

Але тут виникла дуже важлива перешкода: Суок не хотіла відповідати на жодне запитання.

— Чудово! — розсердився Товстун. — Чудово! Тим гірше для неї. Вона не хоче нам відповідати — гаразд… Тим страшнішу ми придумаємо для неї кару!

Суок не ворухнулася.

Три гвардійці, немов камінні, стояли по боках.

— Покликати свідків! — розпорядився Товстун.

Свідок був тільки один. Його привели. Це був шановний зоолог, наглядач звіринця. Цілу ніч він провисів на суку. Його тільки тепер зняли. Він так і ввійшов у кольоровому халаті, у смугастій білизни і в нічному ковпаку. Китичка ковпака тяглася за ним по землі, як кишка.

Побачивши Суок, яка сиділа на лаві, зоолог захитався від страху. Його підтримали.

— Розкажіть, як було діло.

Зоолог почав докладно розповідати. Він повідомив про те, як, вибравшись на дерево, він побачив між гілками ляльку наслідника Тутті. Але тому, що він не бачив живих ляльок і не сподівався, що ляльки по ночах вилазять на дерева, то він дуже злякався і знепритомнів.

— Яким чином вона визволила зброяра

Просперо?

— Не знаю. Я не бачив і не чув. Я довго був непритомний.

— Чи скажеш ти нам, погане дівчисько, як зброяр Просперо опинився на волі?

Суок мовчала.

— Струсніть її.

— Та добре! — наказали Товстуни.

Голубоокий гвардієць трусонув дівчинку за плечі. Крім того, він заліпив їй у лоба болючого щигля. Суок мовчала.

Товстуни зашипіли від злості. Строкаті голови докірливо захиталися.

— Очевидно, — сказав Перший Товстун, — ніяких подробиць нам не пощастить почути.

При цих словах зоолог ляснув себе долонею по лобі:

— Я знаю, що треба зробити!

Зборище насторожилося.

— У звіринці є клітка з папугами. Там зібрано папуг рідкісних порід. Вам, звичайно, відомо, що папуга вміє запам'ятовувати і повторювати людську мову. У багатьох папуг чудовий слух і прекрасна пам'ять… Я гадаю, що вони запам'ятали все, про що вночі говорили оце дівчисько і зброяр Просперо… Тому я пропоную викликати в Зал Суду свідками деяких моїх чудових папуг.

Схвальний гомін прокотився по залу.

Зоолог пішов у звіринець і незабаром повернувся. На його вказівному пальці сидів великий старий папуга з довгою червоною бородою.

Пригадайте: коли Суок блукала вночі по звіринцю, — пригадайте! — їй видався підозрілим один папуга. Пам'ятаєте, вона бачила, як він дивився на неї і як, прикинувшись сонним, посміхнувся у свою довгу червону бороду.

І тепер на пальці зоолога, так само зручно, як і на своїй срібній жердині, сидів цей самий червонобородий папуга.

Тепер він посміхався вельми недвозначно, втішаючись, що викриє бідненьку Суок.

Зоолог заговорив з ним по-німецькому. Папузі показали дівчинку.

Тоді він ляснув крилами і закричав:

— Суок! Суок!

Голос його нагадував тріск старої хвіртки, яку вітер рве з іржавих завіс. Зборище мовчало. Зоолог торжествував.

А папуга робив свій донос. Він передав справді те, що чув уночі. Отже, коли вас цікавить історія визволення зброяра Просперо, то слухайте все, що кричатиме папуга.

О! Це була на диво рідкісна порода папуги. Не кажучи вже про красиву червону бороду, яка могла зробити честь будь-якому генералові, папуга чудово передавав людську мову.

— Хто ти? — тріщав він чоловічим голосом.

І тут же відповідав дуже тоненько, підробляючись під голос дівчинки:

— Я Суок.

— Суок!

— Мене послав Тібул. Я не лялька. Я жива дівчинка. Я прийшла тебе визволити. Ти не бачив мене, як я ввійшла у звіринець?

— Ні. Я, здається, спав. Сьогодні я заснув уперше.

— Я тебе розшукую в звіринці. Я побачила тут чудовисько, яке говорило людським голосом. Я думала, що це ти. Чудовисько померло.

— Це Туб. Значить, він помер?

— Помер. Я злякалась і закричала. Прибігли гвардійці, і я сховалася на дереві. Я така щаслива, що ти живий! Я прийшла тебе визволити.

— Моя клітка міцно замкнена.

— У мене є ключ від твоєї клітки.

Коли папуга пропищав останню фразу, обурення охопило всіх.

— Ах, підле дівчисько! — закричали Товстуни. — Тепер зрозуміло все. Вона вкрала ключ в наслідника Тутті і випустила зброяра. Зброяр розбив ланцюг, розламав клітку пантери і схопив звіра, щоб пройти вільно двором.

— Так!

— Так!

— Так!

А Суок мовчала.

Папуга ствердно кивнув головою і тричі пролопотів крилами. Суд скінчився. Присуд був такий:

"Удавана лялька обдурила наслідника Тутті. Вона випустила найголовнішого заколотника і ворога Трьох Товстунів — зброяра Просперо. Через неї загинув кращий екземпляр пантери. Тому обманщиця засуджується до смерті. Її роздеруть звірі".

І уявіть собі: навіть коли був зачитаний присуд, Суок не поворухнулася!

Все зборище посунуло у звіринець. Виття, писк і свист звірів вітали процесію. Найбільше хвилювався зоолог: адже він був наглядачем звіринця!

Три Товстуни, радники, чиновники й інша палацова знать повсідалися на трибуні. Вона була захищена ґратами.

Ой, як ніжно світило сонце! Ой, як синіло небо! Як виблискували плащі папуг, як крутилися мавпи, як пританцьовував зеленкуватий слон!

Бідна Суок! Вона не милувалася цим. Мабуть, очима, повними жаху, вона дивилася на брудну клітку, де, присідаючи, бігали тигри. Вони були схожі на ос — принаймні мали таке саме забарвлення: жовте з коричневими смугами.

Вони спідлоба дивилися на людей. Іноді вони мовчки роззявляли червоні пащеки, з яких тхнуло сирим м'ясом.

Бідна Суок!

Прощавай, цирк, площі, Август, лисичка у клітці, любий, великий, сміливий Тібул!

Голубоокий гвардієць виніс дівчинку на середину звіринця і поклав на гарячий блискучий граніт.

— Дозвольте... — сказав раптом один із радників. — А як же наслідник Тутті? Адже, коли він дізнається, що його лялька загинула в лапах тигрів, він помре від сліз.

— Тсс! — шепнув йому сусід. — Тсс! Наслідника Тутті приспали... Він спатиме непробудним сном три дні, а може, й більше...

Всі погляди були прикуті до бідолашної рожевої грудки, що лежала поміж клітками.

Тоді вийшов приборкувач, ляскаючи батогом і поблискуючи пістолем. Музиканти заграли марш. Так Суок востаннє виступила перед публікою.

— Аллє! — крикнув приборкувач.

Залізні двері клітки загуркотіли. З клітки важко і безшумно вибігли тигри.

Товстуни зареготали. Радники захихотіли і затрясли перуками. Ляскав батіг. Три тигри підбігли до Суок.

Вона лежала нерухомо, дивлячись в небо нерухомими сірими очима. Всі підвелися. Всі ладні були закричати від задоволення, побачивши розправу звірів з маленьким другом народу…

Але… тигри підійшли, один нахилив лобату голову, понюхав, другий торкнув котячою лапою дівчинку, третій, навіть не звернувши уваги, пробіг мимо і, зупинившись перед трибуною, почав гарчати на Товстунів.

Тоді всі побачили, що це була не жива дівчинка, а лялька — пошматована, стара, непотрібна лялька.

Скандал був повний. Зоолог з конфузу відкусив собі половину язика. Приборкувач загнав звірів назад у клітку і, з презирством підкинувши ногою мертву ляльку, пішов скидати свій парадний костюм, синій, з золотими шнурами.

Зборище мовчало хвилин п'ять.

І мовчанка була порушена зовсім несподівано: над звіринцем у блакитному небі вибухнула бомба.

Всі глядачі гепнулися носами в дерев'яну підлогу трибуни. Всі звірі стали на задні лапи. Одразу вибухнула друга бомба. Небо затягло білим димом.

— Що це? Що це? Що це? — залунали вигуки.

— Народ іде на приступ!

— У народу — гармати!

— Гвардійці зрадили!

— О! А! О!!!

Парк наповнився гамором, криками, пострілами. Заколотники вдерлися в парк — це було ясно!

Вся компанія кинулася тікати із звіринця. Міністри повиймали шпаги. Товстуни кричали не своїм голосом.

У парку вони побачили таке.

З усіх боків наступали люди. Їх було безліч. Збуджені обличчя, закривавлені лоби, подерті куртки, щасливі посмішки… Це йшов народ, який сьогодні переміг. Гвардійці змішалися з ним. Червоні кокарди сяяли на їхніх капелюхах. Робітники були теж озброєні. Бідняки в коричневому одязі, в дерев'яних черевиках насувалися цілим військом. Дерева гнулися під їхнім натиском, кущі тріщали.

— Ми перемогли! — кричав народ.

Три Товстуни побачили, що рятунку нема.

— Ні! — заявив один з них. — Неправда! Гвардійці, бийте їх!

Але гвардійці стояли в одних лавах з бідняками. І тоді загримів голос, що заглушив шум натовпу. Це говорив зброяр Просперо.

— Здавайтесь! Народ переміг! Скінчилося царство багатіїв і ненажер! Все місто в руках народу. Всі товстуни в полоні.

Щільна, схвильована, строката стіна обступила Товстунів. Люди розмахували червоними прапорами, киями, шаблями, махали кулаками. І тут почулася пісня.

Тібул у своєму зеленому плащі, з головою, перев'язаною ганчіркою, крізь яку просочувалася кров, стояв поруч Просперо.

— Це сон! — крикнув хтось із Товстунів, затуляючи руками очі.

Тібул і Просперо заспівали. Тисячі людей підхопили пісню. Вона летіла по усьому велетенському парку, через канали й мости. Народ, що наступав од міської брами до палацу, почув її і теж почав співати. Пісня котилась, наче морський вал, дорогою, через браму, в місто, по всіх вулицях, де наступали робітники і бідняки. І тепер співало цю пісню все місто. Це була пісня народу, який переміг своїх гнобителів.

Не лише Три Товстуни із своїми міністрами, захоплені в палаці, щулились, і тремтіли, і збивалися в одну жалюгідну отару при звуках цієї пісні, — всі франти в місті, товсті крамарі, ненажери, купці, знатні дами, лисі генерали тікали, перелякані і збентежені, неначе це були не слова пісні, а постріли і вогонь.

Вони шукали місця, де б сховатися, затикали вуха, заривалися головами в дорогі гаптовані подушки.

Кінчилося тим, що величезний натовп багатіїв тікав у гавань, щоб сісти на кораблі і відплисти з країни, де вони втратили все: свою владу, свої гроші і привільне життя дармоїдів. Але тут їх оточили матроси. Багатії були заарештовані. Вони просили пощади. Вони говорили:

— Не чіпайте нас! Ми не будемо більше силувати вас працювати на нас…

Але народ їм не вірив, тому що багатії вже не раз обманювали бідняків і робітників. Сонце стояло високо над містом. Синіло чисте небо. Можна було подумати, що святкують велике, небувале свято.

Все було в руках народу: арсенали, казарми, палаци, хлібні склади, магазини. Скрізь стояла варта гвардійців з червоними кокардами на капелюхах.

На перехрестях майоріли червоні прапори з написами:

ВСЕ, ЩО ЗРОБЛЕНО РУКАМИ БІДНЯКІВ,

НАЛЕЖИТЬ БІДНЯКАМ!

ХАЙ ЖИВЕ НАРОД!

ГЕТЬ ДАРМОЇДІВ І НЕНАЖЕР!

Але що сталося з Трьома Товстунами?

Їх повели в головний зал палацу, щоб показати народові. Робітники у сірих куртках з зеленими вилогами, тримаючи напереваги рушниці, були за конвоїрів. Зал виблискував тисячами сонячних плям. Скільки тут було людей! Але як відрізнялися ці люди від того зборища, перед яким співала маленька Суок у день свого знайомства з наслідником Тутті!

Тут були всі ті глядачі, які аплодували їй на ринках і площах. А тепер їхні обличчя здавалися веселими і щасливими. Люди юрмилися, лізли один одному на спини, сміялися, жартували. Деякі плакали від щастя.

Ніколи таких гостей не бачили парадні зали палацу. І ніколи ще так яскраво не осявало їх сонце.

— Тсс!

— Тихше!

Зверху на сходах з'явилася процесія полонених. Три Товстуни дивилися в землю. Попереду йшов Просперо і з ним Тібул.

Колони хиталися від захоплених вигуків, а Три Товстуни оглухли. Їх звели по сходах, щоб народ побачив ближче і переконався, що ці страшні Товстуни у нього в полоні.

— Ось... — сказав Просперо, ставши біля колони. Він був такий заввишки, як майже половина цієї величезної колони; його руда голова горіла нестерпним полум'ям у сонячному сяйві. — Ось... — сказав він, — ось Три Товстуни. Вони душили бідний народ. Вони примушували нас працювати до кривавого поту і забирали у нас все. Бачите, як вони розжиріли! Ми перемогли їх! Тепер ми працюватимемо самі на себе. Ми всі

будемо рівні. У нас не буде ні багачів, ні дармоїдів, ні ненажер. Тоді нам буде добре, ми всі будемо ситі і багаті. Якщо ж нам буде погано, то ми знатимемо, що нема нікого, хто жиріє в той час, як ми голодні…

— Ура! Ура! — лунали крики.

Три Товстуни сопіли.

— Сьогодні день нашої перемоги. Дивіться, як сяє сонце! Слухайте, як співає птаство! Відчуйте, як пахнуть квіти. Запам'ятайте цей день, запам'ятайте цю годину!

І коли прозвучало слово "годину", всі голови повернулися туди, де був годинник.

Він висів між двома колонами, у глибокій ніші. Це був великий дубовий ящик з різьбленими й емальованими прикрасами. Посередині темнів диск з цифрами.

"Котра година?" — подумав кожний.

І раптом (це вже останнє "раптом" у нашому романі)… раптом дубові двері ящика розчинилися. Ніякого механізму всередині не було, вся машина годинника була виламана. І, замість мідних коліщат та пружин, у цій шафі сиділа рожева, блискуча і сяюча Суок.

— Суок! — зітхнув зал.

— Суок! — заверещали діти.

— Суок! Суок! Суок!

Загриміли оплески...

Голубоокий гвардієць вийняв дівчинку із шафи. Це був той самий голубоокий гвардієць, який викрав ляльку наслідника Тутті з коробки вчителя танців Раздватричі. Він привіз її в палац, він звалив ударом кулака державного канцлера і гвардійця, що волік бідну живу Суок. Він заховав Суок в годинникову шафу і підмінив її мертвою, подертою лялькою. Пам'ятаєте, як у Залі Суду він тряс це опудало за плечі і як він віддав його на розтерзання звірам?

Дівчинку передавали з рук у руки. Люди, які називали її кращою танцюристкою в світі, які кидали їй на килимок останні монети, обнімали її, шепотіли: "Суок!", цілували, пригортали до грудей. Там, під грубими, подертими куртками, забрудненими сажею і дьогтем, билися змучені, великі, повні ніжності серця.

Вона сміялася, гладила їх розпатлане волосся, витирала маленькими ручками свіжу кров з їхніх облич, термосила дітей і строїла їм кумедні міни, плакала і белькотала щось нерозбірливе.

— Дайте її сюди, — сказав зброяр Просперо, і голос його затремтів; багатьом здалося, що в очах його блиснули сльози. — Це моя рятівниця!

— Сюди! Сюди! — кричав Тібул, розмахуючи зеленим плащем, як величезним листком лопуха. — Це мій маленький дружок. Іди сюди, Суок!

А здалеку поспішав, пробиваючись крізь натовп, маленький, усміхнений доктор Гаспар...

Трьох Товстунів загнали в ту саму клітку, в якій сидів зброяр Просперо.

ЕПІЛОГ

Через рік було велике і веселе свято. Народ справляв першу річницю визволення з-під влади Трьох Товстунів.

На Площі Зорі був влаштований спектакль для дітей. На афішах красувалися написи:

СУОК!

СУОК!

СУОК!

Тисячі дітей очікували появи улюбленої актриси. І в цей святковий день вона виступала не сама: маленький хлопчик, трохи схожий на неї, тільки з золотим волоссям, вийшов з нею на естраду.

Це був її брат. А раніш він був наслідником Тутті.

Місто вирувало, тріпотіли знамена, мокрі троянди сипалися з мисок квіткарок, гарцювали коні, уквітчані різноколірним пір'ям, крутилися каруселі, а на Площі Зорі маленькі глядачі, завмираючи, дивилися виставу.

Потім Суок і Тутті були засипані квітами. Діти оточили їх.

Суок вийняла маленьку дощечку з кишені своєї нової сукні і щось прочитала дітям.

Наші читачі пам'ятають цю дощечку. Однієї страшної ночі, конаючи, таємнича людина, схожа на вовка, передала їй дощечку з печальної клітки в звіринці.

Ось що було написано на ній:

"Вас було двоє: сестра і брат — Суок і Тутті.

Коли вам минуло по чотири роки, вас викрали з рідного дому гвардійці Трьох Товстунів. Я — Туб, учений. Мене привезли до палацу. Мені показали маленьку Суок і Тутті. Три Товстуни сказали так: "Ось бачиш дівчинку? Зроби ляльку, яка не відрізнялася б од цієї дівчинки". Я не знав, для чого це було потрібно. Я зробив таку ляльку. Я був великим вченим. Лялька повинна була рости, як жива дівчинка. Суок мине п'ять років, і ляльці теж. Суок стане дорослою, гарненькою і сумною дівчинкою, і лялька теж буде такою. Я зробив цю ляльку. Тоді нас розлучили. Тутті лишився в палаці з лялькою, а Суок віддали мандрівному цирку в обмін на папугу рідкісної породи, з довгою червоною бородою. Три Товстуни наказали: "Вийми серце хлопчика і зроби йому залізне серце". Я відмовився. Я сказав, що не можна позбавити людину її людського серця. Що ніяке серце — ні залізне, ні крижане, ні золоте не може замінити людині просте, справжнє людське серце. Мене посадили в клітку, й відтоді почали переконувати хлопчика, що серце в нього залізне. Він мусив вірити цьому й бути жорстоким і суворим. Я просидів серед звірів вісім років! Я обріс шерстю, і зуби мої стали довгими і жовтими, але я не забув про вас. Я прошу вас — простіть мені. Ми всі були знедолені Трьома Товстунами, пригноблені багатіями й пожадливими ненажерами. Прости мені, Тутті, — що мовою знедолених означає: "Розлучений". Прости мені, Суок, — що означає: "Все життя..."